STJEPAN R. BAN

# HRVATSKI RAZGOVORI I ODGOVORI

TOLLE LEGE

SV. AVGUSTIN

NOVI SAD
ŠTAMPARIJA G. IVKOVIĆA
1903

CIJENA 60 P.

# HRVATSKI RAZGOVORI

i

# ODGOVORI

# HRVATSKI RAZGOVORI
i
# ODGOVORI

PRIBILJEŽIO

**Stjepan R. Ban**

Tolle lege
(Uzmi, čitaj)
Sv. Avgustin

Novi Sad
Štamparija Gjorgja Ivkovića
1903.

# SKI RAZGOVORI

i

# ODGOVORI

PRIBILJEŽIO

tjepan R. Ban

Tolle lege
(Uzmi, čitaj)
Sv. Avgustin

Novi Sad
arija Gjorgja Ivkovića
1903.

# HRVATSKI RAZGOVORI
i
# ODGOVORI

PRIBILJEŽIO

Stjepan R. Ban

Tolle lege
(Uzmi, čitaj)
Sv. Avgustin

Novi Sad
Štamparija Gjorgja Ivkovića
1903.

## I.

### Jure, Duje i Šime

*Jure.* Zdravo, Duje! Otkad ti u Dubrovniku?

*Duje.* Evo sam došal, šjor, biće jedna šetimana. A ča? Došal kak i drugi Splićani ča dohodu; kak i drugi Harvati, svak svojim poslom. Oni prodavat vino, a ja kupovat karpine, košćine, i, da prostite šjor, rožine. Ni li forši Dubrovnik naš? Pa ča?

*Jure.* Dobro, dobro, brate Duje. Neka ti amo naših Splićanaca, Bračana i Hvarana Živili naši!

*Duje.* Živili! Pa ča!

*Jure.* Živili naši Hrvati. To ti hoću reći. Eto vidiš, Duje, kako je danas ovdi u Dubrovniku. Nije kako ono nazad nekoliko godišta.

*Duje.* Ni šjor, no. Pri nisu Dubrovčani jemali feradu, ni tramvaj, ni mul u Gravoži, ni onih lipih kazeram. A sad? Digod se varneš, sve soldati, inpjagati, kapurali, oficiri, žandari, kari, karociri, straže, financiri. Sve jente monturana. Po Majku Božiju, kâ da si u Trebinju. Sjor ši že kuši.

*Šime.* Bidan, barba-Duje, ti ne razumiš gospodina. Dobro divaniš. Ali oni ne ćedu, da ti to kažu.

*Duje.* Da ča?

*Jure.* Ča, ča, ča! Ne bi li danas reko, kad si u Dubrovniku, da si u Splitu ili medju našim Bodulim? Naši su ih zvali „vlaška raco rafinana" [1]; a ne vidiš li, da im u Dubrovniku danas zapovijedamo mi Dalmatinci, mi Hrvati? Čingrija i ostali slušaju našega Bianchini, Perića, Milića i druge naše, kako da su oni spasitelji i puka i općine, a osobito njih.

*Duje.* Živiľa Harvaska! — Da, vidim, šjor. Pri ovi vraži Dubrovčani nisu nas Dalmatine mogli kâ ni luk oči. A kad bi koja ženska vazela kakvega našega Dalmatina, to im je bilo kâ da je vazela soldata ili financira. A danas je, po svetega Duju, kâ i u Splitu. Pune su ih karčme; i pivaju ujedno sa financirim:

„Marice divojko, plemenita roda,
Ti ne peri robu okol moga broda".

I

„Šjora Kate, rojena, dugačkega vrota
Privarila, rojena, našega Kurota.

Živila Harvatska!" — A zabacuju svoje vlaške pisme i popivke.

*Jure.* Živio barba-Duje i svi pravi Hrvati! Bile su ove nevolje dubrovačke metnule u

---

[1]) Kurelac, Runje i Pahulje.

šuplju si glavu, da su oni Srbi. Pa da su Srbi još i Bokelji i Bošnjaci i Hercegovci, i mnogi Dalmatinci i Banovci.

*Šime.* Pa su bili zavrtili u glavu, da će oni zapovidat Dalmatinim, a ne mi Dalmatini njima!

*Duje.* Ali smo ih mi naučili, da su Harvati, i ča su Dalmatini. Vlašku im viru! Pa neka velidu, da je naš Bianchini ono nigdi izgubil nos. Ha, ha, ha! E po koša ge že?!

*Šime.* Njima kako bilo; nami je dobro.

*Jure.* A kako će nam oni kazati da su Srbi?

*Šime.* Kad im njihove stare knjige i stari pisci njihovi svidoče, da nisu bolji od nas, nego da su Hrvati kâ i mi. Oni su pri govorili i pivali kako i mi u Splitu.

*Jure.* Da, lipo ovako:

> S ošvom ruke spravi, uši s ušerezmi,
> Na nogah napravi čizmice s podvezmi.
> S urehami tezmi, ča mi je viditi,
> Dostojna bi s knezmi na sagu siditi.[2])

*Duje.* Tako im njihove vlaške vire dubrovačke, neka odgovore na tu!

*Jure.* A pop Dukljanin, a Crvena Hrvatska!?

[2]) Marulić, Libar Marka Marula Splićanina, u kom se uzdarži istorija sv. udovice Judit u versih harvacki složena.

*Šime.* A stari ugovor s kraljim ugarsko-hrvatskim; i što su tražili sjedinjenje s Hrvatskom? He, he!

*Jure.* A hrvatsko pravo, a profesor Kušar, a Prodan, a Pavlinović, a Bianchini?

*Duje.* A di smo mi? Imamo i mi naše, a ne samo vi i Bianchini. Ja kupim košćine i rožine; ali ja i čitam.

*Jure.* Bravo, barba-Duje. Živio! Mi učeni ljudi iz Dalmacije, profesori, učitelji, činovnici i t. d. učimo Dubrovčane u gradu, da su oni Hrvati; a vi ste trgovci za prostake, za sitnež po selim i po krčmam.

*Šime.* I za one koji su naučili samo malo čitat i loše zamrčit dva slova, ili ni to; pa misle da su mudroznanci, profešuri.

*Jure.* Vi, Duje, mali trgovci, finance, popovi i učitelji možete u malomu narodu dosta. S vami trguje; a popa se, učitelja i finance boji kâ vatre. A mali narod, koga se boji, tomu i vjeruje. Mali je narod kâ i stoka.

*Šime.* Tako je. Mislite li, da bi oni danas bili s nami, da im naši Dalmatini nisu dali popit, da će im ....... učiniti svako zlo. ako budu Srbi, a svako dobro, ako budu Hrvati; i toliko drugih takih stvari?

*Jure.* Da, narod je kâ i stoka. Prestraši ga, pa ne boj se. Vi ste učinili amo po selima ne manje od nas u gradu.

*Duje.* A jesmo, šjor, ši. Pa ovo su, oštija! svi više s nami. Bog i Harvati, Harvati i Bog!

*Jure.* Idu sad za nami kô ludi, kô bez glave. Malo sad pitaju, kako ide općina, nego kako idu Hrvati.

*Duje.* Ovi vlasi Dubrovčani marze jedan na drugega; oči bi jedan drugemu kopali; pa su za to uprav ludi za nami „fureštini", da je čudo.

*Šime.* Kakvo čudo! To je njihova ćud. Zato smo i mogli mi Boduli, Splićani i ostali Dalmatini uradit danas u Dubrovniku, što smo uradili. Došli smo im kako „furešti". Našli smo ih zavagjene. Bili su siti njihove stare zapovidi, pa su se nadali, da će im biti bolja naša nova dalmatinska zapovid, pa neka su ih naši zvali „vlaška raco rafinana". Tako smo ti ih našli. I de danas, de sutra. Straši ih, obećaj im: eto ti sade nas Dalmatine ne bi ostavili jedan drugom za inad i od straha za živu glavu.

*Duje.* Ne bi, po svetega Duju. Ne bi, vire mi.

*Šime.* Danas u Dubrovniku jedan drugom za inad i od straha, svud prima naše ljude, naše stvari, naše listove, knjige, hrvatstvo. U prijašnje doba, kad su bili nešto, Dubrovčani ne bi bili dali Dalmatincu ni . . . . Tako ti je na svitu. A danas tako su se

zavadili, da nami viruju sve štogod im velimo. Di smo?!

*Jure.* Brate Šime, reko si pravu i živu istinu. Tako smo ih mi Dalmatinci veće osvojili, da bih ja svoju glavu postavio, da, bi mi vjerovali, pa sve da bi izludio. Kad se je ono g. 1893. otkrio Gundulićev spomenik, gotovo su pred nami padali na zemlju kako pred svecima. Ko to zna, što su mislili u svojim si glavami!

*Duje.* Htili, ne htili, oni su danas naši Harvati, kâ i mi Dalmatini i Boduli. Eto koliki govoridu sve ča od nas čuju kâ i papagai; a rade sve ča od nas vidu, kâ i makaki!

*Šime.* Eto zapovidamo mi.

*Duje.* Neka pišedu i štampaju sarpski foji ča hoćedu. Mi im ne permetimo čitati, nego same naše harvaske. Tako ni straha da ćedu Dubrovčani doprit znati kako posli gredu. A poglavice mučedu. Njim je dobro. Oni zapovidaju. Istina! Da sam na carskem sudu, ja bi hotil da se ne čita samo ono ča je pisano proti meni, nego da se čita i ono ča je pisano za moju obranu. To je pravo i pošteno. Kad mi ne bi na sudu tako radili, ja bi učinil apel. Ali foje, foje neka čitadu samo one, ki su proti Sarbim. Bilo bi pravo da čitadu i one, ki brane Sarbe. To Bog zapovida i pamet donosi.

Ali ča je nam za to! Isto je puk stoka, kako ste, šjor-Jure, vi kazali.

*Šime.* A tako je bolje i pametnije nam Hrvatim Dalmatinim, koji im danas zapovidamo.

*Duje.* A tako radi i don-Ante ki je kanunik.

*Šime.* Živio, barba-Duje, i živili ovaki naši i svi hrvatski razgovori! Ali, barba-Duje, radimo i od sad za Hrvate kako smo i do sad: mi po Dubrovniku, a vi po dubrovačkim selima. Nakupite se u krčme, pa da se pije i urliče. Pa eto ti Hrvata kâ i loja.

*Jure.* Treba još tako raditi, jer ima nekih Dubrovčana, koji govore, da su Srbi i da divane srpski, i da su gotovo sve naše zemlje srpske. Takovi nas Hrvate i Dalmatince ne će ni na oči. Govore, da smo mi prema njima nizoko, nizoko. Pa ih ima i mudrih i učenih, i bogatih i nobilih, koji tako vele.

*Šime.* Pa ih ima i izvan grada, koji se zovu Srbi. Paček varoš Cavtat, najprvo mjesto u okolici iza Dubrovnika, gotovo je sasvim srpsko.

*Jure.* Pa kad Dubrovčani čuju da Hrvatska, ko zna?.... Istina, da, istina je, da naši nisu s njima. Ali su oni Dubrovčani, oni su vlasi; neka vele da su Hrvati. Ne vjerujmo im. To su Šette Bandiere.

*Šime.* Još kad vide koliko su im malo dosad Hrvati bili od koristi. Kad vide da se

sve više od njih ište, i da im je svako godište teže, kako da nema ko se za njih brine. . .

*Jure.* Ne vjerujmo im. Kupimo ih u krčme i u betule. Krčma gola, najbolja škola.

*Duje.* Briga se meni za to, doklen su s nami njihovi popi. Ha, ha, ha!

*Šime.* To je dobro, ali. . . .

*Duje.* Ča ali, ča ali? Popi tam u našoj Harvaskoj jemadu do dvadeset tisuć na godišće; pa stâd, pa konj, pa volov, pa karuc, pa još i . . . . Pol je Harvaske i Slavonije popov, grofov i gospošćine.

*Šime.* Da, tako je. Ali je za to manje puku.

*Duje.* Ča puku! Popi Dubrovčani to znaju, pa . . . . A sad mi veli don-Ante, don-Jere i don-Jure, da ne smidu ni . . . Pa kako ne ćedu oni bit maniti Harvati? Interes im je. Pa ča se triba nam bojat! Vrag te vazel! Više nam vridi jedan pop, no Kliška fortica. Živila Harvaska! Ha, ha, ha!

*Šime.* Živila Hrvatska i njezina prava!

*Jure.* Živila hrvatska Banija, Istra, Bosna, Hercegovina, Dalmacija, a u njoj Boka i Dubrovnik. Živila!

*Duje.* Živio Bianchini! Živili mi Dalmatini! Živia harvatski Dubrovnik! — A ja grem s Bogom. Devet je uri. Za živit triba radit.

*Jure.* S Bogom, Duje; i radi.

*Šime.* Živio Duje, živio hrvatski Dubrovnik!

## II.

### Dum Ivo, Luka i Mato

*Mato.* Dobro jutro, gosparu don-Ivo. Vi ste si uranili!

*Dum Ivo.* Dobro ti i bilo, dragi Mato. Kako sam uranio, kad je sunce dobro odskočilo? — Nego, molim te, dragi, koji ti to jezik govoriš? Što je ono „*si* uranili“?

*Mato.* Ja govorim — *hrvatski.*

*Dum Ivo.* S toga se i ne razumijemo. Prosti!

*Luka.* Jes', gosparu; on govori *hrvatski.* Hoću da Vam rečem, da je on od neko doba počeo zanašati, i ne govori onako čisto i bistro na Božju, kao mi, nego *hrvatski* da se ne razumije.

*Dum Ivo.* Pogji, vraže, s vragom! Molim te, Mato, odgovori mi na jednu. Govorimo li mi Dubrovčani, a osobito naš Konavljanin i Hercegovac, lijepo, da se ne može bolje, naški?

*Mato.* Konavljanin i Hercegovac govori najčišćije.

*Dum Ivo.* Pa zašto ne govoriš i ti kako oni; nego si mi počeo s nekijem *si?*

*Mato.* Ja govorim *hrvatski.*

*Luka.* Jes', gosparu. U nas, kad neko ono govori onako, da ga ne razumiješ ni trećinu, svi se čude i vele, da *lijepo zbori hrvatski.* A ma mi ne govorimo tako. Tek sad Mato što počinje kako Puntari.

*Dum Ivo.* Je li da mi ne govorimo tako?

*Luka.* Jes', ne govorimo. Bogu hvala, mi govorimo naški kô' i svi naši.

*Dum Ivo* A što to znači? Reci mi ti, Mato.

*Mato.* Znam ja kud Vi ciljate. Htjeli bi Vi iz toga. dovesti: da mi nijesmo Hrvati, jer ne govorimo kô i Hrvati.

*Dum Ivo.* Pogodio si, Mato. Ta to bi i svako dijete pogodilo, a nego li zreo čovjek! Mi nijesmo Hrvati; neka to zapamti tvoja sekta.

*Mato.* A da što smo? Zar Srbi!

*Dum Ivo.* Opet si pogodio, Mato. Baš Srbi, i ništa drugo. Kud ćeš ljepšega imena!

*Mato.* Gosparu dum-Ivo i to Vi govorite!

*Dum Ivo.* Da. Mi smo Dubrovčani pravi Srbi. Braći Hrvatima čast i ljubav, dokle su na svome i pri svome. Ali, ako će oni dalje, gdje ih ne ide, e, tad k sebi ruke! Svakome svoje.

*Mato.* Ma, gosparu dum-Ivo! To li ne znate što su nam bili učinili Crnogorci? Kako su nam palili i satirali kuće, i kako su nas mučili?

*Dum Ivo.* Mato, nijesu bili ni sami Crnogorci. Pa opet, što da ovdje to ulazi?! Nijesmo mi Srbi za to što ima Crna Gora ili Srbija, nego smo Srbi za to, što smo Srbi; isto kako nijesmo Magjari, za to što nijesmo Magjari.

*Mato.* Ma su nas onda palili i robili.

*Dum Ivo.* Govorim ti, da ga to ovdje ne ulazi. Ali kad hočeš, odgovaram ti, da je ono bio rat izmedju Frančeza i Rusa s Crnogorcima. Dubrovčani su se prevarili, i pustili u grad Frančeze. Pa koje čudo da im se je pak dogodilo, što se je dogodilo! Što nijesu činili u ratu pitomi Nijemci Frančezima! Što li pitomi Inglezi Boerima?

*Luka.* Kad je rat, nije niko nikome brat. Zaista, u ratu se ne dijele ljupci.

*Dum Ivo.* A što nijesu ljetos Hrvati činili u Zagrebu, i to bez rata?!

*Mato.* Ma, gosparu, kako Vi tako govorite? Ali ne uče svi popovi istu školu? Ali nijeste Vi naš pop?

*Luka.* Mato sine, kud si zabrazdio! Jesu svi popovi učili isto Evangjelje i iste svete knjige. Ali, Mato moj, Hrvati nijesu ni Epistola ni Evangjelje, pa da svak u njih vjeruje onako kako nam oni narede. To su druge stvari.

*Mato.* Znam, to su druge stvari Nije Bog nikome naredio: „Budi Hrvat!“ nego: „Poznaj i ljubi pravoga Boga!“ Ali je škola, škola.

*Luka*. Što škola! To su druge stvari, kako veliš i ti. Te stvari razumije neko ovako, neko onako: kakav je ko, i kako je naučio.

*Dum Ivo*. To se zna, kume Luka.

*Luka*. A ne uči svak isto. Nego neki uče sami po sebi mnogo i mnogo više nego se uči u školi.

*Dum Ivo*. A gdje ti je što neki učitelji i ne dadu da se nauči ono, što njima nije po ćudi!

*Luka*. I ta je. A neki uče vazda, kako i naš gospar dum Ivo, a neki malo. A neki se pak i zapuste. A koliko ih pak ima, koji, ne će ili ne smjedu da istinu govore? He, he!

*Mato*. Da ste Vi čuli onamo u Dalmaciji don-Lovru, don-Miju, don-Jurja, fra-Antu, fra-Šimu, i tolike druge fratre i popove! He!

*Luka*. Da ne budu od njih i ti tvoji fratri i popovi, Mato?

*Mato*. Prosti, kume Luka. Oni ne lažu. Oni donose stara pisma i dokumente. Evo su i meni dali neke hrvatske istorije. Evo vidiš li ih? A nešto znam i ja.

*Luka*. Samo lud ne zna ništa.

*Mato*. Svršio sam davno pučke škole, čitam hrvatske foje; a potpresjednik sam općine u mjestu; he!

*Luka*. To je sve voda u rešetu.

*Dum Ivo*. Kume Luka, prije nego ja odgovorim našemu Matu, reci mu ti dvije

tri riječi. Što ti govoriš? Jesmo li mi Hrvati? Ti si čovjek u osamdeset i četvrtoj. Ti imaš biti štogod čuo o tome od starijeh.

*Luka.* Što ćete da Vam rečem! Ja školu nijesam učio.

*Dum Ivo.* To je ono što se i broji. Tako ti ne može niko opaziti, da su ti nabili glavu u školi.

*Luka.* Kad hoćete, dobro. Bog me je nadario bistrom pameti i zdravljem. Ja sam silu živio, i silu stvari i ljudi upamtio. I mogu Vam odgovoriti ovo. Moj pokojni otac i moja pok. majka i svi stari u mome mjestu i svud u nas vazda su govorili samo da smo mi *Slovinci*, i da mi govorimo *naški*, *solvinski*. Nijesam nikad čuo od njih ni da smo Srbi ni da smo Hrvati. Ja ne znam, jesmo li. Samo znam, da smo Dubrovčani i Slovinci.

*Dum Ivo.* Pa dobro.

*Luka.* Znam, da sam čuo o Srbima dosta i dosta pripovijedati, i silu pjevati o njihovu junaštvu i o starome veličanstvu. A i ja sam pjevô, i koliko! Pa znam, da su se naši od stare ruke vazda zvali Srbi, i da smo mi katolici s njima lijepo trgovali u Bosni, u Hercegovini i drugovdje, i lijepo živjeli, i pirovali, pa i kumovali zajedno; i da nam nije niko to branio. Onda nam je bilo sto puta bolje, nego je danas, kad hoće da se koljemo. Onda je Bog i pomagô.

Pače znam i to, da su se u Hercegovini katolici s parokom dum-Ivom Musićem bili zajedno s njima za istu svrhu.

*Mato*. Pa što još?

*Luka*. Pa znam da će biti samo kakvijeh trideset godišta, da nam je neki financa od nekle iz kraj Šibenika i nekakav prosjak iz Kroacije donio prvi glas, da smo mi Hrvati, i da valja ba budemo Hrvati. Prije toga, mi smo čuli o Hrvatima samo kako o nekijem dalekijem i tugjim ljudima.

*Mato*. Ništa drugo?

*Luka* Ništa drugo. Eto to Vam znam za stalno. A što smo? Jesmo li Srbi, jesmo li Hrvati? Ja Vam, gosparu, ne znam. Ali, kad nijesmo prije znali za Hrvate onako kako za Srbe, i kad su nam Hrvati bili samo onako poznati, tad mi se svakako čini, da mi nijesmo Hrvati, nego da imamo biti Srbi.

*Dum Ivo*. Mato, jesi li čuo ovu pjesmu? Evo ovu nije neko donio, ko zna otkud! nego je prava domaća; prava naravna, pa Božja i istinita. Što ti se čini, Mato, kakvi su ti ovi razgovori?

*Mato*. Čućete i mene, gosparu.

*Dum Ivo*. Da, porazgovorićemo se. To ću zvati Hrvatski Razgovori: za to, jer će to ukazati bistro, što su svi hrvatski razgovori nazovi-Hrvata.

*Mato*. Što će ukazati?

*Dum Ivo.* Da svi ti njihovi razgovori ne vrijede ni prebijene pare. U toliko : da nu što odgovaras na onu kuma Luke?

*Mato.* Istina. Nije nam ni otac, ni djed, ni kušundjed govorio da smo Hrvati. Ali ipak mi smo Hrvati. Mi nijesmo Srbi. Kakvi Dubrovčani Srbi! Živili naši velikani, naši Hrvati, naš Vjekoslav Klajić, naš Smičiklas, naš Raški, Prodan, Pavlinović i ostali naši velikani i povjesničari!

*Dum Ivo.* Mato, budi na kojoj si. Kad je tako, evo što govori o nama tvoj veliki Hrvat V. Klajić[1]). Dosta je i to da vidiš, da mi nijesmo Hrvati. On govori, pače piše i štampava, da su u prvi mah Hrvati bili zauzeli oblast neretvansku, zahumsku, trebinjsku i dukljansku; ali da se je poslije tu naselilo „**mnogo**“ *Srba*, tako, da se je sva ta zemlja i ocijepila od Hrvata još za rana. A ti znaš . . .

*Mato.* Što ja znam?

*Dum Ivo.* A ti znaš da je Zahumlje zemlja od Neretve do Dubrovnika; a znaš što je zemlja trebinjska. Ne jedi se

*Mato.* Ko se jedi?

*Luka.* Ko nema razlog.

*Dum Ivo.* Dakle Mato, i po vašemu Hrvatu Klajiću svu su ovu zemlju od Neretve pa put amo napunili Srbi. Kako nam dakle sad možete govoriti amo o Hrvatima!

---

[1]) Atlas za hrvatsku povjestnicu. 1888. St. 6.

Taj isti vaš slavni Klajić spozna i ovo, da je Dubrovnik plaćô godišnji danak za zemlje županu humskome i travunjskome; da je srpski kralj Stjepan Vladislav oko god. 1240. ustupio Dubrovniku Župu Žrnovnicu, da mu je god. 1333. srpski car Dušan prodô Ston i Rat, a god 1357. da mu je car Uroš pustio svu zemlju iznad vinograda, počevši od potoka Ljute u Žrnovnici pa do Kurila (Petrova Sela).

*Luka.* Mato, tako ti neće bit govorili oni u Dalmaciji!

*Dum Ivo.* Pa da je bosanski kralj Stjepan Ostoja nadostavio Dubrovčanima sve primorje od Zatona do Stona. To je bilo na Usori u Lješnjici god. 1399. Pa da su god. 1419. Dubrovčani dobili južne Konavle od bosanskoga vojvode Sandalja Hranjića, a god. 1427. sjeverne i grad Cavtat od vojvode Radosava Pavlovića. Eto, Mato moj, to vam govori vaš veliki Hrvat V. Klajić iz Zagreba?

*Mato.* A Šipan, a Lopud, a Kalamota, a Lastovo, a Mljet?

*Dum Ivo.* I tu ću te poslužiti tvojim V. Klajićem. On piše, da je oko g. 1254. Dubrovnik primio Šipan, Lopud i Kalamotu, pak Lostovo oko g. 1272. a Mljet sa svijem g. 1338.[3]) Dakle onda, kad o hrvatskome kraljevstvu nije bilo ni spomene.

---

[2]) o. c. st 11.

[3]) l. c.

*Mato.* Kako, gosparu?

*Dum Ivo.* Valjalo bi da znaš, da su kraljevi hrvatskoga plemena dospjeli već negdje g. 1090. a da su braća Hrvati izabrali za sebe magjarskoga kralja već g. 1102. Kako ti to ne dohodi na pamet!

*Luka.* Nije lako gospara prevariti.

*Dum Ivo.* Gdje su ti dakle, Mato, amo Hrvati? Eto što vam govori i vaš V. Klajić. koji bi želio stvoriti Hrvate i u Kini. Za Lastovo znaj i ovo. Tu je na zvoniku glava cara Uroša. Ako je nijesu već obalili ovo zadnijeh pet šest godišta.

*Luka.* Znam, i to se radi. Ali tijem oni sami sebe sramote i gube se.

*Dum Ivo.* Pak o Mljetu pamti još i ovo. G. 1357. Dubrovčani se nešto tuže caru Urošu V., i pišu mu: „Gospodine Care, Mljet jest carstva ti". Paček ima i starija godina. Oko. 1222. kralj srpski Stefan Prvovjenčani dava benediktinskome manastiru na Mljetu cio Mljet i Babino Polje, i na Korčuli crkvu sv. Vida, pa Janinu s Popovom Lukom i crkve sv. Stjepana i sv. Gjurgja, a u Stonu crkvu sv. Nikole, i crkve u Rijeci i u Žrnovnici. Ne piše to ni Srb, ni ko mu drago, nego učeni Rus Majkov.[4])

*Mato.* Imate li još štogod, gosparu?

*Dum Ivo.* Ti si mi još spomenuo i vašega proroka Smičiklasa.

---

[4]) Istorija srpskoga naroda. St. 20. 21.

*Mato.* I Račkoga.

*Dum Ivo.* Sve velike Hrvate. Dakle čuj malo i njih. Smičiklas je pisò povjest, da može posijati Hrvate i ondje, gdje ih nije ni bilo; a opet piše na strani 228. da je srpski vladar Časlav uzeo pod svoju oblast Neretvane, Zahumljane i Dukljane. A Časlav je živio gotovo nazad tisuću godišta.

*Mato.* Pa?

*Dum Ivo.* Pa, da su se oni ocijepili od Hrvata. I govori vaš Smičiklas, da je tijem ocijepljenjem „pukla ona odsudna linija izmed povijesti hrvatske i srpske, koja je tako jaka, da je svi potonji vijekovi ne mogoše presjeći“. Pa dostavlja, da je današnja povjest „prisiljena reći: tako je odsjekla providnost Božija“.

*Luka.* Neće ti bit, Mato, ni o tome govorili oni u Dalmaciji.

*Dum Ivo.* Eto dakle i taj Smičiklas, koji bi sve Srbe zaboravio, usilovan je priznati amo u nas Srbe. I po njemu vidimo, da je baš u doba hrvatskijeh kraljeva sreća naše zemlje združena sa srećom ondašnje srpske zemlje; da naša zemlja ne pozna hrvatskijeh kraljeva nikada. Kud ćeš dakle, Mato dragi, više!

*Mato.* Ali mi ne govorite o Račkom.

*Dum Ivo.* Poslužiću te. Ali prije zapamti, kako su i po vašemu Smičiklasu, Srbi prodrli do Jadranskoga Mora — još u početku

dolaska nas Slovena; kako je i po njemu, rijeka Cetina u Dalmaciji kod Omiša bila granica izmedju Srba i Hrvata u najstarije doba. Pamti da, i po njegovoj riječi, hrvatski kraljevi vladaju časovito *samo u jednom kraju* **sjeverne** *Dalmacije, ne dalje od rijeke Cetine.* Do Dubrovnika ne dopiru; a do Boke i još manje. Ne samo to, nego hrvatski kraljevi nijesu nikad vladali ni gradovima sjeverne Dalmacije na moru. Pače i kralj Zvonimir (koga su Hrvati ubili) nije se okrunio u Spljetu, nego u selu Solinu kraj Spljeta! Eto pogledaj, ako ćeš, i vašega Smičiklasa.

*Luka.* A da nu, što mu govori Rački.

*Dum Ivo.* A evo što govori i Hrvat Rački, koji je zaista čovjek vele učen. On piše, da su Srbi nastanjeni „od Vrbasa, Cetine i Jadranskoga Mora pa do Morave i Ibra: u Zahumlju, Neretvanskoj, Travuniji, Konaviju, Duklji ili Zeti, u Bosni onkraj Vrbasa i u Srpskoj!“[5]) Eto, Mato, kako piše ne jedan Srbin, nego glavom najveći hrvatski povjesničar. A evo ti i Natka Nodila, profesora u sveučilištu u Zagrebu. On ti piše ovako: „U Dubrovniku — **od pamtivijeka** govorilo se **srpski**; govorilo se kako od pučana, tako od vlastele, kako kod kuće, tako i u javnome životu . . . . u općini od Mletaka oproštenoj, **srpski** je raspravni jezik.“[6])

---

[5]) Pov. Slav. 17.

[6]) Rad LXV. 117.

*Mato.* To ću gledat naći.

*Dum Ivo.* Dakako! I još ćeš vidjeti, da on uči da su stara dubrovačka pisma talijanska puna, uprav probijena **srpskijem** govorom, koliko god ih je do pošljedne četvrti XV. vijeka. Eto, valjada kad pišu ovako i najprvi Hrvati, može li ko ima pameti i ponosa učiti, da mi nijesmo Srbi, nego da smo Hrvati?. . .

*Mato.* Pa što? Zar nije cijela Dalmacija bila hrvatska? Zar nije Dubrovnik u Dalmaciji? Kako nije Dubrovnik hrvatski!

*Dum Ivo.* Ta eto si čuo kako govore i Hrvati, ali kad hoćes, evo ti i ove. Dalmacija je bila rimska otkad su je osvojili Rimljani. I za to je bila ostala pod rimskijem carstvom u Carigradu. Samo su docnije u jedinome kraju na *sjeveru* vladali, i to *časovito*, hrvatski vladaoci, a *ne u nas.* A oni su pak vladali i bili kraljevi samo toliko, koliko su ih priznali carigradski carevi za svoje patricije. Ti carevi dakle nijesu poznali Hrvate za gospodare onda u Dalmaciji, nego sebe. I za to je baš u doba onijeh hrvatskih kraljeva Carigrad pustio Dalmaciju duždu mletačkome kakono stvar svoju, a ne hrvatsku.

*Mato.* Što, kako!

*Dum Ivo.* Jadan tvoj Smičiklos, ne može ni on da ovo poreče. Jesi li ga zaboravio, ili ga nijesi ni vidio!

*Mato.* Prostite! Za koga me držite? Mi smo Hrvati.

*Dum Ivo.* Za koga te držim! Sudim te po onome, što govoriš. Ne pišu li ono i sami Hrvati? Što bi dakle još hotio? Jedi se na njih, a nę na Srbe.

*Luka.* Pravo je, Mato, kako gospar govori.

*Dum Ivo.* Ali kad se jediš, ja ću ti opeta, Mato, spomenuti jednoga učenjaka, i opeta jednoga Hrvata.

*Mato.* Kojega!

*Dum Ivo.* Glavom poznatoga Hrvata don S. Ljubića. On piše i uči te, da je južna granica hrvatska dopirala **samo** do južnoga megjaša *cetinjske, imotske i hlijevanske* županije „t. j. najdalje do nutrnje Neretve i do útoka Cetine, gdje su počimali **srbski** predjeli".[7])

*Mato.* Eto!

*Dum Ivo.* Eto, premda se taj Hrvat siluje da tisne Hrvate što je dalje moguće, ipak ne može, kako što nije mogo ni Rački.

*Mato.* Što?

*Dum Ivo.* Rački je g. 1861. bio zabrazdio, ali je docnije to popravio i dokazô, da ni *država* hrvatska, a nego li hrvatska narodnost nije nikad išla ni preko Neretve a još manje preko Bojane.

---

[7]) Ogl. I. 1864. st. 94

*Luka*. A bićeš, Mato, zapamtio ono što se je malo prije govorilo, kako on kaže, dokle su Srbi, a dokle su Hrvati.

*Dum Ivo*. Eto vidiš, da smo mi Srbi i — po riječima samijeh Hrvata.

*Mato*. Mi smo Hrvati.

*Dum Ivo*. Polako, Mato, a gdje su ti dokazi?

*Mato*. Evo ovdje „Obračuna“, evo „Hrvatskih Razgovora“, evo „Dubrovčani jesu li Hrvati?“

*Dum Ivo*. Jadne ti obrane, Mato, i žalosne!

*Mato*. Što?

*Dum Ivo*. Da. Ti tvoji Obračuni i ostalo nije za stalno ni na temelju Natka Nodila, ni don Šime Ljubića, a još manje Račkoga, koji je svu staru povjest Hrvata i Srba najoštrije proučio, i kome je bilo poznato sve ono što i njima, i još više. I samo je to dosta, da se sve to baci na oganj.

*Mato*. Gosparu, gosparu!

*Dum Ivo*. Da! Za to ni sami najviši srbožderi, kako su to veliki Hrvati V. Klajić i Smičiklas, nijesu imali obraza napisat ikakve Obračune, Razgovore ili Dubrovčane Hrvate. sa svijem što bi nas pretopili u Hrvate, proti onome što su oni sami napisali, kako si vidio.

*Luka*. Eto ti sad, koliko ti valja sve to knjižurinâ, što si tu donio!

*Dum Ivo.* Da. Ali, kad je megju njima i ta o Dubrovčanima, u kojoj je sve što god su Hrvati mogli naći i prije i poslije Obraćuna i Razgovora, koje iza nje gotovo i ne spominju (toliko ih i oni sami nalaze djetinjastijem!), evo što su taman o njoj rekli najviši naši učenjaci.

*Luka.* Gosparu, da čujemo.

*Dum Ivo.* Veliki hrvatski učenjak Jagić piše o njoj .... „da ga pisac nije uvjerio i da se je zaludu mučio da nadje štogod nova. Da su sve znali odavna, a da su nešto i bacili u more, jer ne ide.“[8]) A naš čestiti Srbin Bogišić, učenjak velikoga svjetskoga glasa, govori o njoj, „da je ona pogubna za neznalice; jer da je u njoj samo istina lukavo naopako izvrnuta“.[9])

*Mato.* E!

*Dum Ivo.* To su nešto viši od svijeh Prodana, Bianchinia, Pavlinovića i Kušara.

*Luka.* Eto, jadan Mato, u što odoše ti tvoji „Dubrovčani Hrvati“! Jesi li čuo i Hrvata Jagića!

*Dum Ivo.* Mato, što ne odgovaraš?

*Luka.* A što će odgovoriti, kad su ga u laž utjerali, i to sve njegovi Hrvati! U klancu je jadikovcu.

*Dum Ivo.* A da što bi bilo da čuje i ostalo!

*Mato.* S Bogom, nemam kad.

---

[8]) Archiv XV, s. 144.

[9]) Dubr. 14, god. I.

*Luka.* Što se, jadan ne bio, bojiš, kad nemaš kud kamo? Ostani, jadan.

*Dum Ivo.* Ostani, ne bježi. Istinu poznati vazda je čast; a vazda je sramota braniti laž.

*Mato.* S Bogom, s Bogom. Sa Srbima nema razgovora. Sad vidim za što Hrvati ne dadu da ih čujemo. Ne ću! S Bogom! — Ali baš, da ukažem da ih se ne bojim, dum Ivo, opeta ću biti s Vama drugi put. (Vrag vas odnio, kad sam se na vas namjerio! Vidim da sam izgubio). S Bogom. Živila Hrvatska!

## III.

*Dum Ivo*. Dakle, Mato, nakon ovoliko vremena! ... Spominješ li se što smo ono govorili?

*Mato*. Po nešto, gosparu.

*Dum Ivo*. Eno ti i veliki Hrvati svjedoče, da smo mi Dubrovčani Srbi.

*Luka*. Kud ćeš dakle više!

*Dum Ivo*. A onaj vaš V. Klajić dodava još, i kad je Dubrovnik primio ove zemlje od Srba. Dobro je. Samo što je to bilo za neke zemlje još prije, nego on to govori.

*Luka*. To ne smeta. Sve jedno. Dosta je da i on prizna, da je bilo.

*Dum Ivo*. Tako je. Dakle za neke je zemlje bilo i mnogo prije. Engel piše (ne dakle jedan Srbin) da je srpski vladar Vojislav pustio Dubrovniku Župu, Rijeku, Gruž, Zaton i sve do sela Orašca; a sin mu Mihajlo Kalamotu, Lopud i Šipan od g. 1040—1080.[1])

*Luka*. To, Mato, oni u Dalmaciji kriju. Okladio bih se.

---

[1]) Gesch. d. Fr. Rag. 9.

*Dum Ivo.* Pismom još od 15. apr. 1391. Bjeljak župan i Radič vojvoda Sanković, dadoše Dubrovniku sve Konavle.[2]) Za te su, zemlje Dubrovčani plaćali danak, koji su zvali „**srpski** dohodak“.[3])

*Mato.* Ali ja sam čuo od Hrvata, da su Dubrovčani neke od tijeh zemalja dobili od hrvatskijeh kraljeva.

*Dum Ivo.* Od kojijeh? A za što su tad onaj danak zvali „**srpski** dohodak“? A ne zaboravi ono, da su kraljevi hrvatske krvi prestali već g. 1090.

*Luka.* Ispred te se, Mato, ne bježi.

*Dum Ivo.* Još Kostantin Porfirogenit, carigradski car, koji je bio nazad 943. god., pripovijeda, da su zahumski i travunjski vladari primali za zemlju od Dubrovčana danak.[4])

*Mato.* Znam, vama je Srbima car Kostantin Evangjelje; ali ga je naš Rački nasamario.

*Dum Ivo.* Da, Rački je učinio sve moguće da bi ga u laž naveo.[5]) I ako je učen bio, bio je Hrvat; a Porfirogenit nije Hrvatima po ćudi. On ne piše da je u njegovo doba bilo onako, kako bi to sad htjeli Hrvati.

*Luka.* Lijepa je i ta! Htjeti da neko piše kako hoćeš ti, a ne kako je istina!

---

[2]) Miklošić, Monum. Serb. 217.
[3]) Majkov, o c. st. 234.
[4]) De adm. imper. c. 30.
[5]) Knjiž. I; Rad jugoslav. akad. 52

*Dum Ivo.* Ali ipak nije sva mudrost u Račkome, i ako je bio vrijedan istoričar. Ima drugijeh koji nijesu manji od njega. A što je više: nijesu ni Hrvati ni Srbi, pa da bi se moglo misliti da oni potežu za se.

*Luka.* To je posve dobro.

*Dum Ivo.* Oni ne gledaju uništiti pošto poto cara Kostantina, nego mu pravedno mjere svaku riječ da nagju koliko valja. Eto ti na primjer velikijeh učenjaka, kako je Florinski, Grot, Rambaud i drugi.

*Mato.* Pa što?

*Dum Ivo.* Grot piše da s tijem carem valja biti oštar, ali da ga ne treba nikako zabaciti i odreći mu istinu, u što je dospio jedan „pošten slovenski rodoljub“ (t. j. Rački) [6]) I Rambaud je oštar, ali ipak govori, da on valja mnogo za povjest slovensku i za . . . . geografiju. Govori, da nije bilo toga cara, da bi ta povjest od devetoga do desetoga vijeka bila izgubljena; i da je on za narode krajnje Evrope ono, što je Biblija i Herodot za istočne narode, Cesar za keltske, a Tacit za germanske, i da je najbolje i najistinitije njegovo djelo baš — djelo „De administrando imperio“.[7])

*Mato.* Pa neka ih.

*Dum Ivo.* Dakle, kad caru Kostantinu vjeruju oni veliki učeni i pošteni ljudi, koji

---

[6]) Izvjest. Konstant. Bagr. o Serb. i Horvat.

[7]) Rambaud, L' empir grec en X. siéc. 173.

nijesu ni Srbi ni Hrvati, onda imamo primiti ono, što on piše o zemljama, gdje su u njegovo doba u njegovu carstvu živjeli Srbi i Hrvati.

*Luka.* Pa je li moguće da jedan car pisac ne zna dobro koji su narodi u njegovoj carevini?!

*Mato.* Slava Račkome! On je Hrvat.

*Dum Ivo.* I ja govorim: slava mu. Ali za što da vjeruješ njemu, a ne onijem učenjacima? — Kad mi ne odgovaraš, jerbo nemaš razloga, čuj cara Kostantina, što on piše o mjestima Srba i Hrvata u njegovo doba.

*Luka.* Pamti, Mato.

*Dum Ivo.* „Od rijeke Cetine (kraj Omiša) pak počinje hrvatska zemlja i ide uz more do granice Istrije ili do varoši Albone a uz duž planina u nekoliko uhodi u istrisku zemlju; sa strane Cetine i Hlijevna dotiče u **srpske** zemlje“. Pak govori: „Od Dubrovnika počinje kneževina Zahumljana i pruža se do rijeke Neretve“. Pak: „Od rijeke Neretve počinje Paganija, i pruža se do Cetine“. Pak piše o tijem zemljama i o Trebinju i o Konavlu: „Kad su bile opustošene zbog navale Avara i one zemlje, koje se sad zovu Srbija i Paganija, i ona, koja se zove Zahumska zemlja, isto tako Travunija („Trebinje“) i Konavle, car nastani na ove zemlje Srbe“.

*Luka*. Tu ti, Mato, nije zaista spomenuo ni don Jure, ni don Mijo.

*Dum Ivo*. Pak piše car: „A Zahumljani, što sada ondje stanuju, **Srbi** su[8]) od onog vladaoca, koji se je sklonio k rimskome caru Herakliju; a zovu ih Zahumljani od brijega Hum.“ On nabraja i gradove, koji su bili u Zahumlju ovako: „U Zahumlju su gradovi[9]) naseljeni: Ston, Ošlje, Glumnica, Dabar“. On govori i opeta o Trebinju i o Konavlu, a govori: „Jedna je zemlja Trebinjaca i Konavljana; a stanovnici dolaze od **Srba** nekrštenijeh“ [10])

*Luka*. Što ćete, gosparu, više!

*Dum Ivo*. Nije li očito, da car piše kako jedan, koji je sva ova mjesta vidio? Tako on lijepo spominje sve na tanko.

*Luka*. Mato dragi!

*Dum Ivo*. Mato dragi, bio si uskliknuo: „Slava Račkome!“ A ovo što pripovijeda car Kostantin tako je očito, da je živa istina, da mu se ne zna oprijeti baš ni tvoj Rački, sa svijem da se jači kako bi to učinio.

*Mato*. Da nu, neka Vas čujem!

*Dum Ivo*. Baš tvoj Rački piše, da su Hrvati u prvi mah, predobivši Avare, posjeli zemlje „od **Cetine pa prama sjeverozapadu** k Vrbasu i Savi, zatiem uz ovu rieku

---

[8]) Σέρβλοι τυγχάνουσι.

[9]) κάστρα.

[10]) De admin. imper. ed. Bonn.

do mjesta gdje u nju Una utiče, a odavle preko Slunja k Senju".[11]) Rački je docnije tu istočnu granicu popravio i prenio je više k zapadu, govoreći o hrvatskoj državi. Eto dakle i tvoj se Rački dobro slaže s carem Kostantinom da su Hrvati — **samo do Cetine**. Eto smo dakle i po njemu Srbi.

*Luka*. To si čuo i kad si prvi put s gosparom govorio.

*Dum Ivo*. Spominješ li se?[12]) Dakle klikni i sad: „Slava Račkome!

*Luka*. Kakva ti je, Mato, ta! Odgovori sad.

*Dum Ivo*. Pa nije sam Rački; nego su s carem Kostantinom gotovo svi istorici.

*Mato*. Da nu, gosparu.

*Dum Ivo*. Tako Hrvat Ivan Lučić[13]) piše da su Hrvati zauzeli zemlju *izmedju Istrije i Cetine*, a **Srbi** *ostalo sve do Drača* u Arbaniji. Tako isto i Hrvat A. Krčelić,[14]) Dubrovčanin Resti[15]) piše, da su na carevu zapovijed prešli na lagjama Hrvati, a **Srbi** iz Zahumlja, iz Travnije, iz Konavla i iz Rame. Hrvat I. Mikoczi[16]) piše takodjer, da *Cetina* dijeli Srbe i Hrvate. I za to on staru

---

[11]) Viek i djel. sv. Cyrilla i Metoda 1857. i 1859.

[12]) II. razgov.

[13]) Memor. p. 522.

[14]) Not. prael. p. 37.

[15]) Chron. Rag. p. 23.

[16]) Otior. Croat. 1806. p. 1.

Dalmaciju put istoka zove zemljom **Srba** i **Srbijom**; a od Cetine na zapad zemljom Hrvata i Hrvatskom. Tako isto piše i Hrvat I. Katalinić,[17]) da su istočnu stranu *do Cetine* osvojili **Srbi**, a zapadnu Hrvati. Tako piše i Dubrovčanin A. Sorkočević[18]) da su Hrvati zauzeli Solin, a **Srbi** Zahumlje i grad Trebinje.

*Luka*. Kakve su, Mato, don-Juri ove brojanice!

*Dum Ivo*. Takogjer piše Hrvat I. Tkalčić[19]) na isti način kako i Rački. A čuo si u prvome našem razgovoru, Mato, da Š. Ljubić, takogjer Hrvat, štampava, da su od utoka Cetine „počimali **srbski** predjeli". Kad se dakle toliki (pa još i Hrvati!) slažu s carem Kostantinom, ko to može više govoriti, da smo mi od rijeke Cetine put juga Hrvati, a ne pravi pravcati Srbi? Ko dakle iskren a pametan smije govoriti, da car Kostantin ne piše o nama pravu čistu istinu?

*Luka*. Što ti je, Mato, jä! Što si se smeo?

*Mato*. Smeo! Pa što? Ako su Dubrovčani i dobili svoje zemlje od srpskijeh vladara, ne dohodi otole, da su u tijem zemljama živjeli Srbi. U Poljskoj zemlji u Rusiji vladaju Rusi, pa nijesu za to oni Poljaci Rusi. Jedno je vlada a drugo je narod.

---

[17]) Stor. d. Dalm. 1834—5, II. p. 138.

[18]) Fragements etc. 1739, p. 5.

[19]) Hrv. pov. 1861. s. 3.

*Dum Ivo.* Mato, ta ti ne ide. Srpska je država onda bila samo narodna država; i zato je onda, t. j. za cara Kostantina, obuhvaćala samo Srbe. Tek docnije, pod Nemanićima, ona je protegla svoju vlast na jugu i na grčke zemlje.

*Luka.* Mato dragi, eto vidiš da u našemu Dubrovačkome Hrvatima nema mjesta. Ne samo, nego eto ga nema ni u makarskome Primorju, ni od Neretve do nas, ni od nas sve do Drača u Arbaniji. Vidiš, Mato, da su tu Srbi?

*Dum Ivo.* Eto, ako ti nije to bistro, onda ti ni sunce nije svijetlo. Eto to ti je dokazano i bez Srba, i s neprijateljima Srba, pače i s Hrvatima. Dokazano ti je, da u nas nema hrvatskoga prava, jer u nas nema hrvatskoga ništa. Što mučiš? Mato dragi, što ne priznaš istinu, kad je eto očito vidiš?

*Mato.* Ma Vi mene jedite. Ne ću za inad.

*Dum Ivo.* Mato dragi, ti se za inad mo'š zvati i Kinez, ali ipak nemoš biti nego ono, što si: Srbin, kako eto vidiš.

*Luka.* Tako je, gosparu.

*Dum Ivo.* Ali, Mato mili, kad se jediš, a ti opeta čuj tvoga slavnoga Hrvata Račkoga. Možda ti se na svrhu umire nervi.

*Mato.* Da čujemo.

*Dum Ivo.* Oko god. 924. bili su došli u Spljet na katolički crkveni sabor papini

poslanici, *koji su išli po dalmatinskijem gradovima, i dogovarali se s hrvatskom i sa srpskom gospodom*". Tako je u spisima toga sabora.[20]) A na ovo piše tvoj Hrvat Rački,[21]) da tu valja uzeti na um dvije stvari.

*Mato.* Koje dvije stvari?

*Dum Ivo.* „Prvo, da je na saboru spljetskom sudjelovao ne samo hrvatski kralj Tomislav sa svojimi velikaši, nego i *zahumski knez Mihajlo sa srbskimi velikaši*".[22])

*Luka.* To je, gosparu, nekakav jezik *hrvatski*, pa će ga naš Mato razumjeti.

*Dum Ivo.* Nadamo se. — Pa govori Rački, da se za to i dijeli spljetska mitropolija (t. j. matica biskupijâ) u dva dijela: u dio hrvatski i u dio zahumski, t. j. u zapadni i u istočni dio. Pa govori Rački, da je u prvome tome dijelu bio vladaocem hrvatski kralj, a u drugome zahumski knez uz „**srbske** velmože (valjda župane)". I govori Rački, da su u opsegu prvoga toga dijela bile stolice biskupske u „Osoru, Krku, Rabu, Zadru, Spljetu, odprie u Skradinu, Duvnu i Sisku": a da su u opsegu drugoga dijela bile u „*Stonu, Dubrovniku i Kotoru*".

Mato dragi, ne čini li ti se, duše ti, da čuješ cara Kostantina, a ne Račkoga?

---

[20]) Rački, Docum u Mon. spect. histor. Slav. merid. VII, p 190.

[21]) Rad LVI. 78.

[22]) Cum Chroatorum atque Serborum proceribus.

*Mato.* A što mi ne govorite o kronici popa Dukljanina i o Kačiću? Kronika govori (u dijelu „Libellus Gothorum“), da je ovo gdje smo mi „Crvena Hrvatska“, a Kačić . . .

*Dum Ivo.* Dosta je ono što sam ti nabrojio; i ne bih ti ja bio dužan odgovoriti, kad ti meni nijesi odgovorio. Ali ću te ipak, Mato mili, poslužiti: da ti se lakše umire nervi. Dakle, najprije nagji govor zastupnika Bjelanovića, držan u dalmatinskome saboru god. 1892. pa ćeš vidjeti, kako postaje Crvena Hrvatska. A za tijem . . .

*Mato.* Što, što za tijem! što!

*Dum Ivo.* A za tijem zapamti, da ti ta kronika popa Dukljanina ne vrijedi ni šuplja boba. Nju su ti osudila ništa manje, nego tri poglavita Hrvata, što mi je poznato.

*Mato.* Hrvata! Da koji su to? Ha, ha!

*Dum Ivo.* Da, Mato, tri Hrvata; i velika! Broj, Mato! Kukuljević ti govori o njoj: „Tu ima smiešnih anakronizamah i tako pomućena nagomilavanja imenah . . . . da bi se čovjek morao začuditi, kako si je mogao tko truda uzeti za bilježenje ovakvih neistinitosti i pomiješanih stvarih“.[23])

*Luka.* To ti je, Mato, jedan.

*Dum Ivo.* Rački govori o njoj: „Možemo bez svakoga okolišenja reći: da taj Libellus

[23]) Arkiv. I. 2.

Gothorum za hrvatsku i srbsku poviest nema baš nikakve vriednosti niti u materialnom niti u formalnom obziru"[24]).

*Luka.* To su ti, Mato, dva.

*Dum Ivo.* Čuj, Mato, i Š. Ljubića. On veli: da bi trebalo da se taj ljetopis tvoga popa Dukljanina „na lomači spali".[25])

*Luka.* To su ti, Mato, tri.

*Dum Ivo.* Pa evo ti, Mato, i priloška. O. Bašić piše o popu Dukljaninu[26]) da on pripovijeda ono što mu se je snjelo.[27]) A profesor Brunelli u djelu o Diversisu, da je povjest našla izvor svijem pričama u kronici nepoznatoga popa iz Duklje.[28]) Ho'š li da ti spomenem još? Nazad pak ne vele vremena akademik Srbin Jovanović otkrio je još i to, da ta kronika nije popa Dukljanina, nego da je na svrhu šesnaestoga vijeka neko u Dalmaciji skupio tri različita dijela, što su sad u toj kronici zajedno, i da su je docnije nazvali Dukljaninovom Kronikom.

*Luka.* Ode ti dakle kronika!

---

[24]) Ocjena star. izvora 1865. s. 60—65, Rad jug. ak LI 207. Književnik. I. 222.

[25]) Rad XLIII. 1878. s. 148.

[26]) Zibald. O. Mattei, s. 648.

[27]) „Diocleate autore del XIII. secolo, che ci conta dei sogni".

[28]) . . . „la critica moderna ha trovato la fonte di tutte queste favole nella cronaca dell' anonimo prete di Dioclea".

*Mato.* A Kačić? a fratar Kačić! Ne zove li on sve zemlje od Trebinja do Drača „krajine hrvatske“, a Boku Kotorsku „dika od Hrvata“?

*Dum Ivo.* Mato moj mili, ma kako te nije baš sram doći s tijem, iza svega onoga što si čuo od učenjakâ, a ne od prosta prepisivača? To mi donosiš od Kačića! To je laž, koja je izišla iz babuština, kako je ona popa Dukljanina. Znaj, da tvoj Kačić veli: „Različiti pisci različito kažu; i kako pisaše, onako ti ja pridajem“.

*Mato.* Dakle?

*Dum Ivo.* Dakle Kačić ne mjeri, nego piše sve, pa što bilo. Zato Kačiću ne vjeruje ni veliki Hrvat Kukuljević, nego govori baš ovako: „**Bunca** vriedni naš Kačić“.[29])

*Luka.* Aja, Mato, ne ide ti. Ne sviri, kad nemaš što sviriti, nego zadjeni za pas.

*Dum Ivo.* Pače Kačić je srpsko ime nazivo svojim; jerbo piše ovako: „Smederevo, srpsko stalno misto, gdi stari naši kralji i bani pribivaše“.[30])

Oh, kad braća Hrvati baš tako *iskreno* poštuju Kačića, što ne ljube i oni Srbe kako ih je eto i on ljubio?! . . .

*Mato.* Gosparu, digli ste mi glavu s toliko imena, pa ne znam na čemu smo. S Bogom! Do vigjenja.

---

[29]) Put. usp. 1873, s 64

[30]) Korab. 1782. s 432.

## IV.

*Mato.* Kako, gosparu dum-Ivo! Pa vi čitate i »Narodni List« i »Crvenu Hrvatsku!« Kako to Vi čitate hrvatske novine i hrvatske knjige, kad ste Vi Srbin?!

*Dum Ivo.* Da, Mato dragi, ja čitam srpske radnje; a da vidim dokle dopire mahnitost nazovi-Hrvata dobavim i njihovijeh novina.

*Luka.* Vi, gosparu, ne činite kako oni.

*Dum Ivo.* Ko je pošten i pravedan, ko se ne boji istine, jerbo zna da je istina za nj, a ne na nj, valja da ne sluša samo svoju čeljad, nego da čuje i protivnika. On nije strašivica.

*Luka.* Tako je, gosparu; to je pravo i pošteno.

*Dum Ivo.* A vi, Mato, čitate samo ono što je hrvatsko, i samo ono što pišu nazovi-hrvatski bumbisti. Vama vaši nadri-Hrvati ne dadu da vam dogje do ruka nijedan odgovor Srba. Kako je na taj način moguće, da upoznate istinu, i da ne budete kako stoka? A Mato?...

*Luka.* Zna se za što tako nečasno s njima rade.

*Dum Ivo*. Mato dragi, znadu da je bistro, da vam lažu na krupno i na debelo; pa znadu, kad biste čuli i Srbe, da biste brzo uvidjeli da imadu razlog Srbi, a da su nama braća Hrvati tugji i došljaci, i da nazovi-Hrvati hoće da se šire na našoj amo starini i na našoj muci.

*Luka*. To je bistro kako sunce.

*Dum Ivo*. Kad bi, Mato, vaši tobožnji Hrvati mislili pravo, kad bi se sramili činiti kako farizeji, kad bi se sramili vući vas za nos, onda vas oni ne bi nagonili da bježite sramotno od srpske bratske riječi kako od kuge. Kako dakle vi, Mato moj, možete osuditi da ste Hrvati, kad Srbe ne ćete ni da čujete, nego slušate samo ono, što vam bubaju ljudi zatucani i zavedeni, koji su zabili u glavu, da će bolje ugoditi vladi, ako budu Hrvati? Jerbo neki nepošteno i bezdušno potvaraju Srbe da gledaju preko granice.

*Luka*. Čijem to oni dokazuju? Kad bi to bila istina, onda bi tamnice bile za to pune Srba.

*Dum Ivo*. Što možete od njih, Mato dragi, osobito naučiti? Znate li za što im vjerujete? Je li za to, ako su činovničići, financijeri i meštrići?

*Luka*. A i popići, gosparu, i popići! Dokle su oni još bili luda djeca u pučkoj školi, nabili

su im glavu meštrići, koji su došli još mladi i zeleni, naduti ko sam što sam! Za ono nešto malo što šu zapamtili, a što ne znaju njihovi drugovi u selu! Dakle ti popići nijesu znali gotovo ništa; a pak, jerbo su im prije nabili glavu, umislili su se da su naučili silu Božju, osobito u gimnaziju i u teologiji. Pa ti ne će ni da štogod više čuju, a nego li da nauče, ako nije onako, kako su oni u djetinstvu popili od čeljadi s dvora.

*Mato.* Onomadne sam se za to bio s jednijem od njih svadio. Sve je hotio na svoju.

*Luka.* Pa opeta neki bi rad parokiju, neki bolje mjesto, neki potporu, neki obranu, neki kanonikat, a neki i biskupat. A petnaest je hrvatskijeh biskupa i arcibiskupa, kako sam čuo da pišu Hrvati.

*Mato.* Jest ih petnaest.

*Luka.* Pa što ćeš! — A koliko ih je koji imadu srca i smionstva da narodnu istinu brane? To su jadni ustrašeni, koji misle kako ustrašeni. A pak čuo sam sto puta u predici, da je bilo popove pa i biskupa koji su izdali i Crkvu; pa koje čudo da bude i onijeh, koji ne brane uprav narod! I Luter je bio misnik.

*Dum Ivo.* Ostavi, ostavi, kume Luka. Znam, ima na žalost, svega. Ali kome čast, čast.

*Luka.* Što ti, Mato, govoriš?

*Dum Ivo.* Da, Mato, kad ti ne govoriš, ja ću. Gdje smo ono onomadne bili ostali? Hô'mo dalje Benjamin Kállay, koji nije veliki prijatelj nas Srba zaista, piše i on na strani 16. svoje „Srpske Istorije“, da je Hrvatima granica bila na jugu od ušća *Cetine* na Imotsko Jezero; da su se **Srbi** odmah po dolasku Hrvata nastanili na *južno-istočnijem megjama hrvatskijem*, i da pada u oči ta granica i drugo još i danas nakon više od tisuće godišta.

*Luka.* Ne zaboravi ni tu, Mato, ako ne ćeš da se varaš.

*Dum Ivo.* Naš učeni Dubrovčanin profesor Rešetar otkrio je, da su srpski pisari staroga Dubrovnika bili pravi Dubrovčani.[1]) A sad čuj, Mato mili, kako ti pisari zovu svoj dubrovački jezik. God. 1364. Niko Bijelić, srpski pisar grada Dubrovnika, potpisuje se, znaš kako?

*Mato.* Kako?

*Dum Ivo.* „Ja Niko Bijelić, pisar **srpski**“.[2]) Tako se potpisuje on. A god. 1447. govori se: „knez i sudije dubrovačke, rekoše Nikši Zvijezdiću, pisaru **srpskom**, da upiše sve po redu“.[3]) A god. 1550. dubrovački pisar zove svoj jezik **srpski**, govoreći, da piše na

---

[1]) Arch XVI, 1894, s. 332, 336—7. i t. d.

[2]) Jireček, Spom. Srp. 33.

[3]) Jireček, ib. 86.

„**srpskom** jeziku".[4]) Pak, Mato mili, g. 1638. piše u jednome dubrovačkome oglasa, da se proglasi na **srpskom** jeziku, neka tako **svak može bolje razumjeti.**[5])

*Luka.* Jeli ti, Mato, to bistro?

*Dum Ivo.* A nego li, Mato, da vam dogju nazovi-Hrvati govoriti, da „pisar srpski" hoće reći samo „pisar koji piše ćirilovicom"! To bi oni nama imali dokazati, a ne samo govoriti; a evo im je u toliko dokazano sve drugo. Nemoj samo, da je onaj ispred Orlanda ličio ćirilovicom!!!

*Luka.* Ha, ha, ha! Neka tu Bianchini stavi svoj nos. Kako se ne stide, nego se tako istini protive?!

*Dum Ivo.* Pamti, Mato, još i ovu. U velike učeni naš dubrovački stari filolog i arheolog redovnik A. Bandur g. 1711. zove svoj jezik **srpski**. On tako zove jezik Konavljana. A Konavljani govore isti jezik

---

[4]) Jireček, Arch. XXI 1899. s. 500. Ovo su njegove riječi: „subscriptionem lingue serviane feci hic scriptam per Nic. Pasqu. de Primo cancellarium dicte lingue.»

[5]) Evo pravijeh riječi toga oglasa:

„A di primo N. bre 1638

De conto de' Sigri Offli si grida e proclama l'infrto tenore in lingua Serviana pr maggior intelligenza d'ognuno alla Loggia del Col. p. Ivan Kiviero plagente me florio Stay quanto segue: Po zapovjedi gospode Off. la od Pramatike, dava se na znanje svakomu od kojemudrago jes varste"....
(Srps. L. 1886. br. 52).

kako i ostali Dubrovčani. Ne govore ni turski, ni arapski. Je li?[6]) Pa evo ti i ove.

*Luka*. Slušaj, Mato.

*Dum Ivo*. U biblioteci naše Male Braće stoji pod br. 312 jedan stari rukopis, a u njemu na str. 185—6 piše talijanski ovo: „ima neka **srpska** knjiga Epistola i Evangjelja, što se štiju **srpski** kroz sve godište, i na svrhu se čita takogjer **srpski**: „*Neka se zna kada se počeo Dubrovnik graditi od Zaptata na 626. godišta* „**Isukrsta**“ *na XKS*“. Mato moj, ta riječ „Isukrst“ u rukopisu svjedoči zaista bjelodano, da je ona knjiga Epistola i Evangjelja *katolička* **srpska** knjiga, koja se čita po sve godište na **srpskom** jeziku.

*Luka*. Po svaki način; jerbo u nas „Isuskrst“ govore samo katolici. Od stare ruke govore „Isus Hristos“.

*Dum Ivo*. Eto su se naši stari zvali Srbi, jerbo su znali da smo Srbi. Za to su i drugi nas Dubrovčane zvali Srbima.

*Mato*. To je moguće.

*Dum Ivo*. To je, Mato, istina. Eto god. 1438. tuži se Bošnjak (neki *katolik*) Pirko Boljesalić gospodi dubrovačkoj, da su mu došla u kuću dva Dubrovčanina s nekijem Bošnjacima, i da su ga zakovali. On im piše ovako: „Gospodo, ja Pirko govorah: koju

---

[6]) **Imper. Oriet. I-II. u Parizu**

imate sa mnome pravdu ali krivinu, da me vežete, **Srblji**, bezakono?" [7])

*Luka.* Eto, Mato, Pirko Bošnjak zove i Dubrovčane kako i Bošnjake Srbima.

*Dum Ivo.* Ne nalazi se, Mato, *nigdje* da su stari Dubrovčani sebe zvali Hrvatima ili svoj jezik hrvatskijem *u staro doba.*

*Mato.* A kako?...

*Dum Ivo.* Mato, poslužiću te. Stoprv je u 16. 17. i 18. vijeku nešto malo našijeh pisaca zvalo naš jezik hrvatskijem, kako Nalješković, Vetranić, Vidali, Bruer. Ali, to ne znači ništa. Prije svega, što se je *docna* počelo tako, pak za tijem, što je to bilo da ugode dalmatinskijem pjesnicima s kojijem su se dopisivali ili što su posvećivali spise Hrvatima.

*Mato.* I kojijem to?

*Dum Ivo.* Nalješković s Brtučevićem iz Hvara, Vetranić s Hektorovićem iz Staroga Grada.

*Mato.* A Zlatarić?

*Dum Ivo.* To ti je isto. Zlatarić je posvetio svoju „Elektru" Hrvatu banu Zrinjskome. Za to i piše *hrvatski* akademik Maretić, da je Zlatarić samo za komplimenat prema Hravtu Zrinjskome nazvô svoj prijevod „Elektre" hrvatskim.[8])

---

[7]) Jireček, Sp. Spr. 80.

[8]) Rad, 89, st. 236.

Pače Zlatarić i ne smatra svoj jezik hrvatskijem, jer on piše banu „u *vaš* hrvatski jezik“.

*Luka*. Mato dragi, ne muči se zaludu.

*Dum Ivo*. Ali se je i to, Mato, dogodilo u *trista dugijeh godišta* samo *5*. ili *6*. puta! Dogodilo se je tek kad smo došli u viši doticaj s braćom Dalmatincima. Bruer pak bio je Frančez, a Vidalić Korčulanin.

*Mato*. A Pavlović god. 1747?

*Dum Ivo*. Mato moj, i ta ti valja dosta! To je fabrika Hrvata Kukuljevića. On je umio i da fabrika. Ni taj Pavlović nije Dubrovčanin. On piše *zapadnijem* govorom: „lipo, dite“; a u dubrovačkoj krajini vlada samo *južni* govor: „lijepo, dijete.“

Kako dakle, Mato mili, nekakvi nazovi-Hrvati mogu nama naregjivati da valja da budemo Hrvati u ime hrvatskoga prava, kad smo eto mi od Srba došli i zemlje od Srba dobili, a Srbima napučene! Kako, kad smo eto i po rodu i po jeziku i po zemlji Srbi!

*Luka*. Kako, Mato, duše ti?

*Dum Ivo*. Ima li duše i ponosa, ko na svoj prag i temelj pljuje, a tudje na oltar uzdiže da mu se klanja, da ga drugi sisaju i da mu se smiju, kako to ne vidi? Je li gorega od onoga, koji se srami svoje starine, svoga imena i plemena na čast tugjemu imenu i plemenu?

*Luka*. Ne daj, mili Bože. Oslobodi nas, sveti Vlaho.

*Mato*. I oslobodi nas. — Ali su, gosparu, u titulima starijeh srpskijeh vladara na po se spomenute Travunija i Humska zemlja, kojoj pripadaju one zemlje što su bile darovane ili prodane Dubrovčanima. Dakle te zemlje ne bi imale biti srpske. Kralj srpski Stefan Prvovjenčani zove sebe: „*Az grešni Stefan, velji kralj, namestni gospodin vse srpske zemlje i Dioklije i Dalmatije i Travunije i hlmske zemlje*“; a potpisuje se: „*Stefan po milosti božijej venčani kralj i samodržac vsje srpske zemlje i pomorskije!*“ Dakle. . .

*Dum Ivo*. Neka čujemo, neka čujemo.

*Mato*. Dakle on razlikuje *sve srpske zemlje* i onda „*pomorske*“. Dakle te zemlje nijesu po njemu srpske.

*Dum Ivo*. Neka, neka čujemo.

*Mato*. A te su pomorske zemlje: Dioklija, Dalmacija, Travunija i Humska zemlja, kako on govori u titulu. Dakle eto prvi srpski kralj od slavne porodice Nemanjića jasno očituje, da njegove pomorske zemlje: Dioklija, Dalmacija, Travunija i Hum nijesu srpske zemlje; jerbo ih inače on ne bi iznosio na pose, nego bi ih sve krstio pod imenom srpskijem, i ubrojio ih sve ujedno medju „svu srpsku zemlju“.

*Dum Ivo.* Neka čujemo još. Tebi se, Mato, rek' bi, čini, da imaš razlog; ali ćeš vidjeti, da se ljuto varaš.

*Mato.* Varam! Tako oni srpski kralj sebe zove i potpisuje više puta. Pa opeta i kraljevi iza njega neprestano su razlikovali bistro srpske ili raške zemlje od *pomorskijeh.* Tako Stefan Vladislav (1231.—1243.) zove sebe u jednoj povelji *„kralj vseh raških zemalj i Dioklitije i Dalmacije i Travunije i Zahlmije"*; a u drugoj se potpisuje: *kralj vseh srpskih zemalj i pomorskih."* Tako čine svi Nemanjići. Pa i Dušan Silni (1331. do 1255.) zove sebe: *»kralj vseh srpskih zemalj i pomorskih«*; a latinski: „rex Servie Dalmatie, Dioclie, Albanie, Zente, Chelmie et maritime regionis rex." Evo kako vidite, gosparu, da je ovde naštampano.

*Dum Ivo.* Sve ti je to, Mato mili, ludo, varavo razloženje. To ćes vidjeti sad, ako nijesi vidio.

*Mato.* Da nu, gosparu.

*Dum* Ivo. Nazovi-Hrvati, ne imajući za sebe istinu, ne srame se jadni ni varava razloženja. To ti je varavo razloženje, Mato, iznio famozni Hrvat V. Klajić; a za njim su ga prigrlili i ostali Hrvati. A megju njima i famozni Kušar (?). Ali luda im muka. Najprije, jerbo si vidio kako su te zemlje srpske; jer su od Srba i jer su u njima

Srbi. Za tijem, luda im je muka za to, što su vladalački tituli *vrlo nepouzdana stvar* za istoriju.

*Luka.* Bolje bi bilo, Mato, da se nijesi pustio don-Juri i fra-Šimi. Vjeruj mi.

*Dum Ivo.* Pogledaj, Mato, na titule španjolskijeh kraljeva i prijašnjih francuskijeh, pa ćeš vidjeti odmah, da je onako kako ti govorim. Da, tituli su vrlo nepouzdana stvar za istoriju. Na primjer, i naš Car zove se Kralj Dalmaciji; a u isto doba nosi titule Zadra, Dubrovnika i Kotora, koji su ipak u Dalmaciji. A što bi kazali Hrvati, kad bi im se po carskom titulu reklo, da Dalmacija i Slavonija nijesu hrvatske zemlje, jerbo u titulu stoje na po se uz Hrvatsku? A sve i nijesu.

*Luka.* Mato, govorim ti ....

*Dum Ivo.* U titulu je bosanskijeh kraljeva bilo: „Usora i Soli" na po se; a ipak to je sve Bosna, a ne druga koja zemlja. Eto vidiš kako su tituli vrlo nepouzdana stvar. A čuj pak i ovu!

*Luka.* Mato, govorim ti ....

*Dum Ivo.* Čuj i ovu. U staro se je doba Srbija zvala *Srpska Zemlja*, pa i samo *Srbiji.*[9]) Tako i jedno i drugo stoji u titulu despota Stefana. Za to ono staro „kralj *sve srpske*

---

[9]) Monumenta Serb. Miklošić, Pucić i Jireček često.

*zemlje* i pomorske" znači u današnjem jeziku „kralj sve Srbije (provincije) i Primorja". S toga su i prevagjali titule srpskijeh kraljeva ovako, na primjer: „Stefano Radoslavo . . . re di Servia e de Marina"; „Stephanus Vladislavus... rex totius terre de Rassia, Dioclitie, Dalmatie, Tribunie, Zahulmie"; „rex totius terre Rassie et Marine".[10]) Mato dragi, jedno je „Srpska Zemlja" „pokrajina Srbija", a drugo je srpski narod koji je i u Srbiji i u Duklji i u onoj Dalmaciji i u Travuniji i u Zahumlju itd. Ali pamti, Mato dragi, još i ovu.

*Mato.* Koju?

*Dum Ivo.* I ovu. Kad se vi nazovi-Hrvati pozivljete na titule starijeh srpskijeh vladara, onda, da budete pošteni i duševni, valjalo bi: da se pozovete na **sve** njihove tilule, a ne **samo** na one, koji se vama čine da su za vas . . , .

*Luka.* Mato, ne zaboravi tu napomenuti Bianchiniju, Prodanu i fra-Šimi.

*Dum Ivo.* Mato, za što, na primjer, vi ne spominjete, da se je stari srpski kralj Stefan Prvovjenčani potpisivô i ovako: „Stefan kralj i s Bogom samodržac srpski," i „Stefan kralj srpski;"[11]) a Stefan Vladislav: »Stefan

---

[10]) Rad I, 130—1. 141. Mon. spec. hist sl. mer. 58—9 i 398 itd. I.

[11]) Miklošić, Mon. Serb. 16, 17.

Vladislav pomoćiju božiov kralj srpski;"[12]) pa „Stefan Uroš kralj vse Srpske Zemlje,"[13]) i „Stefan Uroš kralj srpski,"[14]) i „Stefan Uroš .... kralj... vseh srpskih zemalj?"[15]) Zašto dakle, Mato, ne spominjete i ovo?

*Mato.* Zašto!

*Dum Ivo.* Za to, jerbo ovo dokazuje sve protivno od onoga, što biste htjeli vi nazovi-Hrvati ne dopuštajući srpstvo Travuniji, Zahumlju i t. d. da ne biste dopustili — Dubrovniku. Mato dragi, prosti mi, ko tako radi kako vi?

*Luka.* Samo .... lašci i varalice. Eto vidiš da lažete, Mato, jadan ne bio!

*Dum Ivo.* I naš je Car, osim ostaloga, i Kralj Češki, Ugarski, Dalmatinski i t. d. i t. d.; ali i onda, kad je i gdje je potpisan samo „Austriae Imperator", tu se razumije i Ugarske i Češke i Hrvatske itd. itd.

*Luka.* To se zna.

*Dum Ivo.* Kad se pak, osim ovoga, zna, da je našljednik staroga srpskoga prijestola obično upravljo Zetom, djedovinom Nemanjića, kojoj je u širem smislu pripado i Kotor (pa da je, n. pr., Vukan, najstariji sin Stjepana Nemanje, vlado Zetom i Humskom zemljom, i da on sebe nazivlje latinski

---

[12]) Ib. 27.

[13]) Ib. 50.

[14]) Ib. 53.

[15]) Ib. 76.

»rex Dalmatiae et Diocliae“, tad je bistro, zašto se u titulu srpskijeh vladara te zemlje nalaze i na po se spomenute; i svi nadrihrvatski prigovori ne dižu *srpstvo* ni Zahumlja, ni Travunije, ni Dioklije, ni Dubrovnika itd.

*Luka.* Mato, što mudruješ?

*Dum Ivo.* A imaš pak, Mato, znati, da je u srpskijem titulima Dalmacija značila samo primorje Zahumlja i Dioklije, kako to dokazuje i hrvatski prvak i veliki naučenjak pok. kanonik Rački.[16])

*Mato.* Dakle?

*Dum Ivo.* Dakle, Mato dragi, eto o srpstvu ovijeh našijeh dragijeh zemalja nema sumnje, dok imamo ovake potvrde, pa dok su istorički dokazi velikana Miklošića, Pucića, Jirečka, Račkoga, Majkova, Kalaja, Novakovića, i drugijeh nepobitni. A nije, Mato dragi, pak mali dokaz srpstva ovijeh zemalja bijesno neprestano svojatanje nadri-Hrvata, i srpska svijest u ovijem zemljama.

*Mato.* Koja svijest?

*Dum Ivo.* U Zagorju gotovo svud isključivo srpska; u Primorju i Bokama u velikoj većini čisto srpska; a u nas u Dubrovniku uprav srpska izmegju boljijeh od boljijeh.

*Luka.* Eno ti, na primjer, Cavtata, koji je najprva varoš u dubrovačkoj okolici; pa eno ti je gotovo vas srpski.

---

[16]) Rad I, 125—7.

*Dum Ivo.* U nas svi koji su najučeniji i najbolji ljudi, to su Srbi. A broje se samo ti i odlučuju; a ne jadni, neuki, zavedeni i ludo poželeni seljaci, ili kakvi strašivci i samoživci, koji trube onako kako trube neke novine, što su im odnijele i ponos i pamet. Ko bi ih trpio, da oni imadu Bogišića ili Budmania?...

*Luka.* Vidim, gosparu, da ih dobro poznate.

*Dum Ivo.* Jesi li, Mato, razumio sve što sam ti govorio? Možeš ih sad dobro poznati Da nazovi-Hrvati imaju i samo deseti dio ovakijeh dokaza, kakvijeh imamo mi Srbi, kako si čuo i od mene, ko bi ih živ trpio, kad su i ovako pamet izgubili, te ne gledaju ni razloga ni istine!

*Luka.* Drečili bi se, — čulo bi se u Barletu! Gore sto tisuća puta, nego oni iz Župe.

*Dum Ivo.* Ne zaboravi, Mato, one dokaze što si ih dosad čuo. A imamo ih još mnogo, pa ćeš ih čuti i još: ne bi li vas Bog na svrhu opametio i obraz vam osvijetlio.

*Luka.* Daj, Bože, i sveti naš Vlaho!

## V.

*Luka.* Gosparu dum-Ivo, ja uživam, kad se Vi razgovarate s našijem Matom, pa evo me i danas s njim do Vas. Oprostite.

*Dum Ivo.* Dobro mi došli obojica. Meni je to u velike milo. Branim našu istinu, pa želim da je upozna svak, da ne budemo i sramotni i žalosni. Srce mi puca od žalosti, kad vidim jadan naš narod ovako ružno prevaren.

*Luka.* Taj je tužni narod siromah, goli trudnik, težak, čoban, ribar, mrnar, jadan i nevoljan, ima potrebu od svakoga.

*Dum Ivo.* Da, kume Luka. A, što je gore, to je narod neuk i jedva da je svršio tek pučku školu, pa zna, da su ga neprestano varali. Za to, kako neuk a siromah, on je prestrašen. A nazovi-Hrvati ga plaše svakijem lažima, da će biti veliko teško zlo po nj, ako ostane on Srbin. On je jadan u zlu, pa zlu lasno vjeruje; i, kakono prost i neuk, pušta da ga nazovi-Hrvati

vuku za nos za njihovu, a ne njegovu korist. A tamo i ne zna, kako je u Hrvatskoj!

*Luka.* Dobro mi je poznato kako to oni rade. A čuli smo lijepo i od Vas ovijeh dana, gosparu.

*Dum Ivo.* Ti si, kume Luka, čini mi se, uvidio istinu, jerbo imaš zdravu pamet i pošteno srce. A ufam u Boga, da će brzo i naš Mato. On bi imô znati ne samo, da smo mi rodom Srbi, nego još i to, kako je teško Hrvatima u Hrvatskoj. Misli da je učen.

*Mato* Ma gosparu dum-Ivo...

*Dum Ivo.* Što, gosparu dum-Ivo? Eto si do sad vidio iz naše istorije, da smo mi pravi Srbi, a ne Hrvati; a sad ćes vidjeti, da nas i naš jezik lijepo uči da smo mi čisti Srbi.

*Luka.* Hvala vam, gosparu. Bog vam platio.

*Dum Ivo* Iza svega, što sam do danas napomenuo, nemamo potrebe da zovemo u pomoć i naš dubrovački jezik. Ali, kad je to sa svijem u prilog nama Srbima, progovoriću i o tome samo znanja radi.

*Mato.* Da nu, gosparu.

*Dum Ivo.* Ono što najbolje kaže naše pleme, to je: govor, jezik.

*Mato.* Ho'mo dalje.

*Dum Ivo.* U zemljama, gdje su Srbi i Hrvati, ima tri jezika, ili bolje, tri narečja govora: jezik štokavski, čakavski i kajkavski.

*Luka.* Da. Ne govori svak isto. Ja sam bio i u Bosni, i u Srbiji, i u Hrvatskoj, pa znam.

*Dum Ivo.* Pa dobro. Štokavci su oni, koji govore **što**, kako i mi svi, na pr. **što** činiš? — Čakavci su oni koji govore **ča** ili **ca** na mjesto **što**, na pr. **ča** radiš?

*Luka.* Tako govore u Spljetu, u Šibeniku, oko Zadra, pa dalmatinski Boduli, i njihovi susjedi.

*Dum Ivo.* Da. A kajkavci su pako oni, koji na mjesto **što**, govore **kaj**, na pr. **kaj** si delaš?

*Luka.* Zdravlja mi, tako se govori u Zagrebu i okolo njega. Na kranjsku. Učiniće nas još i Kranjcima!

*Dum Ivo.* Da. U Zagrebu govore Hrvati: *kaj si delaš*, i *za kaj?* Ima dosta drugijeh razlika u ta tri govora, ali se zovemo po izgovaranju reči **što**.

*Mato.* Od ta dakle tri govora koji je govor hrvatski, a koji srpski? Što Vi, gosparu, govorite? Je li štokavština hrvatski jezik?

*Dum Ivo.* Ne, ni najmanje, nego samo **srpski**.

*Mato.* Samo srpski?

*Dum Ivo.* Da. Nije doista to sasvijem stvar svršena. Ali, kako ćeš vidjeti, to je mišljenje tako dobro utvrgjeno, da se može uzeti kako stvar sasvijem svršena, sa svijem što ni danas ne znamo, koji je bio stari govor Srba i Hrvata, dokle su živjeli nerazdijeljeni.

*Mato.* Dakle je Vama, gosparu, *štokavština* **samo** *srpska?*

*Dum Ivo.* Po svaki način, jerbo je tako. Tu odlučuju učenjaci, a ne ni Prodani, ni Bianchini, ni Supili. U jeziku su samo učenjaci auktoritati, a ne vikači i politikanti. Najviši učenjak u poslu našega jezika Miklošić, profesor i otac slavistike u bečkome sveučilištu, Slovenac (a Slovenci su prijatelji Hrvata), piše tačno ovako: „*Hrvati se dijele što se tiče jezika poglavito po upitnom zaimenu* **ča**, *mjesto* **kaj** *Slovenaca i* **što** *Srba*".[1] Eto nas dakle slavni Miklošić uči, da **štokavci** *nijesu Hrvati, nego Srbi.* Tu teoriju *najvišega* toga slaviste nije niko oborio, jer je nije lako oboriti; i ako su nazovi-Hrvati mahniti proti njoj, i strašno mahniti . . . .

*Mato.* Ali veliki srpski učenjak Daničić piše, da ima i štokavaca Hrvata,[2]) pa

---

[1]) Laut. 8 i 9.

[2]) Vidov Dan 1874. br. 192—3.

i Hrvat prof. Jagić zna ih nekoliko iz 18. vijeka, koji su pisali štokavski, a to su zvali hrvatski?[3])

*Dum Ivo.* Polako, Mato! Ali ni Daničić, ni Jagić, ni ne znam ko tijem nije ipak ni najmanje oborio Miklošićevu teoriju. A i kako bi je oborio! Ta naš Daničić, kako i Jagić, osniva svoje riječi na tome, što ih ima koji govore štokavski kako i mi, a zovu *danas* sebe Hrvatima! Ali to nije dosta, jerbo znamo da su to hrvatsko ime primili tek docnije od bližnjijeh oni, koji su starinom Srbi. Na pr. oni na Pelješcu primili su ga od Hvarana, Bračana i Korčulana. To im ime nije domaće, nego im je prišiveno.[4]) A pak se dobro zna, da je u doba turskijeh novala bilo silne mješavine u našemu narodu. Govorićemo i o tome.[5]) *Prije te mješavine Hrvata i Srba u 16. vijeku toga nije bilo.*

*Luka.* Teški su ono dani bili, gosparu.

*Dum Ivo.* Onda su se Srbi na više mjesta pomiješali, pa kako da oni gjegod ne budu primili pak od Hrvata ime hrvatsko?! Pak što ne čini škola, odgoj i knjiga! Eno, na pr., slavni pjesnik Zmaj-Jovan pjeva, da je djed pjevo unuku, i da je:

Pjevao mu *srpsku* slavu
I *srpske* junake,

---

[3]) Kniižev. I.

[4]) Srgj. god. I. br. 2. str. 77.

[5]) X. razgov.

a nazovi-Hrvati imali su smionstva i to falsifiikati ovako:

> Pjevao mu *našu* slavu
> I *naše* junake!...[6])

*Luka.* Lijepijeh li njihovijeh glava!

*Dum Ivo.* Ti dakle ljudi, koji govore štokavski, a sebe danas zovu Hrvatima, nijesu ništa drugo, nego — **pohrvaćeni Srbi**, t. j. *Srbi, koji sebe više ne smatraju Srbima.* Ali su ipak zadržali mnoge osobine srpske — pa i jezik; a na dosta mjesta i *srpsko* **krsno ime.**

*Luka.* Slave ga sve Konavle i sva Župa.

*Dum Ivo.* Mato mili, *Srbi*, otkad se zna za njihova pisma, vazda su pisali **samo** *štokavštinom.* Za to su *Hrvati* smatrali *čakavštinu hrvatskijem* jezikom, a štokavštinu tugjijem, srpskijem jezikom, a ne svojim hrvatskim.

*Luka.* Tako je, gosparu. Za to su vazda meni oni govorili, da ja govorim vlaški. A onomadne mi se je tužio jedan naš misnik, da je bio u Dalmaciji, i da im je prediko ovako kako govorimo mi Dubrovčani, pa da su se tužili, da on predika vlaški, a ne hrvatski. Puntari kako Puntari!

*Dum Ivo.* Tako su nas prije zvali Vlasima svi Hrvati, jerbo ne govorimo, Bogu hvala,

---

[6]) Govor dr-a Kovačevića na VIII. sjednici Dalmat. Sabora dne 14. jula 1902

onako kako oni; a danas nas zovu oni od prostoga njihovog puka. Mato mili, **tek** *u današnje doba*, kad su nazovi-Hrvati lažnom knjigom i lažnijem odgojem i lukavijem dodirom i nagovorom nepravedno nametli hrvatsko ime jednoj šaci štokavaca, tek su se onda stali razmetati čak „da je štokavština hrvatski jezik", i bjesniti proti Miklošiću. Ali zaludu; jer samo tijem riječ onake auktoritati ne pada.

*Mato.* Dakle su, gosparu, po Vama, Hrvati zvali štokavštinu srpskijem jezikom, a čakavštinu hrvatskijem? Koji su to bili, molim Vas?

*Dum Ivo.* Pa ne znaš li to, Mato?! Eto, na pr., Stanko Vraz[7]) piše: „Po (pravu) jeziku to dakle ide ime (hrvatsko) jedino Harvate čakavce, t. j. onu granu južnoslavensku, što treba u svom govoru *ča* mjesto *što* ili *kaj*, a ti Harvati stanuju od starine u Primorju, po većoj strani primorskih varoših, Zadarskom okružju, i po otocih primorskih, i Dalmatinskih". Pa Hrvat I. Milčetić štampava god. 1880. u „Viencu" str. 59: „ko bi slobodne Dubrovčane prisilio, da prisvoje hrvatsko ime, kad oni odavna već štokavski pišu?"

*Luka.* Kakva ti je, Mato, ta!

*Dum Ivo.* Pa Hrvat, don Šime Ljubić, štampava i on: „miešte **što** i **šta**, s kojima

---

[7]) Kolo, 3. 1843. st. 13.

se *Srblji* uviek služe, **Hrvati** upotrebljuju više krat **ča**".[8]) Za to on i zove jezik Kotorana i Dubrovčane srpski. Pa N. Nodilo, profesor zagrebačkog sveučilišta: „Srbi zar štokavci, a Hrvati čakavaci"?[9]) Pa Hrvat Vežić u „Nevenu" štampava ovako: „*Hrvati*, kako rekoh, **uvedoše i sami jezik štokavski, akoprem ih je to stalo i stoji neizmjernoga truda, jer im je od svagdanjega domaćega govora dosti daleko.**"[10]) A to je učen ifratar Katančić govorio već god. 1798. kad je učio, da je **čakavština hrvatski** jezik.[11])

*Luka*. Je li ti, Mato dragi, to bistro? Ne zaboravi, molim te.

*Dum Ivo*. Je li ti, Hrvate Mato, dosta? Ali sad čuj vašega Ljudevita Gaja, koji je bio prvak ilirskog pokreta, preporoditelj i otac Hrvata. On god. 1852. u svojijem novinama zove *Srblje* i *Srpstvo* „*najglavniji temelj* jugoslavjanske, ili . . . ilirske narodnosti" Pa piše o Pavlu Vitezoviću ovako: „Kamo sreće, da je on onda, kao što mi sada u novija vremena, *najglavnije* grane jezik . . . u svojoj celosti prigerlio!" Dakle baš Gaj priznaje da su Hrvati prigrlili jezik

---

[8]) Ogl. I. 68.

[9]) Rad, 101. god. 1890. st. 58.

[10]) Neven, 1855. st. 190. Neka se gospoda nazovi-Hrvati vele ne muče dokle nagju.

[11]) De Istro, pag. 140. U drugome djelu »Specimen« i. t d. on uči, da su samo čakavci Hrvati (god. 1795.)

*najglavnije* grane ilirske; a tu *najglavniju* granu i u isto doba i *temelj* ilirstva on (Gaj) zove narod **srpski**. A pošto je štokavština jezik Srba svuda gdje ih ima, onda slijedi da i Gaj priznaje štokavštinu za jezik srpski.

*Luka.* Mato dragi, ispred te se ne bježi. U klancu si jadikovcu. Zovi don-Juru i fra-Šimu, da te izvade, ako je moguće, jadan.

*Dum Ivo.* Pače, Mato, Gaj prizna i otvoreno da je štokavština srpski jezik. On (Gaj) tvrdi da je jezik, koji je on uveo u književnost, **srpski**. [12]) Tu se je osramotio famozni delija Ante Starčević, koji je govorio, da su popovi *poživinčili* hrvatski narod.

*Luka.* A popovi mu se danas klanjaju, i tako primaju na se ono, što im je govorio. Čestito im!

*Mato.* Kako se je osramotio!

*Dum Ivo.* Da. Osramotio se je Ante Starčević i tu. Ante je Starčević bio zaprašio baš u „Narodnijem Novinama" Ljudevita Gaja, da Hrvati imaju čak tri narečja, i to: štokavsko, kajkavsko i čakavsko.

*Luka.* Hoće Ante.

*Dum Ivo.* Tad Srbi ukore Gaja, kako je dopustio, da tako što Ante baci u njegove Novine. Na to ustade baš Gaj i na 3. novembra 1852. napiše svoju izjavu proti Antini-

---

[12]) Danica, br. 36. g. 1846.

nijeh članaka o Srbima i srpskome jeziku, i opravda sebe da je Ante ono proturio, kad nije bilo Gaja.

*Luka.* Poštena li obraza dakle u toga Ante Starčevića!

*Dum Ivo.* I tom je prigodom **Gaj** ispovjedio: **da su hrvatski Iliri uveli u svoj cijelosti jezik srpski u književnost hrvatsku.**

*Luka.* Jesi li, Mato, čuo? Zapamti.

*Dum Ivo.* Još ćemo, Mato. Hrvat kanonik Veber (Tkalčević) izjavio je god. 1885. u skupštini „Matice Hrvatske“, da on opaža, kako *mlagji* pisci hrvatski sve to više pristaju uz način pisanja, „koji se obično zove **srpski.**“ A to je *štokavština.* Pa je nadostavio, da on to zove i hrvatski, za to što *danas* njim govore i *neki* Hrvati.

*Luka.* Lijepa mu toga razloga!

*Dum Ivo.* Čudo da je taj Veber bio i toliko skroman Hrvat, kad su mu neka braća prisvajala srpski jezik zajedno sa slovenačkijem; sa svijem, što je narod hrvatski još i u 18. vijeku cijenio štokavštinu kako jezik vlaški, onako kako je kajkavštinu cijenio kako jezik slovenačko-kranjski.

*Mato.* Kako, gosparu?

*Dum Ivo.* Hrvatima se je štokavština činila tako tugja, da je još god. 1845.

županija zagrebačka zahtijevala „**ukinuće novog ilirskog i uvedenje starog hrvatskog pravopisa, te razdvojenje osnovane katedre hrvatsko-slavonskog jezika i književnosti u jednu katedru hrvatsku, a drugu slavonsku**“. Tu je, Mato, eto očevidno da katedra jezika slavonskog znači onaj jezik, što ga je Gaj, kako on sam očituje, bio uzeo od Srba i uveo u hrvatsku književnost.

*Luka.* Što se dakle ljute na Srbe, kad im to govori eto njihov veliki taj neki Gaj!

*Dum Ivo.* Za to, jerbo su i nepravedni i nèrazboriti.

*Mato.* Kume Luka, ne prekidaj nas, molim te.

*Dum Ivo.* Mato dragi! Danas su najviši poznavaoci jezika složni, da je *čakavsko* narječje siguran znak, po kom se pozna pravi stari Hrvat. To piše čuveni profesor Bidermann u Etnografiji Dalmacije. I Hrvat kanonik Rački drži da su ga govorili prastari Sloveni Dalmatinski, i da su ga pak Hrvati od njih uzeli.[13]) Za to mi nahodimo da čakavci sebe zovu Hrvatima sve otkad je čakavskijeh spomenika, a svoj jezik hrvatskim, kako ste čuli, a nigdje sebe ne zovu Srbima, ni svoj jezik srpskim. Pače oni još od starina štokavštinu zovu vlaškijem jezikom. Evo ti na primer braće Bodula.

---

[13]) Ark. za pov jug. V. 253

*Mato.* Ma je li to tako baš od starina?

*Dum Ivo.* I kako da jes'. Eno fratra M. P. Katančića, koji je bio „jedan od najučenijih ljudi što ih je narod hrvatski igda rodio“, kako veli Hrvat Petračić u Čitanci 1880. god.

*Mato.* Pa što piše fratar Katančić?

*Dum Ivo.* Piše još 1798. godišta: „mi se Raci (t. j. Srbi) i Iliri *dosta* razlikujemo u jeziku od Hrvata, pa *nas* za to Hrvati sve zovu Vlasima“.[14]) Pa i profesor Jagič, *hrvatski* velikan prvoga reda, piše u svojoj „Historiji knjiž. naroda hrvatskog i srpskog“, da je u 15. i 16. vijeku jezik **srpski** bio čak jezikom turskog, ugarskog i rumunjskog vladarskog dvora onda, kad su štogod s Dubrovnikom ili megju se ugovarali. Pa spominje nekoliko listina za primjer. Ta su pak pisma pisana čisto *štokavski*, kako što Srbi — i danas pišu. Tako i Jagić kako Hrvat ali kako učenjak prvoga reda, priznaje mimogred — da je *štokavština* jezik *srpski* od davnina. To je, Mato dragi, naravno. Jerbo su *svi štokavci* od *pamtivijeka*, pa do 16. ili 15. vijeka zvali sebe *Srbima*, a svoj jezik *srpskijem*. A *stoprva* od toga novijega vremena počeli su se zvati Iliri i Slovinci; pa *danas* neki i — Hrvati. Dubrovčani su prvi put spomenuli riječ „slovinski“ u

---

[14]) De Istr. itd. 227 .... nos .... universos appellant „Vlahos“.

*

pismu kraljici Jeleni 1418.[15]) god. I u opće Srbi su se prvi put tek *tad* tako izustili.

*Mato.* Pa što je dakle staro ilirsko ime za nas isto što i srpsko, i Rac isto što i Srbin!

*Dum Ivo.* Mato, pa ne znaš ni to! Da. God. 1784. piše V. Lustina Ličanin: „naš *ilirski* ili obšte *srpski* nazvati jezik.“[16]) God. 1798. onaj fratar Katančić piše, da je *srpsko* ime našijem *Ilirima* tako poznato, *da se oni* **svud Srbima** *zovu*: i u Srbiji, i skoro po svemu Iliriku i po Daciji, a osobito oni, koji su grčke crkve[17]). A god. 1751. glavari Crne Gore zovu jezik „*Illirico* ossia *Serviano.*“[18]) Mogli bi toga donijeti breme, da su često oni Iliri isto što i Srbi. Nego pregjimo na Race.

Stari su se srpski vladari potpisivali i kako vladari „raški.“ A god. pak 1538. car Ferdinando zove nešto *pet* puta „*Servianos* seu *Rascianos*“ one *Srbe*, koji su došli u Hrvatsku. Tako g. 1660. (biskup Zagreba Petretić?) zove Srbe u Hrvatskoj „Valachi sive *Rasciani* vel ut verius dicam *Serviani*“, t. j. Vlasi ili *Raci* ili, da bolje rečem, *Srbi.*[19])

---

[15]) M. Pucić. Spom. Srp. I. 177.

[16]) Na str. 48. njegove Talijanske Gramatike štampane onda u Beču.

[17]) O. c. str 217.

[18]) U rukopisu prof. Jov. Tomića iz mlet. arh. Sen. Secr. Dispacci, Prov. Gen. d. Dalm. f. 179.

[19]) Kukuljević, Ark. 9. s. 320—1.

Pak g. 1770. Ad. Krčelić piše više puta „*Srbi* ili *Rašani*".[20]) Pak god. 1665. car Leopoldo brani u Slavoniji srpski narod, i zove ga *raški* ili *srpski* narod.[21]) Toga ima mnoštvo. Eto je dakle *raški* isto što i *srpski*, a *Rac* isto što i *Srbin*.

*Luka*. Otkle je došla, gosparu, ta riječ Rašani i Raci?

*Dum Ivo*. To Rašani ili Raci znači upravo „ljudi iz zemlje Raške". A Raška je bila zemlja oko vode Raške u Staroj Srbiji kraj Nov. Pazara. Ta riječ odavno znači isto što i Srbi. Za to već g. 1346. piše Papa bosanskom benu: „Stjepanu banu knezu Raškom (Bosanskom)"[22])

*Luka*. Ne znam koliko će to biti milo tu našemu Matu, gosparu.

*Dum Ivo*. Od te pak riječi „Rascianus" došlo je magjarski „rácz", njemački „Ratze, Raitze",a u Srba „Rac, racki".Ištvanfi za „rácz" piše Thrax (god. 1658); a tako i onaj Katančić ondje, gdje god. 1798. piše, da njih Hrvati sve zovu »Vlahe". Što su pak, Mato, tvojijem Hrvatima Vlasi, to su Talijancima „Morlacchi."

---

[20]) Notitae i t. d. str. 431—519. „Serbli sive Rasciani", „Rascianos aut Serblos".

[21]) Lopašić, Spomen. hrv. III. 14. „Rasciani seu Serviani populi", „populo Rasciano seu Serviano." i t. d.

[22]) Theiner, Vet. mon. hist Hung. sacr. il. I. 832. „Stephano Bano principi Rasciensi (Bosnensi)".

*Mato.* Dakle ni oni nijesu Hrvati, nego Srbi? Jeli moguće?

*Dum Ivo.* Da kako! Eto god. 1734. piše arčibiskup spljetski A. Kačić „Morlaci ili Srbi“.[23]) a god. 1760. arčibiskup zadarski „Morlaci ili Sćavuni, zvani i Srbi.“[24]) Eto, Mato dragi, sad vidiš. Odgovorio sam ti više, nego si i želio. Kud ćeš sad?

*Mato.* Vidim da ste dosta pisaca proučili. Ja sam mislio, da Srbi ne znadu ništa. Hrvati su mi vazda govorili, da Srbi ne znadu ništa.

*Dum Ivo.* Pusti ih, Mato dragi. Vidi se ko zna, a ko ne zna. Ne ćemo zanago pitati njih, znamo li ili ne. Ko su to oni?!

Dakle si, Mato, vidio da su štokavci Srbi, a ne Hrvati. U isto si doba mogo vidjeti i da kajkavci nijesu baš čisti Hrvati, nego nešto ko Kranjci (Slovenci).

*Mato.* Pa ni kajkavci!

*Dum Ivo.* Da; ni kajkavci nijesu pravi Hrvati, nego pače Slovenci (Kranjci). Slovenci ne poznaju nikakva drugoga jezika svojim narodnim, osim jedine kajkavštine. A ne ćeš biti zaboravio kako slavni Miklošić kajkavce zove Slovencima. Ako se kajkavci pak gdje zovu Hrvati, to su pohrvaćeni Slovenci.

---

[23]) Milaš, Spisi I. 217—21. „Morlacchi o Serviani.“

[24]) Id. l. c. 399. „Morlacchi o Schiavoni, detti anco Serviani“

Prije mješavine Srba, Hrvata i Slovenaca, toga nije bilo; a to je tek od 16. vijeka. Za to kajkavci u današnjoj Hrvatskoj u 16. i 17. a štogod i u 18. vijeku zvali su sebe „Slovencima", a svoj jezik, „slovenski", a ne hrvatski. Na pr. god. 1574. I. Pergošić.[25]) Pa god. 1578. zagrebački kanonik Ant. Vramac.[26]) Pa god. 1640. N. Krajačević i F. Vidoci.[27])

*Luka.* Spravi, Mato, raboš pa piši.

*Dum Ivo.* Pak god. 1651. zagrebački biskup Petar Petretić.[28]) Pak god. 1693. zagrebački kanonik Sidić.[29]) A tek negdje oko godišta 1700. kajkavci u današnjoj Hrvatskoj počeše uzimati riječ „Horvati" i „horvatski"! A to su naučili od Magjara; jer se Hrvat magjarski zove „horvát."

Čak i Hrvat Kukuljević otvoreno priznaje, da kajkavština *nije* hrvatski, nego *slovenački* jezik.[30]) Pa i slavni Jagić.[31]) Tako i učeni fratar Katančić već godišta 1798.[32])

---

[25]) Maretić, Istor. hrv prav. 29.

[26]) Ljubić, Ogl. II. 517.

[27]) Kukuljević, Ark. IX. 156—7; Smičiklas, Dvjestog. i t. d. II. s. 1. 3.

[28]) Maretić, Ist. hrv. pr. 107; Kukuljević, Ark IX. 316 - 7; Ljubić Ogl. II. 518;

[29]) Maretić, op. cit 146; Ljubić o. c. 520.

[30]) Kad je 15. juna 1861. god. govorio kako veliki župan trojedničkom saboru.

[31]) Kad XVIII, st. 240.

[32]) De Istro, st. 140.

*Luka.* Da nu malo, gosparu, kako ono govore kajkavci. Da nu, molim Vas.

*Dum Ivo.* Evo ovako: „Sveti Evangeliomi, koteremi sveta Cirkva zagrebečka *slovenska* okolu godišća po nedelje te svetke žive.... Petra Petretiča, biskupa zagrebečkoga oblastjum i s troškum i *slovenskem* slovom na svetlo vundani i štampani. — Reči sveteh Evangeliomov, ki su vu *slovenskem* orsage, okolu godišća obični i navadni iz dijačkoga te vugarskoga tekstuša na naše pravo *slovensko zagrebečko* slovo pravdeno, poleg moje štime".

*Luka.* To vam je zagrebački jezik hrvatski. Eto vam ga tu.

*Dum Ivo.* A sad čujte malo hrvatski čakavski. Ovako oni pjevukaju:

„Na vritence, na predence ja san tarzala;
Lito projde, zima dojde, a drogega ni.
O jo, ča mu bi!" —

A govorimo li mi tako?

*Luka.* Bože, sačuvaj!

*Dum Ivo.* Mi govorimo štokavski, a ne tako, i zato srpski. A kako smo mi štokavci i zato Srbi, tako su bili i naši stari.

*Mato.* A nema li našijeh starijeh pisaca, koji su pisali čakavski? A ne govori li Jagić, da je u Dubrovniku bila čakavština?

*Dum Ivo.* I to je ono, čijem vas varaju. Dubrovčani su vazda bili štokavci. Jes' ***neki***

su nam u *neko* doba pisali čakavski. Ali su oni ipak bili štokavci.

*Mato.* Kako to?

*Dum Ivo.* To se najbolje vidi otole, što se čakavština u njih nahodi *samo u pjesmi* i što *oni isti uvode u svoje pjesme* pišu *štokavski.*[33]) Pače se vidi iz njihovijeh pjesama, da su oni slabo i umjeli čakavštinu. To je jasno iz Arhiva Hrvata Jagića.[34]) Čakavština se, Mato dragi, u nas nije nikad govorila, za to **nema nijednoga staroga Dubrovčanina, koji je što čakavski ostavio u — običnom govoru.**

*Mato.* Ne znam. U to se ne razumijem.

*Dum Ivo.* A što onda govoriš da si Hrvat? — Čakavštine nema u našemu pučkom govoru onoga doba.[35]) Čakavština što je u nekijeh našijeh pjesnika, stvar je tugja.

*Mato.* A nema li čakavštine na našemu Lastovu i danas?

*Dum Ivo.* To je ništa. To je mješavina bjegunaca čakavaca s kraja u tursko doba. Ali je ipak na Lastovu jezik štokavsko-jekavski. Bićeš čuo kako su Hrvati i Srbi nekad bježali od turske sile. Sad ho'mo dalje.

---

[33]) Luko Zore, Dubr. zab. 1871.

[34]) XIII. god. 1889.

[35]) Arch. XIII. i XXI. i Prilozi 1868. Jagića, i Protokoli iz našega Arhiva bivšega presjednika našega tribunala g. Milića štampani u „Viencu" u Zagrebu.

*Mato.* Dakle, što govorite još o čakavštini onijeh starijeh našijeh pisaca, gosparu?

*Dum Ivo.* Ne govorim, nego se zna, da su oni čakavštinu zaimali najprije od crkvenijeh knjiga, koje su dolazile iz Dalmacije[36]) pa docnije od pjesnika dalmatinskijeh. Naši su prepisivali one crkvene knjige, i vidi se, da bi im izbjegla koja štokavska riječ: što kaže da su bili štokavci. A pjesnici pak hoće da pišu uzvišenije, a ne na pučku; pa kakono novost, čakavština im se je činila da je uzvišenija. Njom su se pisala u Dalmaciji sveta Evangjelja; a pak su je proslavili pisci dalmatinski. Zato jerbo je bilo tugje, a ne naše domaće, to je čakavsko pisanje u nas trajalo *po sve kratko.*

*Mato.* A ne tisuću godišta, koliko i dubrovačka republika? Tako je meni govorio don Jure.

*Dum Ivo.* I ko zna što ti nije govorio! Ali je žalosno, da ti nijesi imo pameti, pa da vidiš, da se on tobom ruga. Dakle znaj: čakavstina je u nas trajala *samo od Menčetića do Čubranovića.* Dakle po sve kratko.

*Luka.* Je li, Mato, tako?

*Dum Ivo.* Naš je učeni profesor Milan Rešetar razbistrio, da čakavština nije nigda do Dubrovnika doprla i da je Dubrovnik bio od početka štokavski. I to je tako temeljito

[36]) Rad 134. 1—6.

i istinito, da je to i sam Hrvat Jagić donio u svom Arhivu.[37]) Eto, Mato dragi, koliko ti sad koristi g. Jagić i čakavština!

A pak ti ništa ne govorim, da ima učenjaka, koji dokazuju, da Hrvati i nijesu drugo, nego samo *jedno pleme srpsko*, *koje se je otugjilo*, *i da čakavština nije drugo*, *nego jedno srpsko narječje*. Može bit i to je istina. Ali ti o tome neću govoriti.

*Luka*. Mi nijesmo kako vi, koji hoćete da nosite sve, pa kako bilo.

*Dum Ivo*. Pamti dakle ovo o štokavštini, čakavštini i kajkavštini, Mato dragi, pa se umiri. A pamti ono, što sam ti spomenuo u početku današnjega razgovora.

*Mato*. Što?

*Dum Ivo*. Pamti, Mato, da iza svega onoga što si vidio da znamo iz povijesti o našemu Srpstvu, da nam dokaz jezika nije ni najmanje od potrebe, jer ono što je jedan put dokazano nije više potrebe da bude i opeta potvrgjeno. Ono što se je vidjelo da jest, to jest. Ali ja sam se danas s tobom na dugo razgovaro i o jeziku samo za to, da vidiš, kako **sve** dokazuje, pa i jezik, da smo mi Srbi i ništa drugo.

---

[37]) XIII. s. 385.

## VI.

*Mato.* Kako ima „hrvatskijeh“ listina pisanijeh štokavštinom, kad govorite, gosparu, da štokavština nije hrvatska, nego srpska?

*Dum Ivo.* Mato dragi, nema nigdje take listine, koja je pisana prije dolaska Srba u zemlje gdje Hrvati žive zajedno sa Srbima. I učeni Hrvat Jagić priznaje, da su te hrvatske listine tek od 15. i 16. vijeka[1]... One su dakle samo za to hrvatske, što su ih pisali pohrvaćeni Srbi, ili što su pisane u Hrvatskoj, ili što ih je Kukuljević tako okrstio.

*Luka.* On ih je mogo okrstiti i turskijem, kad mu nije stalo ludovati.

*Dum Ivo.* Evo ti, Mato dragi. Vidi! Ovo su te „Listine Hrvatske“, što ih je god 1863. iznio zaneseni Hrvat Kukuljević. Ima ih 380 na broj. Nijedna od njih ne ide dalje od vode Vrbasa i Cetine. Samo pogledaj, na.

*Mato.* Dakle su one pisane ondje, gdje car Porfirogenit govori da su Hrvati.

---

[1]) S. M. D. „Hrvati i jezik srpski“. Novi Sad, 1895. Srp. štamp. dra. Sv. Miletića. (Ćir.)

*Dum Ivo.* Evo ti ih, na. Što vidiš?

*Mato.* Što?

*Dum Ivo.* Da su sve pisane **samo** čakavski, osim **2** ili **3**, što je Kukuljević umetnuo megju druge. Eto što su ti, Mato, te slavne „Listine Hrvatske". Eto one tako bistro govore, da su Srbi štokavci, a Hrvati **samo** čakavci.

*Luka.* A ja, Mato, ne pogagja ti ni jedna vraguta.

*Dum Ivo.* Na granici Kranjske ima dva srpska sela, Marindol i Bojanci. Sve su okolo kajkavci, a u njima su — štokavci. Tako i u Istri ima selo Peroj. Okolo su sve kajkavci i čakavci, a u Peroju su — štokavci. Tako se tvrdo štokavština drži Srba!

*Mato.* Čuo sam, da u nekijem čakavskijem knjigama stoji, da su srpske. Kako to?

*Dum Ivo.* To su stare knjige štampane u Njemačkoj god. 1561. Onda su Nijemci nas poznali posve malo. Pače i te bi stare knjige govorile, da su i onda Srbi bili poznatiji od Hrvata, kad su i čakavce zvali Srbima....

*Mato.* Iz svega onog, što ste do sad govorili, dohodilo bi, da su Dubrovčani Srbi, a ne Hrvati. Ali kako je tad god. 1670. sin pjesnika Gundulića, pukovnik Leopolda I., hotio poći u Dubrovnik, da tu skupi 3000

Hrvata i Arbanasa za Frančeza? Uza svu štokavštinu njemu bi, čini se, Dubrovčani bili Hrvati.

*Dum Ivo.* Mato dragi, to je sve krivo. Kako ti tumačiš njegove riječi, po njemu bi Dubrovnik bio nekakva smjesa hrvatsko-arnautska! Ali to ne može da bude, kako vidiš. Vidiš, da nijesmo Arnauti!

*Mato.* Što je dakle hotio reći Gundulić?

*Dum Ivo.* Hotio je da reče, da će on iz Dubrovnika, kako iz mjesta izmegju Hrvata i Arbanasa, skupiti od njih vojsku, kako je republika to i činila. Ona je dobavljala vojsku iz tugje zemlje. Ima dokumenat, koji kaže, da su Dubrovčani natovareni plaćanjem 2000 vojnika iz Italije i **Arbanije** za svoju obranu.[2]) Pak drugi, da vojnici ugarski (soldati Ungari) čuvaju neprestano vrata gradska.[3]) Eto, Mato mili, kako bi Gundulić bio dobavio 3000 Hrvata i Arbanasa!

*Mato.* Ali se ne govori da vrata čuvaju Hrvati, nego Ungari.

*Dum Ivo.* Mato moj, ondje Razzi zove Ungari *Hrvate.* I sam je famozni Kušar (?) od te.[4]) Ta i Gundulić slovenske podanike

---

[2]) Letere e Com. di Lev. 1430. 31/8.

[3]) Razzi, Stor. di R. st. 126.

[4]) „Dubrovčani, jesu li Hrvati?“

Ugarske zove Ugrima. Eto, što su tvoji Hrvati i Arbanasi, Mato! A mi smo štokavci pa Srbi.

*Mato.* Ali ima jedna prastara njemačka knjiga baš iz 15. vijeka, koja piše, da je Dubrovnik u kraljevini Hrvaskoj, da mu je gospodar kralj hrvatski, i da mu plaća svako godište.[5] Ne ide li to s čakavštinom? Ne bi li Hrvati imali prava na Dubrovnik?

*Dum Ivo.* To je, Mato, djelo neznalice. Ta svak zna, da Dubrovnik nije *nigda* bio *dio kraljevine Hrvatske*, nego da je bio **samo** *pod obranom* **ugarskoga** kralja, koji je u isto doba i hrvatski. Onda je i Hrvatska bila pod njim, pa ona nije mogla štititi Dubrovnik. Dubrovčani nijesu bili izabrali ugarskoga kralja za obranu za to, što je on kralj hrvatski, nego što je kralj ugarski. Razumiješ li ovaj jezik?

*Mato.* A *pactiones*, a *pactiones*?

*Dum Ivo.* To je pogodba, i ništa drugo. Da. Dubrovnik je bio sklopio s **ugarskijem** kraljem pogodbu (pactiones). Ali to je bilo samo za to, da Ugarska brani Dubrovnik, a ne što bi oni bili Hrvati, ili što bi Hrvatska imala kakvo pravo na Dubrovnik. Za to se u tijem pakcionima Hrvatska i ne spominje, nego vazda — Ugarska.

---

[5]) Srgj. god. I. 7.

*Luka.* Toliko ti je, Mato, Dubrovčanima bilo stalo za Hrvate!

*Dum Ivo.* A ne zaboravi da je Dubrovnik plaćo „srpski" dohodak u zlatu kralju srpskome još i onda, kad je bio pod zaštitom Ugarske.

*Mato.* Znam.

*Dum Ivo.* Dubrovniku je bila vazda potreba od kakva zaštitnika; pa bi se naslonio sad na ovoga, sad na onoga. Kako mu je bilo bolje. Pa se je tako bio naslonio i na kralja ugarskoga god. 1358., oko 3 godišta po smrti srpskog cara Dušana. Dakle ni zato nijesmo Hrvati, ni za to Hrvati na Dubrovnik nemaju prava.

*Mato.* Znaćete, gosparu, da je „ban" ime hrvatsko, a bani su se spominjali i u nas. Ne bi li to bilo za onu našu čakavštinu, i što smo mi Hrvati?

*Dum Ivo.* Ala ti se, Mato, čudim, kako možeš doći s tom budalaštinom, pošto si čuo toliko ozbiljna govora! „Ban" je riječ i Hrvata i Srba. I bosanski su se vladari zvali bani. I srpski su se velikaši zvali bani takogjer, na pr. „ban Uglješa i vojvoda Gojko"; pa „Njetko bješe Strahiniću bane". Pače srpske pjesme i srpske kraljeve zovu banima. Na pr. ban Vladimir, ban Milutin i t. d. Pa imamo i „bane domaćine", i „baniti se" itd.

*Mato.* Štokavci Srbi! Štokavci Srbi! Ali ima štokavaca: ikavaca, ekavaca i jekavaca, kako koji izgovaraju staro slovo jat (koje se piše ovako: ѣ, ě). Na pr. *bilo, belo, bijelo.* A Miklošić govori, da su **ikavci** Hrvati, a **ekavci** i **jekavci** Srbi. A Jagić pak govori, da je jekavština došla docnije od ikavštine, i da su **ikavci** Hrvati, a **ekavci** Srbi. Što Vam se, gosparu, čini?

*Dum Ivo.* Mato, ta ti je luda muka, kako su ti i druge. Najprije imam ti opaziti, da nije istina da Miklošić govori, da su **svi** ikavci Hrvati. Jerbo Miklošić govori „ikavci nijesu **svi** Hrvati (čakavci), *ima ikavaca, koji čisto „srpski“ govore, samo staroslavensko ѣ (jat) sa i zamjenjuju. Ovi imaju sa ostalijem Srbima iste običaje*“.[6])

*Luka.* Ha! A kakva ti je, Mato, ta!

*Dum Ivo.* Svrhom 18. vijeka neki je muhamedovac Bošnjak sastavio mali rječnik, koji se zove „Popis biljaka na **srpskom** jeziku“ (turski: „*Syrf* üzze otlar bejandir“), sa svijem da piše *ikavski.*[7])

*Mato.* A o teoriji Jagića?

*Dum Ivo.* A o teoriji Jagića piše u 13. broju „Srgja“ I. god. strana 573. učeni pisac od koga ja mnogo uzimljem, kako i

[6]) Vergleich. Gramm. II. izd. st. 391.
[7]) O. Blau, Bosn. tűrk. Sprach. 1868. u Lipskom, st. 150.

od drugijeh:[8]) da je on *tvrdo* uvjeren da Jagićeva teorija *jako* hramlje; jer ona nema nikakvog fiziološkog temelja, a ni drugoga. I misli, da drugom zgodom Jagić ne bi bio onoga mišljenja, kad bi se povratio na ovo pitanje. I šalje na 134. Rad na stranu 132—3.

*Mato.* Što govorite, gosparu, o tragovima ikavštine u nas?

*Dum Ivo.* U nas nema tragova ikavštine, nego vrlo rijetko. A to ne znači ništa proti Srpstvu; jer i u sred Srbije govore na pr. **di** za **gde**, i **sikira** za **sekira**; govori se u gornjem Banatu, u okolini Kikinde: *prid* kućom za *pred* kućom, *pri*skočiti za *pre*skočiti, *prići* za *preći*, a gdje ti je Kikinda, a gdje Dubrovnik? Tamo nije niko ni vidio „Horvata". Isto kako se čuje i *gospoja* za *gospogja* i ondje megju štokavcima, gdje čakavština — ni privirila nije. Ako mi govorimo *prid* za *pred* i *pri* za *pre*, govorimo pak vazda *sprednji* i *pretio* i *pretljati*. A to znači, da se ni *prid* ni *pri* nije isprva govorilo u Dubrovniku. Drugče mi bismo govorili i danas *spridnji*, *pritio*, *pritljati*,

---

[8]) To su osobito: Majkov, Istor. Srps. nar. (Ćir). — Smičiklas, Povj. Hrvat. — Bidermann, O Etnogr. Dalm. — V. Klajić, Atlas za hrv. povj. — V. Gj. O srps. imenu (ćiril.). — S. M. D. Hrvati i jezik srpski (ćiril.). — „Srgj" I. god.. — Razne pokraj. novine, neki svesci Rada, Arh. i t. d. i t. d

kako ikavci rade. Ali to su sitnice. Nego pamtimo ono, što je nauka usvojila, a to je.....

*Mato.* Što je to?

*Dum Ivo.* Da je ekavski govor najstariji. Da se u Dubrovniku može dokazati *jekavski* govor u *najstarijim* njegovim ćirilskim listinama 13., pak u govoru 15. i 16. vijeka latinskijem slovima.[9])

*Mato.* A kad su jekavci Srbi, kako tad govori Vuk: da je sve pjesme objelodanio *hercegovački* (štokavsko-jekavski), da bi onda Sremci rekli: „pa što ovaj nama sad nameće horvatski jezik“?[10])

*Dum Ivo.* Čudo, Mato, kako su nazovi-Hrvati tako tupi, da ne mogu razumjeti ono, što čitaju; ili su tako pogani, da ne će da razumiju!

*Mato.* Kako?!

*Dum Ivo.* Mato! Što govori naš slavni Vuk? Govori, da su *Srijemci* mislili, da je hercegovački govor hrvatski jezik, a ne on. A što on nije radi neznanja onijeh Srijemaca sve pjesme onda donio jekavski: da mu ne bi oni rekli da im nameće horvatski jezik, ko će rezuman iz toga zaglaviti: Vuk je mislio, da je jekavštine *horvatski* jezik?

*Luka.* To će reći, ko ima glavu kako don-

---

[9]) Rad st. 122—3—4; Arh. 16. 352—3; Rad 134. st. 133.
[10]) Narod. srps. pjes. II. 1815.

Jure, don-Jere, fra-Šime, fra-Mime. Bog im je prosvijetlio!

*Dum Ivo*, Ako Srijemci (kako i to govori „Srgj“ I. br. 13.), zaljubljeni u svoju ekavštinu, nijesu vidjeli dalje od nosa, i ako su mislili, da izvan ekavštine srpskoga jezika nema zar odatle *ex cathedra* trubiti u svijet da jekavština nije *srpska*, nego hrvatska?!

*Mato*. Ma ko zna: ono što sam ja govorio o našem govoru i o hrvatstvu, da se ne podudara s Carigragjaninom Kedrenom i Scylitzesom i s drugijem, koje Hrvati spominju, kad o nama pišu!

*Dum Ivo*. Car je Perfiragenit *jedini* da nešto razbistri ona stara vremena. Hrvati govore da on ne valja; ali opeta mu vjeruju onda, kad im se čini da je za njih.

*Luka*. Nu ti mi tijeh. Ha, ha, ha!.

*Dum Ivo*. Tako Kušar (?) u članku „Omladina progovara“ piše, da priznaju istoričku vrijednost Porfirogenitu s Račkijem i Hrvati; jer ..... njegovo pismo „sadržava bez sumnje“ i glede Hrvata „više istinitih stvari“. Tako je Porfirogenit i ukupne etnografske granice Hrvata i Srba za najstarije vrijeme, kako Rački tvrdi — „dosta dobro naznačio“. Dakle mu vjeruje, kad je za Hrvate; a onda kad nije, tad ne!

*Luka*. Tu će lijepu pamet biti naučio u kakva fra-Sime. Ha, ha!

*Dum Ivo.* Isto tako i Hrvat V. Klajić, koji prije nije htio ništa ni čuti o Porfirogenitu, docnije u knjižici „Hrvati i Hrvatska“ [11]) kaže: „za čudo je kako Dukljaninovo pričanje donekle utvrdjuje i bizantinski car K. Porfirogenit, najstariji grčki povjesničar o Hrvatima i Srbima, koji je pisao upravo dvjesta godina prije Dukljanina“. Recimo i mnogo više.

Nije li to bufonstvo! Znati da valja, a govoriti da ne valja! Koji su to ljudi! Dakle nazovi-Hrvati vjeruju što ih je volja, a ne što je istina. Ne rade li tako huncuti?

*Luka.* Zaslužuje li „da s njima čeljade govori?!“

*Dum Ivo.* Ne. Ali evo ipak, Mato, što im o tvome Kedrenu i onijem drugijem piše baš Rački glavom. On piše, da po njima „dolazimo do nieke dvojbe, koja još ne bi do sada na svjetlo iznesena“. Jerbo da Scylitzes Hrvate i Srbe drži za jedan narod ne samo po jeziku, nego i po povjesti i državnom biću. [12]) Te je pak pometnje i pogreške hrvatski prorok V Klajić uzeo kako dokaze za izvrtanje istorije i za zalugjivanje neuke svjetine. [13]) U Klajića je dokaz ono, što je u Račkoga „pometnja“.

---

[11]) str. 18.

[12] Rad LI. 166 – 71.

[13]) Ime Hrvat, str. 18—27.

*Luka.* Lijepo zaista! Drži svakoga budalom.

*Dum Ivo.* Taj je Klajić zaista fina glava! On piše i ovako: „pače se *čini*, da je Konstantin pribrajao oblasti Hum. Neretvu, Travunju i Zetu srbskim zemljam a ne hrvatskim“.[14]) A tamo — nije istina, da se to *čini*, jer Konstantin to oblo kaže, za Neretvu na *tri* mjesta. a za Zahumje, za Konavle i za Trebinje na *dva* mjesta.[15])

*Mato.* Biće se Klajić prevario.

*Dum Ivo.* Tad neka vara sebe, a ne nas. On, da još bolje zaludi neuku svjetinu i neiskusne učenike, znate li što još čini?

*Mato.* Što?

*Dum Ivo.* Ispisuje i riječi Račkoga, ali samo ono što Rački kaže da je krivo; a propušta reći da Rački govori, da je to krivo,[16]) kako to lijepo opaža pisac „O Srpskom Imenu“. Zaista se tako piše istorija!!! Eto ti, Mato, Kedrena i drugijeh. Jadna ti im dokaza hrvatstva i hrvatskoga prava u Dubrovniku! Čestito vam, ako ih možete probaviti! Vidiš li, Mato dragi, ako hoćemo da vjerujemo nazovi-Hrvatima, da smo tad bufoni?

*Luka.* Drž' je, Mato, tvrdo! Gospar ima sto razloga. Kojega ćeš dobra od djece?

---

[14]) Ime Hrvat, str. 13. god. 1890.

[15]) De adm. imp. ed Bonn. (Rački, Documenta.)

[16]) o. c.

*Mato.* Dakle smo mi Dubrovčani od starine rodom Srbi, je li! A za što naši stari pisci dobrovački nijesu obično zvali svoj jezik srpskijem?

*Dum Ivo.* Jerbo su ga, Mato, zvali slovinskijem, za to što je njima slovinski bilo što i srpski.

*Mato.* Nije mi bistro, gosparu.

*Dum Ivo.* Dobavi, Mato, na pr. „Monumenta Serbica" ili „Spomenike Srpske", pa ćeš vidjeti (ako ih znaš čitati), da su Dubrovčani zvali vladare *srpske* sad „*Serbie*" sad „*Sclavonie*", sad *slavonicus* sad *slavonescus*, i slično. Tu ćeš naći, da se je pisar republike Niko Bijelić potpisivo sad „dijak (pisar) srpski", sad „scriuan scauonesco", i da su „lingua *serviana*" zvali „lingua *slava*".

*Luka.* Što ti se, Mato, čini od ovoga raboša? Ovo nije govorit ni huncutski ni bufonski, nego čoečki.

*Dum Ivo.* Nagji, Mato, „Imperium Orientale", što je naš slavni Dubrovčanin redovnik A. Bandur objelodanio još god. 1711. u Parizu; pa ćeš naći da on *slavski* prevodi *srpski*[17]) i t. d. i t. d.

*Mato.* Ma *slovinski* nije značilo, gosparu, samo srpski. Tako sam čuo.

*Dum Ivo.* Onda *s početka*, kad su tek

---

[17]) „*Τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ*" prevodi „Serblorum idiomate".

uveli riječ *slovinski*, u njih je značila samo *srpski*. A *docnije* se je uzimala za sva četiri plemena na jugu. Vidi broj 7. „Srgja“ I. str. 322—3. Tu ćeš naći mnogo da je tako i auktoritat jednoga Bogišića.

*Luka*. Mato, tebi gospar ne ostaje dužan, a ti njemu na svaku. Ostavi djecu.

*Dum Ivo*. Pa ima i drugi razlog zašto stari Dubrovčani nijesu svoj jezik sve redom zvali srpski.

*Mato*. Koji je to?

*Dum Ivo*. Pa ne znaš li, Mato! Ime se je srpsko uzimalo za dvije rezličite stvari: za ime narodno, i za ime vjersko. Otole je došla pometnja, koja i danas donekle postoji. To jest postoji kod sitne čeljadi, koja to na prvi mah ne razumije. Postoji kod mutikaša i kalaša kojim stoji dobro da se to ne bude razumjeti nigda, pa neka oni mogu tako loviti u mutnoj vodi.

*Duka*. Ima čeljadi i od toga zanata. Ludi narod, kad će progledati! Neki sve viče za Hrvate, jer ga plaćaju.

*Dum Ivo*. Suviše ime srpsko bilo je i državno, a Dubrovčani, jerbo su onda imali na po se svoju državu, čuvali su se svega što bi moglo bilo dovesti do kakve pometnje ili do kakve razmirice. Tako je i Bosna čuvala svoje zemaljsko ime. Tako su ga u Italiji čuvali Mlečići, Napolitanci, Dženovezi i t. d. premda su svi Talijanci.

*Mato.* Nemam ništa da prigovorim.

*Luka.* A bilo bi ti zaludu, kako ti je bilo, Mato dragi, i ostalo što si prigovorio. Ostavi se djece!

*Dum Ivo.* Ali, Mato, da su stari Dubrovčani bili Hrvati, onda bi oni bili održali ime hrvatsko.

*Mato.* Za što?

*Dum Ivo.* Za to, Mato, što su Hrvati bili iste njihove vjere, i što im Hrvati nijesu mogli pitati republiku, pošto su Hrvati već davno bili izgubili svoju slobodu, svoju hrvatsku državu pod Magjarima. Ipak kad su se Dubrovčani za one razloge počeli rjegje isticati Srbima, nijesu se htjeli zvati ni Hrvatima.

*Luka.* Ne, nego su našli riječi: Slovinci, slovinski, naški, kako sam vam prvi put govorio.

*Dum Ivo.* Toliko su našijem starijem očima bili Hrvati tugji — sa svijem što su bili *katolići* i — *bez ikoje nezavisne oblasti i zapovijedi!*

## VII.

*Dum Ivo.* Mato dragi, eto si vidio kako stvari stoje, samo ako si pošten, pa ako si hotio. Vidio si, da mi nijesmo Hrvati, nego Srbi, jerbo si vidio kako nazovi-Hrvati govore uprav djetinski. Sad te molim, Mato dragi, reci mi, kako pišu Srbi obično?

*Mato.* Ne znam o kojemu pisanju govorite.

*Dum Ivo.* Srbi pišu gotovo samo ćirilovicom. Pogledaj sad časkom radove g. Jirečka (i to baš u Arhivu Hrvata Jagića), pa ćeš vidjeti — da su naši stari Dubrovčani pisali ćirilovicom. Eto ti i to dokazuje, da smo mi Srbi.

*Mato.* Ma su pisali i latinicom!

*Dum Ivo.* Ali je to došlo *tek docnije*, tek docnije, radi kulturnijeh prilika vremena. Ali i ta latinica svjedoči, da su oni njezini pisci bili **Srbi,** pa da smo za to i mi **Srbi.** Molim te, kakav je bio karakter, duh naše stare dubrovačke književnosti?

*Mato.* Kakvi su bili i Dubrovčani.

*Dum Ivo.* Dobro si odgovorio. Sad me poslušaj. U načinu, naši su se stari pisci

ugledali na Talijance, a u starije vrijeme i u grčku literaturu. Za to ona naša stara dubrovačka književnost ima sve dobre i loše strane talijanske.

*Mato.* Kako se ona dijeli!

*Dum Ivo.* U tri doba: 1) do Gundulića, 2) do potresa god. 1667., 3) do pada republike. Prvo je doba gotovo samo nasljedovanje talijanske književnosti 13. 14. i 15. vijeka. Drugo doba, to je zlatno vrijeme, vijek Gundulićev. To je nama ono, što je Talijancima Tasov vijek. Na glasu je radi samostalnosti radnje i radi ljepote *srpskoga štokavskoga* jezika. Treće pak doba (osim Gjorgjića, zadnjega velikoga pjesnika) otkriva nam padanje književnosti u Dubrovniku. Tad su najviše prevodili franceske komedije.

*Mato.* Oni su od prvoga doba pisali čakavštinom, je li?

*Dum Ivo.* Što su nam, Mato, *samo* pjesnici neko vrijeme pisali čakavštinom, razbistrio sam ti, kako to ni najmanje ne kaže, da su oni bili čakavci. Spominješ li se, Mato?[1]) Svaki novi pokret uzme za ugled ono, što mu je u blizini. A Dubrovčanima su, osim Grka, Latina, Talijana, bili najbliži dalmatinski pisci. Ti su pisali čakavski, pa koje čudo da su se naši *prvi*

---

[1]) V. razgovor.

pjesnici poveli za njima u jeziku, kako što su u formi i u mislima za Talijancima? Bilo bi čudo da nijesu.

*Mato.* Ali Hrvati onu dubrovačku književnost zovu „Hrvatska dubrovačka književnost“.

*Dum Ivo.* Da, oni je tako zovu, ali bez ikojega razloga. Zovu je tako sasvijem krivo.

*Mato.* Kako, gosparu?

*Dum Ivo.* Pa još ne razumiješ, Mato! Što ti govori duh naše književnosti, nje jezik i mjesto otkle je ona bila? Duh je stare klasične i talijanske književnosti. Samo se u nekijeh pisaca očituje narodni duh, ne zaista hrvatski, nego *srpski* duh, *srpsko* srce. To se najbolje vidi u „Osmanu“ pjesnika Gundulića, koji prikazuje cijelu dubrovačku književnost. Jezik pak te naše stare književnosti jest *srpska štokavština* — osim pjesnikâ *samo* do Čubranovića. A zemlja otkle je ona književnost, kako si vidio, jest — *srpska zemlja.* Ta to dokazuju čak i hrvatski učenjaci.

*Mato.* Pa?

*Dum Ivo.* Dubrovnik je u staro doba neprestano trgovo po srpskom narodu i blizu i daleko. U rukama je Dubrovčana bila sva trgovina slavne stare srpske države. Dubrovčana je bilo svud po srpskijem zemljama. To je valjalo da prodre u duh i u srce

dubrovačkijeh pisaca. Što je srpska država rasla i jačala, rasla je i snaga našemu Dubrovniku. To se vidi u 14. vijeku. *Onda je bio cvijet srpske države, a u Dubrovniku početak književne radnje*. Srbi su i Dubrovčani bili kako prijatelji, kako braća. Tako su se i zvali megju sobom. Pohodio ih je čak i car Dušan. Slavni su Dubrovčani živjeli u dvoru srpskijeh vladara, i njima pomagali. Na primjer, da ne spominjem svekolike, Vito Bobali, Červa, Ivan Pucić.[1])

*Mato*. Ali su kadgod, gosparu, bili i u svagji.

*Dum Ivo*. Mato, imaš li pameti, ako tijem misliš da nešto rečeš?! Ali ćemo o tome govoriti i drugi put.[3])

*Mato*. Pak?

*Dum Ivo*. Pak kad su u XV. vijeku Turci oborili jednu po jednu srpsku državu, prvo Despotovinu, pa Kraljevinu i Hercegovinu, sklonili su se u Dubrovnik mnogi gragjani srpski, a osobito iz susjestva. Tijem je srpska strana veoma ojačala, a romanska oslabila. Znaćeš, Mato, da je *grad* Dubrovnik prije dolaska nas Slovena (Srba) bio romanski grad,[4]) i da se je u njemu govorilo na latinski.

*Mato*. Kako ne, gosparu?

---

[2]) Srgj. god. I. br. 16. st. 756.

[3]) XVI. razgov.

[4]) *Ῥωμᾶνοι*.

*Dum Ivo.* Kad je tako ojačala u Dubrovniku *srpska* narodnost, to je bilo ono, što je ljubav narodnoga jezika u njemu onako rano probudilo i donijelo književnost na narodnom jeziku prije, nego ikoje drugo slovensko pleme.[5])

*Mato.* dakle vi tijem govorite, da je duh naše stare Dubrovačke književnosti srpski.

*Dum Ivo.* Ne govori, Mato, nego to jest. To ću ti sad potvrditi baš Gundulićem, najvišijem našijem pjesnikom. Da, uz nas je Srbe amo sve ono što je najbolje, a što je lošije, to je ostalo uz nazovi-Hrvate. Ako nije, neka nam nazovi-Hrvati pokažu u Dubrovniku jednoga svoga Meda Pucića, Bogišića ili Budmani. Ala, ako su junaci!...

*Mato.* Tu vam se ne može niko protiviti, gosparu.

*Dum Ivo.* Dakle ho'mo na ono, što smo počeli o Gunduliću. Gundulić predstavlja sve naše pisce.

*Mato.* Tako je. Nijedan se od njih nije uznio do lakoće i do blagoće pjesme i jezika, do uzvišenijeh misli i prave pjesničke fantazije kako naš slavni pjesnik, vlastelin Gundulić. Njegov mu pak „Osman“ nadilazi sve ostalo. U njemu je pjesnik Dživo Gundulić cio: sva sila njegovih pobožnih i rodoljubnih osjećaja, sva krasota njegova pjevanja i jezika.

[5]) Vidi Novaković, Ist. srps. knjiž. 1867.

*Dum Ivo*. I baš u tako slavnome njegovom „Osmanu", u tome najuzvišenijem njegovom djelu o . . . . . . Hrvatima nema ni spomene — osim Hrvata Memije i Hrvata zloglasnoga Daut-paše, oba . . . . poturice!

*Luka*. Eto ti je, Mato, baš kako treba.

*Dum Ivo*. A čuj, Mato, kako Gundulić ljubazno pjeva o Srbima i zanosno u osmome pjevanju, u svome najboljem pjevanju.

Za najdražu žensku sliku u najboljemu pjevanju Gundulić izabire . . . . . . Srpkinju. A za nju izabire najljepše ime . . . . . Sunčanica, a za starca joj oca ime puno miline. . . . Ljubidrag. Što ćeš ljepšega od sunca (života) i od drage ljubavi! Pak o njoj i o nje starcu ocu peva pun slasti i miline, života i ljubavi.

*Luka*. Da nu, gosparu, da čujemo. Biće krasna pjesma.

*Dum Ivo*. Jest! Pjeva ovako:

„Svijetla je ovo djevojčica
Od koljena desposkoga,
Vid žugjeni i zenica
Slijepa starca, ćaćka svoga",

Pak dodaje o nje ćaćku Ljubidragu ovako:

„Kî se unukâ unuk zove
Gjurgja despota i Jerine,
Od kih ime i sad slove
Niz slovinske pokrajine.

Za sve da su Turci hudi
Gospostvo mu staro oteli,
Gosposke se kaže ćudi,
Plemenit se djelim veli.

Prut kraljevski, njekad kî je
U rukah mu djedim bio,
Njemu je sada štap, na kî je
Tešku staros naslonio.

Države one, gdje njekada
Vlas desposka sterala se,
Kratka mu je sad livada,
Vrhu koje stado pase".

*Luka.* Gosparu, da mi je zapamtiti!

*Dum Ivo.* Eto kako nam ljubazno i uzvišeno opisuje toga unuka velikijeh srpskih vladara! Za tijem Gundulić, ganut i zanesen, priča, kako mu je starcu poginulo 12 sinova, pa kako je od plača jadan oslijepio. Pak nam za tijem slavi Sunčanicu u družbi njezinijeh drugarica.

*Luka.* Da nu, gosparu, i to će biti veoma lijepo.

*Dum vo.* I jest uprav srpski. Slavi je evo ovako:

„Sve najljepše gube ime
Pred uresom nje uresa,
Jak pred suncem istočnime
Jasne zvijezde od nebesa.

Čisti zlatni pram od kosi
Na vjetric je tih rasplela,
A od razlika cvijetja nosi
Vjenčac vrhu vedra čela.

U pogledu ljuvnomu
Razbludno joj sja Danica,
A u rajskom licu svomu
Čapti trator i ružica.

Na ustijeh joj od veselja
Rumena se ruža smije,
Koprenica snijega bjelja
Bjelje od snijega prsi krije.

Tako ona milo hodi,
I toliku svjetlos ima,
Da u jedno vrijeme izvodi
Tančac stupom, dan očima.

Pače cijeneć da je zora,
Što su oči nje ljuvene,
Rumena se rusa otvora
I različko cvijeće zene".

*Luka.* Eh, duša mu se raja nauživala!

*Dum Ivo.* Tu se dalje pjeva o hercegu Stjepanu, o despotu Gjurgju, o vojvodi Janku, i drugo. Kad eto crnoga haduma Kizlar-age u Smederevo, da Sunčanicu starca Ljubidraga isprosi za turskoga cara. Pita Ljubidraga da

mu kaže, ko su mu bili stari, i da li su bili gospoda. Starac mu tad priča, kako je

**Lazar despot od Srbije**

udomio svoju kćer Vukosavu za Miloša Obilića, a „ponosnu i gizdavu“ Maru za Vuka Brankovića. Kako se je od Brankovića rodio despot Gjuragj, a od Gjurgja i Jerine Mara, koju je car Murat za caricu uzeo. Pa kako je tad Murat na njih izdajnički udrio, ugrabio im zemlje, a sinove im oslijepio, tako da se je tužni despot Gjuragj sklonio u Dubrovnik, da se sačuva od Turaka.

*Luka.* Bože mili! Isto mi je tako pripovijedo moj pokojni otac. Naši su stari svi o tom govorili, a ova današnja, da Bog prosti, izgomet ne zna ništa, nego cmariti duhaninu i bljuckati: „Živila, Živila!“ — Jadna Bosno što si dočekala!

*Dum Ivo.* Pak mu pripovijeda kako je, car Murat čuo, da je despot Gjuragj pobjegnuo u Dubrovnik, pa kako je najprije mitio Dubrovčane da mu ga predadu, a kad nijesu htjeli pogaziti riječ, kako im je car zaprijetio, da će im uništiti grad i državu, ako mu Gjurgja ne predadu. Ali Dubrovnik nije ipak hotio izdati Srbina Gjurgja, tako da je tad i sam Murat u čudu uskliknuo.

Cijeć tvê vjere krepke toli
Vijek ćeš živjet, Dubrovniče!

i prostio im.

*Luka.* To su ljudi! A danas? Uh, jadna braćo!

*Dum Ivo.* Na pričanje nevolja starca Srbina Ljubidraga naš veliki Gundulić, vas zanesen tijem milosrgjem Dubrovnika prema milome Srbinu, despotu Gjurgju, da oduši od uzbugjenja, kliče najuzvišenije Dubrovniku:

„Ah! da bi uvijek jakno sade
Živio miran i slobodan,
Dubrovniče, bijeli grade,
Slavan svijetu, nebu ugodan!“

Slavni naš Gundulić priča još toga mnogo o ljutoj bolesti Sunčanice ugrabjene i Ljubidraga. Sve je ljepše od ljepšega.

*Mato.* Gundulić dakle. . . . .

*Dum Ivo.* Gundulić dakle, da proslavi svoj rodni grad Dubrovnik u svojoj najljepšoj pjesmi, gdje je izlio vas svoj pjesnički dar, upleo je dobar dio tužne, ali za to uzvišenije srpske istorije. I tu je pjesmu obasuo takom silom plemenitijeh misli i osjećaja, da je najljepša u „Osmanu“.

*Mato.* Zaista je ta pjesma božanstvena.

*Dum Ivo.* Bi li Gundulić bio skitio onako divno pjevanje, da mu nije sve ono iz srca izviralo? Da Gundulića nijesu živo boljele žalosti Srpskoga Naroda i propast stare srpske države, bi li on bio njih za svoju najbolju pjesmu odredio, a tako vješto ganutljivo, da nas zanese i živo u srcu zaboli? Ne,

*

Gundulić je bio pun narodnoga ponosa, pa je u njemu srce govorilo. A to nam Gundulić najbolje svjedoči, i opeta.

*Mato.* Gdje to, gosparu?

*Dum Ivo.* U desetome pjevanju, gdje zaklinje svoga junaka Vladislava: da bude namjesnik . . . ne Hrvata Zvonimira ni kakva Krešimira ili Predimira, nego . . . . **srpskog cara Nemanjić Stjepana**, i da osveti Kosovo, ovako:

**„Skokni konja po Kosovu,**
**Gdi ubi Miloš cara opaka,**
**A k bijelomu Smederovu**
**Pošlji kitu tvijeh junaka.**

**Daj da odahne i počine**
**Ukopanijeh pepeo kosti**
**Gjurgja despota i Jerine,**
**Kijeh zet Murat ožalosti**".

*Luka.* A nego li, Mato, da je Gundulić bio Hrvat!

*Dum Ivo.* Zato naučenjaci i svjedoče, da osmo pjevanje Gundulićevo prikazuje žalosno stanje srpskoga naroda iza turske najezde. Ali, da ne duljimo, čuj, Mato, i na dalje ovo iz knjižice štampane za proslavu 300. god šta od rogjenja velikoga pjesnika Gundulića.

*Luka.* Da nu, gosparu.

*Dum Ivo.* „Veliki interes i saučešće pjesnikovo u nevoljama srpskoga naroda,

ono baš ponosno spominjanje srpskijeh vladara u drugom pjevanju, kad oholi hodža svjetuje Osmana, cara careva, da izbere za sultanku djevojku plemenita roda, kao što su mu i djedovi radili, pak mu veli:

Grčkijeh cara i despota
Raškijeh kćeri gospodične,
Rajska bješe kijeh ljepota,
Bjehu carom ljubi slične.

Tvoji djedi toga ćića
Unuci su bili cara:
Slavna Ivana Palkošića,
Gjurgja despota i Lazara.

Često povraćanje na srpske junake i vladare i na njihova slavna djela — sve nam kaže neku čežnju i ljubav pjesnikovu za tijem rodom. Mi kažemo: krv nije voda!"

*Luka.* Tako je, gosparu, krv ne da lagati.

*Dum Ivo.* „Čemeri i jadi srpske gospoštine odjeknuše živo u srcu dubrovačkoga vlastelina, pak je srce pjesmu stvaralo, te je zato osmo pjevanje nekom sjetnom elegičnom ljepotom sva ostala nadmašilo."

*Mato.* A možete li mi donijeti i kojega drugoga velikoga Dubrovčanina koji pjesme pjeva onako kako što ste mi rekli, gosparu, o Gunduliću?

*Dum Ivo.* Mogu, i to baš Meda Pucića, osim ostalijeh. I to ću ti čitati iz iste knjižice. Čuj, Mato, što ona govori: „Biće dobro

da ovdje navedemo kako je naš pok. Medo Pucić mislio o dubrovačkijem pjesnicima i otkle im je vila doletjela, vila koja pjesme stvara; a koje bolje od njega razumio i poznavao staru dubrovačku književnost?" Slavni Medo Pucić pjeva u svojoj „Karagjurgjevci", da je bila srpska ona vila, što je nadahnivala dubrovačke pjesnike, a da ona i njega nadahnuje".

Tako je. Kad s „Osmana" pogledamo na nazovi-Hrvate, koji nam otimlju naše pjesnike, pa i Gundulića, onda nas gorki smijeh hvata. Ko da pohrvati Gundulića, i po rodu i po jeziku i po osjećanju pravoga Srbina?!

*Mato.* Tako sam ja vazda čuo da su oni Hrvati. Ali, istina, o tome nijesam s drugijem ni govorio, nego s Hrvatima.

*Luka.* Hvala ti, Mato!

*Dum Ivo.* Da nam pohrvate naše ljude, nije dosta štampati njihova djela, i na njih napisati „**Stari pisci hrvatski**", ni promijeniti u kakvom zagrebačkom izdanju ono „slovinski" u „hrvatski".

*Luka.* Ne zaista. Ne može biti Hrvat, ko se je rodio Srb; kako ni hrast ne može biti čempres.

*Dum Ivo.* A mi im naše pjesnike i Gundulića ne možemo ni prodati, isto onako, kako ni onda Mlečići ne mogoše Bodulima da prodadu pameti.

*Luka.* Mi ga nemamo ni proti njima ni *proti* Bodulima; ali ne ćemo da nam budu

gospodari, nego braća. Neka ne pružaju noge izvan svoga bijelja. Neka nas puste s mirom. Mi nijesmo Puntari.

*Dum Ivo.* Što je bilo u srcu Gundulića, najvećega pjesnika starogu Dubrovnika, to je i u srcu pok. Meda Pucića, najvećega pjesnika sadašnjega Dubrovnika. Srpstvo, pa Srpstvo. Nije kud kamo. Opeta govorim: ono što je u Dubrovniku najbolje i najveće, to je — srpsko. Tako je isto srpsko i ono, što je najprvo u dubrovačkoj okolici. Nazovi-Hrvati su **samo** u dubrovačkijem običnijem selendrama; a u najdičnijemu mjestu, u Cavtatu, tu su, gotovo isključivo, — **Srbi.**

*Mato.* A Ston?

*Dum Ivo.* Ston, što je da je, nije još rodio ni Bukovca, ni Zoru, ni jednoga Bogišića. Što znam, Ston je na glasu radi — kamenica.

*Luka.* Neka za njima don-Jure dobro zalije vinom za dušu Anti Starčeviću.

*Dum Ivo.* Gundulić i Medo Pucić, za sve druge pisce Dubrovnika, vječna su uspomena Dubrovčanima; a u isto su doba dokaz **srpske** tradicije u Dubrovniku od 17. do našega vijeka. Nazovi-Hrvati dakle neka dobro upamte za sebe latinsku riječ: *male parta, male dilabuntur*. Što bi im bilo srpski: *s vragom došlo, s vragom pošlo.*[6])

---

[6]) Vid. „Dubrovnik“ 1893. br. 51.

## VIII.

*Mato.* Kad je, gosparu, tako, da otkle su sad u nas toliki Hrvati?

*Dum Ivo.* Reci, Mato, nazovi-Hrvati. — Otkle su! Pa zar još ne razumiješ! Ti kako da hoćeš da se protiviš istini poznatoj. Zar si ludo dijete?

*Mato.* Nije, nego ono, nego hotio sam reći ....

*Dum Ivo.* Dosta, dosta. Ruzumio sam. Pitaš me, da otkud su sad u nas toliki nazovi-Hrvati? Mato! Na neke se stvari ne odgovara, jer se ne može reći sve .... Vidim, ti ne poznaš istoriju. Nije Srb, nego je učeni Rus Majkov napiso „Istoriju Srpskoga Naroda“. Čitaj je dakle, Mato, pa ćeš u njoj naći blaga Božjega. Razumjećeš, jerbo je preveo naš slavni Daničić. Samo ako znaš, kakono nazovi-Hrvat, čitati ćirilovicu.

*Mato.* Dakle mi Vi ne ćete odgovoriti?

*Dum Ivo.* Mato! Ne može se reći sve; ali ću ti ipak natuknuti samo nešto. Mislim, da će ti biti dosta i odviše.

*Mato.* Recite, gosparu, slobodno.

*Dum Ivo.* Da. Sad ima u nas toliko nazovi-Hrvata u ono malo mjesta pri moru. Nijesu Hrvati, nego su samo naučeni i prevareni da se tako zovu. To je počelo tek od nazad malo godišta, kako vrlo dobro znaš, Mato.

*Luka.* Na to su ih naveli drugi.

*Dum Ivo.* I ono što se neki od njih sad zovu Ante, a ne na našu Antun; i ono što se deru „*Živila* Hrvatska!“, a ne kliču na našu „*Živjela* Hrvatska!“ osugjuje ih i to, da su pošli za tugjom pameti, a ne za svojom. Osugjuje ih, da su im Hrvatstvo nametnuli Bianchini i ostali Boduli dalmatinski, koji onako govore.

*Mato.* Istina je, gosparu, da ono *Živila* i ono *Ante* nije naš domaći govor.

*Dum Ivo.* Zovu se dakle kako su im prišili ne njihovi, nego drugi ljudi. A mogli bi se zvati i Kinezi ili Japonezi. Ne bi ipak oni bili to, nego ono što su od starine; ono u čem su se rodili. Ne može biti Hrvat, ko se nije rodio Hrvat, kako ne može biti Persijanac, ko se nije rodio Persijanac.

*Luka.* Tako je, gosparu. Prije jedno 20 ili 30 godišta, tijeh nazovi-Hrvata u nas nije bilo ni za lijek. Isklicali su u malo dana, kako pečurke iza dažda. A dažd su bili Boduli. Oni su ih zalili.

*Dum Ivo.* To znaš, Mato. Pa što se ne

staviš u dušu i ne držiš se svoga? Ko su ti nazovi-Hrvati? Imamo li pitati njihovu čeljad da nas nauči, ko smo mi, jesmo li Srbi ili Hrvati? Mogu li nas oni to naučiti?

*Mato.* Ža što ne?

*Dum Ivo.* A nijesi li čuo njihove djetinjaste razloge, Mato. Pa suviše ovi naši nazovi-Hrvati većinom nijesu čeljad od nauke. Najviše ih ima zavedenijeh, prevarenijeh seljaka, koji viču „Živila Hrvatska!“; a pak pjevaju uz gusle pjesme o Kosovu i o srpskijem junacima. Nijesu li to maškari?

*Luka.* Po miša i po tice.

*Dum Ivo.* Taki su ti nazovi-Hrvati. Ili su tek vjetrenasti učenici i ustrašeni činovničići.

*Mato.* Za što ustrašeni?

*Dum Ivo.* Za to, Mato, jer, su im lažući zabili u glavu, da ko nije Hrvat, ne može ugoditi starješini i napredovati. Ele su to ljudi, kojijem je više do kvjetance i karijere nego li do narodnoga imena srpskoga ili hrvatskoga.

*Luka.* Ili su Boduli i Dalmatinci.

*Dum Ivo.* Da. Pa bi htjeli, da mi primimo njihovo hrvatstvo.

*Luka.* Jerbo im Srpstvo ne da da se bane i šepire po Dubrovniku kako bi htjeli.

*Dum Ivo.* Dokle ne tiču u ono što nije njihovo, čast im i ljubav, ali kad idu dizati

što je naše, naše srpstvo, pa na uj nametati nekako hrvatsvo, od koga nemamo potrebe, niti možemo imati koristi, onda, onda tu se pitamo mi.

*Luka.* Mogu li nas sva ta čeljad naučiti što smo mi?

*Dum Ivo.* Ne zaista. Jerbo od onijeh prvijeh jedni su sa svijem neznalice prevarene, a jedni još nedoučeni a prevareni. A oni drugi? Ne ni oni, jer su tugji ljudi, kojijem za to nije stalo za naše pravo ime, nego za njihov interes. Eto u Dubrovniku znanost i nauka nije na njihovoj strani. Gdje su im na izobilj ljudi, kako što je naš M. Ban, Adamović, Zore, Rešetar, L. Vojnović, pokojni Kastrapeli, Bona, Gradi, Pucić, Stojanović, Kaznačić itd.?

*Mato.* Ali Vodopić i Kazali bili su Hrvati, kako čujem.

*Dum Ivo.* Pa što bi i bila ta dva prema tolikijem drugijem, koji su Srbi! Ali o Vodopiću pročitaj, Mato dragi, 13. broj „Srgja", pa ćeš vidjeti da nije baš tako. A za Kazali, pročitaj ono pismo Hrvata popa Buzolića, što je izašlo u „Dubrovniku" po smrti kanonika Stojanovića.

*Luka.* Dobroga i svijesnoga kanonika Stojanovića, što su se neki popovi bili na nj pomamili. Da je bio Hrvat, bili bi ga nosili u zvijezde. Ali što je bio Srbin, sve

su mu na zlo okretali, i tužili su se, da ga nijesu mogli trpjeti. A je li mogo on njih? Sve da su imali razloga, ono ne dopušta, mislim, ni vjera ni ljubav Kakvijeh znamo, da je po nekijem i štapinom ne bi bio pokojnik odviše učinio. Nijesu mu prostili ni mrtvu!

*Dum Ivo.* Uduni, kume Luka. Kome čast, čast.

*Luka.* Da. Njih valja pustiti da ti i sadru košulju i da te izmlate, i još im reći: dobro ste učinili. I zahvaliti im. Drukče te tuže, da si proti svetoj Vjeri. Ha, ha, ha!

*Mato.* Ali je Kazali sastavio „Grobnik“, i slavio Starčevića.

*Dum Ivo.* Da. Ali se je zanosio Srpstvom, i u isto doba veselio se je svakom pokretu bilo srpskom, bilo hrvatskom ili u opće slovenskom.

*Mato.* A Niko Veliki i Dubrovčani, njegovi vrsnici, bili su za sjedinjenje s Hrvatskom.

*Dum Ivo.* Dokle su Hrvati bili za jednakost Srba i Hrvata. Ali, kad su braća Hrvati htjeli da budu veći i od Dubrovčana i od Bokelja i od svijeh Srba, da mi budemo manji a oni viši, sa svijem što su daleko ostali za nama, e onda, onda — sve ono, što je u nas bolje, ostavilo je braću Hrvate; a što je slabije, to je gotovo sve pošlo za njima.

*Luka.* Da kako! Što su ti dubrovački nazovi-Hrvati?

*Dum Ivo.* Mato, opeta te pitam, gdje su tijem nazovi-Hrvatima u Dubrovniku, osim onijeh drugijeh, Bogišić i Budmani koji svojijem umom sjaju po svemu svijetu?

*Luka.* Mato dragi, nagji ih.

*Dum Ivo.* Ko su danas najučeniji ljudi u Dubrovniku? Ta dvojica. Dakle imamo pitati njih ko smo; a ne od jučer prevarene jadne težake, ribare i malo učene, a još manje hrabrene. A te su dvije naše *najsjajnije* zvijezde Srbi, i uče nas, da smo mi Srbi, a da nijesmo Hrvati. Pa da vjeruješ kakvome Bianchini ili Čingriji, a ne njima, valja, biti .... tri puta ćuk.

*Luka.* I koji ćuk!

*Dum Ivo.* Mato dragi! Što više vrijedi u znanosti i u nauci? Je li 100 hiljada prostaka, strančara i kruhoboraca, ili ... jedan učenjak?

*Luka.* Mato dragi, odgovori.

*Dum Ivo.* Sto hiljada prostaka u znanosti je ništa, a jedan jedini učenjak valja koliko cijeli svijet. Za to su, kako smo vidjeli do sad, i sami Hrvati dokazali i dokazuju, ... da smo mi Srbi; pa dosljedno, da braća Hrvati na nas nemaju ni najmanje prava.

*Mato.* Ne mogu Vam, gosparu to po-

reći. Ta po Račkom i po onijem drugijem, to dolazi kako Vi govorite.

*Dum Ivo.* Neka nam dakle naši novoskovani nazovi-Hrvati dogju i oni s današnjijem Dubrovčanima koji se broje koliko i ona dvojica (Bogišić i Budmani), ako hoće da ih čujemo. Ili, ili . . . . . neka se pokriju sramom, i neka nam odgovore: za što nema nazovi-Hrvata, gdje nema upliva Nijemaca i Magjara?

## IX.

*Mato.* Po Vama bi, gosparu, bila srpska sva ova zemlja od Cetine onamo kraj Omiša, sve do zadnjega kraja Boke, isto kako i Srbija i Crna Gora. Jeli tako gosparu?

*Dum Ivo.* Mato dragi! Ne bi bila srpska, nego jest zaista sva srpska. Jesi li razumio ono, što smo govorili? Više bi se uglavio i onaj najokorjeliji Faraun. Ali kad mi tako, Mato dragi, govoriš, čuj me i jos više o tome na pose.

*Mato.* Vidim da ste učen i dobar svećenik, pa ću vas čuti, gosparu, dragovoljno.

*Dum Ivo.* Dakle, Mato dragi, najprije ne zaboravi, kako si eto vidio, da je ono god. 924. bio u Spljetu crkveni sabor,[1]) i kako spomenik o tome donosi, da su papini poslanici obilazili **hrvatsku** i **srpsku** gospodu po Dalmaciji, i kako je na tome saboru bio i knez zahumski Mihajlo sa **srpskom** gospodom, i kako je Zahumlje zemlja od Neretve do Dubrovnika, pa kako to kaže i slavni Hrvat, kanonik Rački.[2])

---

[1]) III. razg.

[2]) Documenta VII. 190; Rad LVI. 78.

*Moto.* Spominjem se, gosparu.

*Dum Ivo.* Za tijem ne zaboravi, kako car Kostantin piše još god. 950., da je od Cetine put amo zemlja bila još onda *srpska.* I ne zaboravi, što je car Kostantin za našu povjest, kako si vidio. I kako dohodi na njegovu i sam Rački, jerbo piše i on, da su **Srbi** od — Vrbasa, Cetine, Jadranskog Mora, do Ibra i Morave, pa u — Zahumlju, Neretvanskoj, Travuniji, Konavlju, Duklji ili Zeti i t. d. Ne zaboravi kako hrvatski zanesenjak Klajić piše, da je tu došlo **mnoštvo** Srba,[3]) pa kako i preterani hrvatski šovinista Smičiklas nalazi takodjer tu — **Srbe**, i ako ne bi on hotio. Ne zaboravi da piše baš on, da se je stara hrvatska banovina sterala na jug do — Cetine, i da su se južna plemena, koja su tu, *ocijepila od Hrvatske: da pregju pod* — **Srbe** *pod Časlavom.*

*Mato.* Spominjem se.

*Dum Ivo.* Da nije Hrvat Smičiklas spomenuo još i ostalo, on bi bio i samom tom odvratnosti izmegju njih potvrdio, što se bolje može, različitost roda jednijeh i drugijeh: da su jedni Srbi, a drugi Hrvati. Pa ne zaboravi Lučića, Restija. Mikoczija, Ljubića i sve one druge, sve sam ti to govorio.[4])

*Mato.* Jeste, gosparu.

---

[3]) Atlas.

[4]) II. i III. razgov.

*Dum Ivo.* A sad, Mato, čuj me dalje, i ne zaboravi. Dakle, god. 1447. spominju se srpski kmeti i srpski pristav iz Hercegovine.[5]) God 1451. knez Vladislav, sin hercega Stjepana, piše Dubrovčanima, da nije slobodan zabraniti svojim ljudima ni Vlasima ni **Srbima**, da idu trgovati u Dubrovnik.[6]) Eto su u Hercegovini (u Zahumlju) *samo* Vlasi i **Srbi**. Hrvati se ne spominju.

*Mato.* Vi ćete, gosparu, može bit misliti, da ja ne znam, da su u staro doba živjela u našijem zemljama dva različita naroda i jezika. Jedni su se zvali Vlasi, a drugi negdje Hrvati, a negdje Srbi. Ti su Vlasi bili od onijeh starijeh Latina (Rimljana), koji su bili osvojili u staro doba sve ove naše zemlje od starijeh Ilira, od kojijeh danas ostaju još samo Arbanasi. Za to je svak strašno mrzio te Vlahe .Rimljane, koji su govorili nekijem latinskijem jezikom. Ti su Vlasi živjeli po našijem gradovima, dokle se nijesu poslovenili. Tako su bili i u Dubrovniku. Mi nijesmo razumjeli njihov jezik, i zvali smo ih Vlasi,. kako i one druge od njihova plemena, koji su bili tamo amo po narodu. Kad su pak ti primili naš jezik, tad smo mi počeli zvati Vlasima i one od našega jezika, koji su pasli stada, kako su prije i oni Vlasi Romani. Za to danas dakle u nas

[5]) Jireček, Spomen. Srp. 85.

[6]) Miklošić, Mon. Serb. 445.

*nema* pravijah Vlaha. Pravi su Vlasi njihova roda i jezika danas u Rumunjskoj kraljevini, u Karavlaškoj i Karabogdanskoj. Zovu se Rumunji.

*Dum Ivo.* Milo mi je, Mato, da to znaš. Tako je. I tako mi ne treba i o tome govoriti. Tako govori Rački.[7]) Ono ime „Vlah" dohodi od riječi „Latinus". Otole imamo danas riječ „Lacmanin". Dakle ona čeljad našega, a ne romanskoga jezika, koju neki zovu Vlasi, to nijesu Vlasi. Zovu ih tako nepravedno.

*Mato.* Ma ih zovemo Vlasi.

*Dum Ivo.* Mato, o tome ćemo još govoriti.[8]) Ali kad nijesu Vlasi, nemaju se ni zvati Vlasi. To je laž. To je od neznanstva i zloće. A sad ho'mo dalje.

God. 1454. herceg Stjepan piše Dubrovčanima, da ne smije zapriječiti dubrovačkog trgovca nijedan od njegovijeh podanika, ni Vlah ni — **Srbin**. Eto se opeta u Hercegovini ne zna za Hrvate, nego za Srbe i za malo Romana.[9])

God. 1541. Ben. Ramberti, sekretar mletačke vlade, piše: „Bosna i Hercegovina t. j. *Srbija*".[10])

---

[7]) Rad LVII. 141.

[8]) XII. razg.

[9]) Miklošić, Mon. Serb. 467.

[10]) Novaković, Spom. Srp. kr. akad. knj. 18. st. 10.

U „Prologu", pisanu god. 1628. u Hilandaru, piše Maksim, kalugjer iz Zavale, da je Zavala blizu Dubrovnika u — *Srpskoj* Zemlji.[11])

*Mato.* To je, gosparu, onaj starinski manastir u Popovu Polju.

*Dum Ivo.* Jest, Mato dragi. Ne prekidaj me, molim te.

God. 1707. na crkvenoj knjizi „Mineju" u manastiru Žitomisliću Hercegovina se zove — **Srpska** Zemlja.[12]) Ho'mo na Boku.

God. 1720. arčibiskup zadarski V. Zmajević spominje **Srbe** (Serbiani) u — Boci Kotorskoj.[13])

God. 1736. savjetnici mletačke vlade u jednoj preporuci duždu spominju **Srbe** u Boci Kotorskoj.[14])

Opeta god. 1736. dalmatinski proveditor Dan. Dolfin spominje **Srbe**, koji žive u Boci Kotorskoj.[15])

Pa opet god. 1736. arčibiskup V. Zmajević spominje **Srbe** u Boci.[16])

*Luka.* Mato, pošlji tu korunicu don-Juri, neka je stavi oko vrata.

---

[11]) Mihajlović. Bos. Vil. III. 1888.

[12]) Ljet. M. Sr. 168. st. 25.

[13]) Theiner. Vet. mon. Slav. mer. II. 255.

[14]) Milaš, Spisi I. 236—7.

[15]) Id. o. c. 237 (239).

[16]) Id. o. c. 239--41.

*Dum Ivo.* God. 1744. osorski biskup Mat. Karaman piše, da **Srba** ima i u Kotorskoj i u Makarškoj i u Spljetskoj biskubiji.[17]) Pak, da su *Srbi* došli iz Turske i naselili okrug Imotski.

Mato dragi, eto vidiš i stara i novija pisma svjedoče za **Srbe** sve — *od Cetine kraj Omiša, pa do kraj Boke Kotorske.*

*Mato.* Ali biće se zvali Srbi radi vjere, za to, što nijesu bili katolici.

*Dum Ivo.* Mato dragi, i tu se u velike varaš. Ne zovu ce oni Srbi radi vjere, nego radi jezika i plemena.

*Mato.* Da nu, gosparu.

*Dum Ivo.* Eto sabor spljetski i katolike od Cetine pa put amo zove Srbima. Pa car ih Kostantin zove Srbima još *prije*, nego su i prešli na kršćanstvo. Pa eno i Pribisav Pohvalić, poslanik banice Anke, udovice Vuka Vukčića, **katolik** i *ikavac*, zove svoj jezik srpskijem.[18]) Isto ćeš čuti i od vladalaca bosanskijeh. Nijesu se zvali Srbi radi vjere, nego radi plemena. Tako ni sami pravoslavni stare ruke nijesu se zvali Srbima samo radi vjere, nego i radi narodnosti. Oni i u novije doba razlikuju prelijepo vjeru od narodnosti i jezika.

*Mato.* Da nu, gosparu.

---

[17]) Id. o. c. 248.

[18]) Daničić, Rječnik III 153.

*Dum Ivo.* Eto god. 1754. ti pravoslavni Srbi u Dalmaciji govore ovako o sebi: „Mi *slaveno-srpski* narod *grčkoga zakona*", i pitaju od Mletaka vladiku govoreći: „od našeg *srpskog* **jezika** i *grčkog* **obreda** istočne crkve".[19]) Pa god. 1759. isti se opeta zovu *slaveno-srpski* narod *grčkoga zakonà*, a svoj *jezik* slaveno-*srpski*.[20]) Tako god. 1795. prose vladiku slaveno-*srpske narodnosti*, a *grčkog obreda*.[21]) Tako i vladika Sava Petrović god. 1775. piše Dubrovčanima *(katolicima)*, i zove ih *Srbima*, a zemlju im *srpskom* zemljom.[22]) Eto i oni vazda stavljaju na po se narodnost i jezik, a na po se vjeru i obred. Eto dakle nije ni najmanje istina, da su se oni zvali Srbi *samo* za to, jerbo nijesu katolici. Paček, i u njihovo novije doba bilo je Srba katolika. Srbi katolici, eto, nijesu stvar nova ni danas izmišljena.

*Mato.* Kako?

*Dum Ivo.* Oko god. 1744. osorski biskup Mat. Karaman piše ovako: „Budući da ima nekoliko **Srba katoličke vjere**, iskali bi i oni biskupa *Srbina katolika*."[23]) A naš

---

[19]) Milaš, o. c. I. 362—3; — Le Bret. Magaz. 7. Gebr. etc. I. 250—52. — Srp. Dal. Magaz. 1864. 23, st. 154.

[20]) Id. o. c. I. 368—73. — Le Bret. — Srp. Dal. Ma. i t. d.

[21]) O. c.

[22]) Arkiv III. 136.

[23]) Trovandosi all' incontro qualque numero de' Serviani cattolici, questi vorebbero per vescovo un Serviano cattolico. Milaš, Spisi.

Bandur, *katolik* i učeni *redovnik*, zove svoj jezik *srpski.*[24]) Eto, Mato dragi, nijesu se zvali Srbi samo radi vjere. Zovu se i katolici Srbi. To su sve čisti štokavci, sve Srbi. Za to se zovu Srbi. Pamti, Mato dragi. Do danas nije niko donio *ni jednoga* primjera, da je naš narod izmegju rijeke Cetine i Arbanije zvao sebe ili svoj jezik hrvatskijem imenom.

*Mato.* A Lovro Šitović iz Ljubuškoga, a Kačić!

*Dum Ivo.* To ne dokazuje baš ništa. Lovro ti je bio prije muhamedovac, pa je za rana ostavio kuću, pokatoličio se i živio megju — *Hrvatima*, osobito u Spljetu. Tu je bio profesor teologije.[25]) Tako je i fratar Kačić donio ime hrvatsko od — Šibenčana, gdje je živio, i iz drugijeh mjesta megju Hrvatima u Dalmaciji, a ne iz doma. Pa opet, *njemu je srpski i hrvatski bilo sve isto.* Ta on i srpske vladare zove „naši“. Da su Makarani i Imoćani od starine Hrvati, ne bi se bio Pavlinović onoliko mamio od god. 1870—83: da onamo birače dobije „za hrvatsko ime“. Čitaj, Mato dragi, na pr. njegovu besjedu biračima u Makarskoj, i na slavi imotske čitaonice.

*Luka.* A što, gosparu, govorite o Bosni?

---

[24]) l. c.

[25]) Zlatović, Franovci st. 219—20.

*Dum Ivo.* Ono, kume Luka, što je očita istina, Bošnjaci su Srbi, pravi štokavci.

*Mato.* A da što tad ostaje Hrvatima?

*Dum Ivo.* Ostaje im ono, što je njihovo. U nas, kako si vidio, ništa, u Bosni i u Hercegovini isto ništa; a drugovdje ne baš vele, kako ćeš vidjeti.

*Luka.* Počnimo s Bosnom ponosnom.

*Dum Ivo.* Da, i počećemo od najprvijeh starina. Hercegovinu smo vidjeli. Dakle g. 822. hrvatski posavski vladalac Ljudjevit bježi od straha ispred *franačke* vojske iz grada Siska megju Srbe, koji živu u velikom dijelu Dalmacije.[26])

*Mato.* Kako!

*Dum Ivo.* To je najstarije pismo, što ga u našoj stvari imamo o Bosni. To je zabilježio ništa manje, nego baš *franački* ljetopisac Ajnhardo za god. 822 (3). A to pismo donosi baš Hrvat kanonik Rački.[27])

*Mato.* Dakle bi ona Dalmacija bila Bosna?

*Dum Ivo.* Imaš, Mato dragi, znati, da je ondašnja Dalmacija bila vele veća od današnje. Ono je bila Dalmacija rimska. A Dalmacija je rimska obuhvaćala i današnju Dalmaciju i Bosnu i Hercegovinu. Za to baš Hrvat kanonik Rački misli, da se je Ljudevit sakrio

---

[26]) (Liudevitus) Siscia civitate relicta, ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur, fugiendo se contulit.

[27]) Docum. Monum. sp. his. Sl. m. st. 127–8.

megju Srbe u — **Bosni.**[28]) Eto dakle najstariji spis (a spis iz onoga vremena) kaže, da je Bosna srpska zemlja. To kaže taj najstariji spis tumačen od *'najslavnijega hrvatskog učenjaka*; a još i to, da su braća Hrvati bili prvi koji su bježali megju Srbe, i molili Srbe da im spasu život.

*Luka.* Bože, pomozi.

*Dum Ivo.* Oh, koliko su onda Hrvati bili bolja braća, nego li danas! Nakon sto godišta, pošto su oni utekli megju Srbe, utekli su Srbi megju njih pod knezom Zaharijom, i vratili su im Hrvati zajam kako braća. A danas?... Koliko su danas braća Hrvati dakle nazadovali u slovenskom smislu!

*Luka.* Dogje li im kadgod to na pamet?...

*Dum Ivo.* Oko g. 850 car Kostantin *Bosnu* zove **Srbijom**, i piše da Bosna graniči kod. Cetine i kod Hlijevna s Hrvatskom, i da su u nju naselili **Srbi**. Ne zaboravi, kako je riječ cara Kostantina zlatna riječ. Pa pogledaj, Mato dragi, i Hrvata Račkoga[29]) i Kinama[30]). A evo ti i Pape.

*Mato.* Što?

*Dum Ivo.* God. 1188. Papa u pismu dubrovačkom arčibiskupu zove *Bosnu* **srpska** država t. j. **Bosna.**[31]) A to donosi pretjerani

---

28) Rad LVI. 109.

29) Rad LVI. 71.

30) III. 104. ed. Bonn.

31) „regnum *Scrvilie*, quod est *Bosna*“. Codex diplom. II. 148.

Hrvat Kukuljević. A tako isto i drugi Papa god. 1346 govori „banu Stjepanu *srpskom* (*bosanskom*) vladaocu.“[32])

*Luka.* To su, Mato, Pape, a ne kakav Marketo!

*Dum Ivo.* God. 1232—50. vlado je Bosnom ban Matija Stjepan Ninoslav. Bio je pataren, pa gorljiv *katolik*; i bio je u sasvijem ozbiljnom neprijateljstvu s ondašnjijem raško-srpskijem vladarima. Pa ipak on zove u poveljama knezu dubrovačkome (od god. 1234—40., i 1240—1249) svoje Bošnjake više puta — **Srbima, i nikako drukčije.**[33]) Tako je narodno srpsko ime u Bosni bilo jače od zemaljskoga! Da su Bošnjaci Hrvati, ne bi ih njihov ban Ninoslav bio zvao Srbima zaista.

*Luka.* To se zna, da ne bi. Pa još kad je bio svagjen sa Srbijom!

*Dum Ivo.* Za Bošnjaka prvi put dohodi riječ „Bošnjanin“ tek god. 1332.[34]) Prije toga za Bošnjaka je vazda bilo ime *Srbin.* Tako je zvao Bošnjake i ban Ninoslav, branitelj katolika, sa svijem da je onda bilo u Bosni toliko katolika, da je Papa god.

---

[32]) Theiner, Vet. mon. hist. Hung. sacr. ill. I. 832. „Stephano Bano principi *Rasciensi (Bosnensi).*“ — A raški je što i srpski, kako dokazuju i ovi razgovori. Vid. razgovor V.

[33]) Miklošić, Mon Serb. st. 25, 29, 33.

[34]) Id. o. c. 101.

1233. naredio da se *dva*, *tri* ili *četiri* učena posvete za biskupe u Bosni.[35])

God. 1333. bosanski ban Stjepan Kotromanović, takogjer *katolik*, ustupio je i on Dubrovniku Rat, Ston, Prevlaku itd. I za to je napiso dvije povelje *latinski*, a dvije *srpski*.[36]) Onda je latinski u Dubrovniku bio uz talijanski službeni jezik; za to *latinski* to je na *latinskom jeziku*, a prema tome srpski na *srpskom jeziku*.

*Mato*. Ma nije li latinski latinskijem slovima, a srpski srpskijem (ćirilovicom)?

*Dum Ivo*. To je luda djetinjarija. Onda se u srpskom jeziku nije ni pisalo, nego samo ćirilovicom. Sad dalje.

God. 1438. čuo si, da Bošnjak Bolesaljić zove Bošnjake Srbima, kako i Dubrovčane.[37]) Da ne duljim, preskočiću ostalo; a spomenuću ti, da i Turci Bošnjaci zovu svoj jezik *srpskijem*.

*Mato*. Znam, onaj je sastavio „Popis biljaka na srpskom jeziku“.[38])

*Dum Ivo*. Dobro. A čuj i još. God. 1838. vezir bosanski Vedžid-paša piše vladici Petru Petroviću: „Ja sam napisao *jednu tursku* i *jednu srpsku*. Obe su jednake“.[39]) A drugi

---

[35]) Theiner, Vet. mon. h. Hun. sac. ill. I. 113.

[36]) Miklošić, Mon. Serb. 107.

[37]) IV.

[38]) VI. razgov.

[39]) Starine, XX. 270.

put: „Jedna *sarpski*, a jedna *turski* — obe su jednake“. [40]) I treći god. 1839: „... jedna *turski* a *vtoraja slavenosrpski*.“[41]) A zvanični turski list u Sarajevo do okupacije izlazio je na turskom jeziku i na našemu; a naš se jezik zvao *srpskijem*.

*Luka*. Eto, Mato dragi.

*Dum Ivo*. Eto, Mato dragi, Bošnjaci su čisti Srbi. Srbima se tu zovu od starine i *katolici i muslimani*, a ne samo *pravoslavni* stare ruke. Dakle se ne zovu Srbi radi vjere, nego radi roda i plemena. Tako je i bosanski fratar Divković Matija zvao svoj jezik sad bosanski, sad *srpski*, sad slovinski.[42])

*Luka*. To je zaista bjelodano.

*Dum Ivo*. Drugi fratar Bošnjak o Ivan Jukić piše, da Bošnjaci u bosanskoj Krajini od „Hàrvatah ne znaju nit imena“.[43]) Tako i g. Hojić, *potpresjednik* „Matice Hrvatske“, u opisu našijeh krajina Bošnjake zove Srbima.

*Mato*. Za to su se Hrvati na nj pomamili nazad malo mjeseca.

*Luka*. Da što bi oni htjeli! Da čeljade ne smije pisati kako vidi da je istina?! Ima li čeljade obraz ili nema?....

*Dum Ivo*. Pa eno i sam Hrvat Klajić bio je usilovan izjaviti, da se Bošnjaci ne zovu

---

[40]) l. c.

[41]) l. c.

[42]) Ljubić, Ogled. II. 354.

[43]) Kolo V. 1847. st. 68.

Hrvatima, nego da se *mnogi* zovu *Srbima*. To je tako istina, da i „Glasnik biskupije bosansko-srijemske“ još god. 1881. br. 3. piše: **„što su bosanski klerici tek u Gjakovu upoznali, da su sinovi hrvatskoga naroda“**. Dakle je Hrvatstvo u Bosni tugjina. Srpstvo Bosne, kako si već vidio, priznaje i Hrvat kanonik Rački. Pa i sam Magjar Benjamin Kállay smatra Bosnu srpskom zemljom[44]), a gospodu Turke Bošnjake srpskom starom vlastelom. Pače i onaj famozni pop Dukljanin (!) Bosnu drži kao dio Srbije. On piše: „jednako bi i *Srbija* ili Zagorje razdijeljena na dvije oblasti: na *Bosnu* i na Rašku“. Eto je dakle očito, da su Bošnjaci pravi Srbi; i da braća Hrvati nemaju u Bosni nikakva osobita prava, ako ne će da lažu i da tugje prisvajaju kako po komandi; a za što?....

*Mato*. A ne bi to moglo biti plod raško-srpske nadmoćnosti, gosparu?

*Dum Ivo*. Nipošto. Bošnjaci su se zvali Srbima i prije, nego su raško-srpski vladari postali veoma mogući. Eno su se zvali još onda, kad se je hrvatski ban Ljudevit bio megju njih sakrio god. 822. Pa još i onda, kad su bili s njima u svagji. Pače i prvi bosanski kralj Tvrtko I. postao je bosanskijem kraljem onda, kad je srpska država prestala igrati prvu ulogu na Balkanu. Pa

[44]) o. c. str. 16

ipak on i tad proglasuje sebe i svoju državu kako stvar srpsku. Gospodu srpsku zove svoje praroditelje. Kune se, da je bio u Srpskoj Zemlji: da utvrdi prijesto svojijeh roditelja; i kako se je tu okrunio i podignuo prijesto Srpske Zemlje, želeći podignuti ono, što je palo, i ukrijepiti ono, što se razorilo.[45]) Može li najveći Srbin vatrenije govoriti? Nije druge! Bosna je srpska zemlja, kako i Hercegovina. Za to je danas u njoj tako živo srpsko osjećanje, da se i sami muhamedovci Srbima priznavaju, videći u Srpstvu a ne u Hrvatstvu pravi put.

*Mato.* Ali su se Bošnjaci zvali: i Bošnjaci, i Turci, i Latini.

*Dum Ivo.* Da. Ali su se *tek* iza turske najezde počela sasvijem uvoditi ta imena za narod, kako i naziv slovinski, ilirski za jezik. Ali ipak, kako si vidio, i tad su se zvali Srbima.

*Mato.* A kako se je kod katolika to ime od onda malo spominjalo?

*Dum Ivo.* Evo kako, Mato dragi. To ti govori baš glavom Hrvat Klajić, ne oni iz Konavala, nego oni iz Zagreba. On piše, da su bosanski fratri hodili u škole izvan domovine, pa, kad bi se vrati li kući, da bi bili većinom otugjeni svome narodu. On piše, da oni nijesu mogli narodu udahnuti narodne svijesti i ponosa, i da nijesu oni

---

[45]) Miklošić, Mon. Serb. str. 187.

upravo znali ko su i što su. Za to da su Bošnjaci katolici i izgubili silu narodne svijesti i zaboravili slavnu prošlost i svoje porijeklo pa da su se zvali protinaravno „Latini" radi vjere latinske.[46])

*Luka.* Eto, sinko Mato, gospar ti nije osto ni na jednu dužan.

*Dum Ivo.* Eto ode s Bogom svako osobito pravo braće Hrvata sve od Jadranskog Mora pa preko sve Bosne i Herzegovive. To nije njihova rodna zemlja. Tu su štokavci Srbi.

---

[46]) Bosna, st. 98.

## X.

*Luka.* Gosparu, evo Vam ovoga pisma.

*Dum Ivo.* Kume Luka, hvala ti. Počekajte dokle pročitam, molim vas.

*Luka.* Služite se, gosparu. —

*Dum Ivo.* Piše mi jedan dobar gospar, velik veseljak. Da nu, da čujete i vi nešto. Veselo je, a zgodno.

*Luka.* Da nu, gosparu.

*Dum Ivo.* Dakle čujte. „Živio je u staro doba neki kan Kupusardan negdje u državi Kupusiji, a blizu nje bila je mala država Gjulistan. Bila je to sretna i bogata država, pa su kanu Kupusardanu na nju rasle zazubice. I jednoga lijepoga dana navali na nju sa svojijem Kupuslijama, i osvoji je kan Kupusardan. Plačno li je tad bilo stanje lijepoga Gjulistana! Progonilo se, lagalo se, sadiralo se na sve strane, a trubilo se na sve strane, da nema srećnije zemlje, sve po naredbi kana Kupusardana. I bi li živ vjerovo! Nagje se i nekoliko najgorijeh Gjulistanaca, koji se počeše zvati Kupusarima: da pomognu kanu Kupusardanu, da im bolje globi rodnu zemlju, lijepi Gjulistan. Dolazili bi prijatelji iz svi

jeta, da vide kako je nesretnom Gjulistanu. Ali zaludu! Okružili bi' ih Kupuslije i Kupusari kana Kupusardana, kako da su im prijatelji, pa im nije bilo nikako na taj način moguće progovoriti iskreno s pravijem Gjulistancima. Kupuslije i Kupusari svud bi ih pratili i gostili i pripovijedali čudesa o sreći Gjulistana. A to je sve bilo po zapovijedi lukavoga kana Kupusardana. Ta se je politika zvala Kupusardarija, a uprav — lopovluk".

*Luka.* Da što, nego lopovluk?

*Dum Ivo.* Eto, kako mi piše onaj dobri veseljak. A njegova se priča lijepo slaže s ponašanjem našijeh nazovi-Hrvata. Vi, Mato dragi, ne poznate, jesmo li mi Srbi. To vam ne da nazovi-hrvatska Kupusardarija. Ona ne će da čujete ikoga drugoga, osim Kupusara nazovi-Hrvata. A za što? Jer zna, da je sva na laži, pa se boji istine kako smrti.

*Luka.* Ala su mi ljudi!

*Dum Ivo.* Ali kad se čuje i drugo zvono, eto si, Mato dragi, vidio kako onda dolazi na vidjelo srpska istina, a kupusarska laž. Iza onoliko dokaza o nama od rijeke Cetine, pa u Bosni i u Hercegovini, može li iko, osim neznalice i lugjaka, nama nametati ime hrvatsko, a poricati nam narodnost srpsku?

*Mato.* A što imate, gosparu, sad da rečetete o sjevernoj Dalmaciji i o Banovini?

*Dum Ivo.* I tu su braća Hrvati vrlo slabi. Mnogi su otole pobjegli ili nestali, osobito u doba Turaka, a puste su im zemlje naselili **Srbi**. Otvori, molim te, Mato dragi, učeno djelo g. Bidermanna, profesora sveučilišta, „O etnografiji Dalmacije".

*Luka.* Poslušaj, Mato, gospara.

*Dum Ivo.* Da, Mato dragi. Do XV. vijeka bilo je mnogo veće Hrvata u Dalmaciji. Oni su se razbjegali na sjever i na zapad, pa i preko mora u Pulju i u Papinsku Državu, takogjer u planine Like i Krbave, u nizine Kupe i Save, u zemlju megju Štajerskom i rijekom Rabom, i čak u Požunsku županiju, u donju Avstriju, iza Litvanske gore! Tako ono što piše famozni Klajić u svesku „Ime Hrvat", dokle dopire to ime, ne kaže jakost, nego slabost Hrvata.

*Mato.* A kako je on to donio da ukaže njihovu jakost?

*Luka.* Kako? Po Kupusardariji.

*Dum Ivo.* Za to je Hrvat I. Kukuljević god. 1856. otkrio tragove Hrvata u Italiji kraj grada Brindisi i u Rimu. Na 26. decembra 1524. konte zadarski piše mletačkoj vladi, da je stanovništvo kontije zadarske (i to samo što pamti on) sa **60** tisuća duša spalo na samijeh **5** tisuća! Većina ih je pobjeglo u Pulju, u Abruzze, u Jakin.[1]) God. 1553. u zadarskom okružju 280 sela

[1]) Ljubić, Ogl. II. 123.

došlo je samo na 96, i od tijeh bilo je 11 pustijeh. Ni u jednome pak nije bilo više od **5** do **6** kuća.[2]) Kad je god. 1575. Ant. Giustiniano obilazio te strane, tu nije bilo ko bi zemlju težio.[3])

*Luka*. Za što ti nijesu, Mato, nazovi-Hrvati i to spomenuli?

*Dum Ivo*. Do god. 1570. okrug je šibenički sa 120 sela spanuo na 14. A kako je pak bježo puk *trogirski*, to iznosi čuveni Lučić.[4]) Bježali su Hrvati i prosti i plemići i popovi. Za to su se u 16. vijeku u gornjoj Ugarskoj pojavile mnoge plemićke porodice sa imenom „Horváth". Hrvati su onda bježali i u Istru.[5]) Istina tijem bježanjem nije nestalo Hrvata pod Turcima. Mnogi su kako robovi obragjivali Turcima zemlju. Ali je opustjela unutarnjost Dalmacije, i Hrvati su oslabili.

*Mato*. Ma, je li, gosparu, baš tako?

*Dum Ivo*. Ako ti je ovo krivo, a ti čuj što govori niko manji, nego Hrvat Jagić: „**Mnoštvo** starosjedelaca *hrvatskih* preseli se dalje na sjever...."[6])

*Luka*. A nego li Hrvati junaci, a Srbi bjegunci!

---

[2]) Ramment. Zar. 1845.

[3]) Solitro. Docum. Vol. I. 107. 114.

[4]) Memor. istor. 460.

[5]) Defranceschi, L' Istria gl. 39.

[6]) Hostor. književ. nar. hrv. i srp.

*Dum Ivo*. Ne rugaj se, kume Luka. Kad je nevolja, bježi svak; a nego li Hrvati, koji su u junaštvu zaista iza Srba.

*Mato*. Ma, Dum-Ivo!

*Dum Ivo*. Govorićemo i o tome.[7]) A sad da vidimo: ko je zamijenio te Hrvate, što su pobjegli iz Dalmacije. Ko je pristupio, da je brani od turskoga carstva.

*Mato*. Biće za stalno Srbi

*Dum Ivo*. Pogodio si, i vidjećeš. Evo ti opet učenjaka Bidermanna. Piše čuveni jezuit Farlati, da su g. 1463. primili na Rab *mnoge* Bošnjake.[8]) Bošnjaci su se sklanjali u Zadar još od god. 1404.[9]) i tu su se pokatoličili. Tu je došlo i fratara iz Bosne, koji su dobili i manastir. Te seobe spominje često D. Fabianić.[10]) On naglasuje, da je nešto prije god. 1437. došla *četa* bosanskih fratara s katoličkijem *porodicama* u biskupije skradinsku i šibensku. Pa piše, da je to bježanje tako silno nastalo iza god. 1463., da su silni bjegunci jedva mogli stati u manastire; pa da su ih Dalmatinci radosno primali i u palače i u kućice svoje.[11])

*Luka*. Mato dragi, otvaraju li ti se oči?

*Dum Ivo*. I Poljičani su, Mato, iz Bosne,

---

[7]) XVI. XVIII. i XIX. razgov.

[8]) Ill. Sac. V. 258 »... multos tum de plebe tum de nobilitate«. .

[9]) Id. o. c V. 111.

[10]) Storia dei Frati minori, 1863—64.

[11]) O. c. I, 219.

dakle Srbi.[12]) Fratar pjesnik Kačić kaže, da su Bošnjaci naselili općine Bosoljinu i Kapocesto; a isto i o primorju Makarskome.[13]) Fratri iz bosanskog manastira Rame došli su u Sinj i naselili bosanske porodice izmegju Mosora i Labina. Tu su se one raspružile. Ti fratri pišu 13. apr. 1706. duždu, da su doveli više od **5 tisuća porodica.**[14])

*Luka.* Eto, gosparu, sve ide na našu.

*Dum Ivo.* Oko god. 1670. srdar Nakić doveo je Bošnjake u Petrovo Polje kraj Drniša.[15]) Fratri manastira Visovca, i kalugjeri arangjelskog manastira skupljali su u blizini svoje jednovjernike. Tako je još god. 1765. u biskupiji skradinskoj bilo više onijeh stare ruke. nego katolika. Dohodili su i u okolicu ninsku novi stanovnici.[16]) Ovako je bilo ovudar; ali se je *grofovsko zadarsko* i *kninski okrug* promijenio iz temelja u narodnosti.[17]) Ti su bjegunci dopirali čak na Hvar, na Brač, na Korčulu, pa čak i na Vis.[18]) A svak zna kako je postalo selo Račišće na Korčuli. Iz ovoga je, Mato dragi, bistro za što

---

[12]) Erber, Annuar. Dal. 1885. st. 222. A ne može da ga obori »Suburbiensis« god. 1886.

[13]) Razgov. ug. 199.

[14]) Hrvat fratar — pop A. Matas b. upravitelj, c. kr. gimnazija u Dubrovniku, Izvješt. Sinj. Gimn. 1872—3.

[15]) Nar. Kol. 1864 st. 38.

[16]) Farlati. IV. 10 i 30

[17]) Bidermann o. c. 51.

[18]) Id o. c. 56.

se je *štokavski* govor silno raširio po Dalmaciji, pa čak i po ostrovima.

*Luka.* Ne zaboravi, Mato, da su to Bošnjaci.

*Dum Ivo.* A kako si vidio, Bošnjaci su, Mato, Srbi. Sad eto vidiš, koliko je Srba došlo u Dalmaciju.

*Luka.* Napomenite mu, gosparu, još kojega Hrvata, neka to bolje zapamti.

*Dum Ivo.* Hoću, i to baš opeta glavom onoga Jagića. Evo što on govori o tijem Hrvatima, koji su pobjegli: „*Njihova mjesta zauzeše zatijem bjegunci i uskoci srpski naseljujući se po sjevernoj Dalmaciji* ...“ Tako govori, jer je čovjek pošten. On valja za sve ostale. Jer znamo ko je on.

Eto su na taj način danas u Dalmaciji mnogi Srbi. Oni se od onda spominju tu više puta.

*Luka.* Da nu, gosparu, neka se, naš Mato, nauči i na naša zvona.

*Dum Ivo.* Na pr. god. 1719. katolički biskup od Rodi spominje Srbe pod mletačkom vlasti. Tako g. 1720. arčibiskup Zmajević i g. 1721;[19]) pa g. 1734. spljetski arčibiskup Ant. Kačić.[20]) pa g. 1736. savjetnici mletački;[21]) pa g. 1741. opet Zmajević,

---

[19]) Milaš, ib. st. 124—30.

[20]) Id. o. c.

[21]) Id. o. c.

da je u njegovoj biskupiji (a još više u ninskoj, šibeničkoj i skradinskoj) veliko mnoštvo *Srba*.[22]) A da su se oni zvali Srbima i po narodnosti, to si, Mato dragi, vidio; a to ti svjedoči i vladika S. Petrović.

*Mato*. Kako?

*Dum Ivo*. On piše g. 1775. senatu i knezu dubrovačkome: „Vaša slavna republika zna, da je sve gospodstvo i slava *srpska* pala: i *ništo nije ostalo do vas kako jedan cvijet na vas svijet*: što ište može se *Srpska Zemlja s vama* pohvaliti".[23])

*Luka*. A biće se od Turčina Srbi sklanjali u nas.

*Dum Ivo*. Da kako! Piše Engel[24]) i Appendini[25]), da su se u Dubrovnik sklonili *mnogi* Bošnjaci. Tako piše i slavni Jagić[26]) dasu se po vijesti iz god. 1371. mnogi iz Bosne nastanili u Dubrovnik i silno blago donijeli.

A čuo si, koji su silni Srbi došli u Dubrovnik iza Kosova i poslije pada Despotovine, Kraljevine i Hercegovine.

Oko god. 1440. sila je dubrovačke vlastele bilo starinom iz Bosne.[27]) God. 1696.

[22]) Id. o. c. Čitajući navedene Spise, Le Breta i Srp. Dalm. Magaz. nagje se mnogo toga.

[23]) Arkiv, III. 136.

[24]) Pov. rep. dubr.

[25]) Notiz. T. I. p. 2. lib. 2.

[26]) Arh. za sl. fil. 4. 1. 217.

[27]) Krones u Gjelčićivoj „Biblioteca storica della Dalmazia" 1883.

na 10. dec. piše proveditur Semeticolo, da su fratri bosanski doveli u cetinsku dolinu **736 porodica** iz Bosne.[28]) A Kačić piše, da su još prije toga srdari Vučkovići tu doveli **400 porodica** iz Bosne. Pa fratri iz Zaostroga doveli su iz Bosne **4000** katoličkih **porodica**. Ostale su oko Metkovića, Doljana, Dračeva.[29]) Njima se je pridružilo takogjer i mnogo pravoslavnih stare ruke.

*Mato*. Istina? Oni mi u Dalmaciji nijesu tako govorili.

*Dum Ivo*. A evo što im opeta govori učeni Hrvat Jagić god. 1865. „... u historičku su se Hrvatsku, osobito u sjevernu Dalmaciju, doselili **mnogi Srbi**". I: „u sjevernoj Dalmaciji, usljed doseljenja *prav. Srba*, od 16. vijeka nastala je takva smjesa obiju konfesija, da se tamo ne da odrediti, ko je Srbin, a ko Hrvat"; i to osobito u okruzima zadarskom i spljetskom.[30])

*Mato*. Čini mi se, da fratar Zlatović piše, da su svi Morlaci, što su ih fratri doveli, Hrvati.

*Dum Ivo*. Da. To je *moderni* fratar Prodanove škole, kako i onaj famozni Bilić. Ali smo vidjeli što pišu *stari*. A čuj ovu. Hrvat don-Šime Ljubić piše, da su dalmatinski Morlaci tako slični *Srbima*, da je on

---

[28]) A Lulić, Memorie d. Frances. Prov 1897. st. 10.

[29]) A. Matas, Dalm. nar. koled. 1869. st. 103.

[30]) Slovnik Naučny 4. st. 287.

njihove običaje opisivo riječima Vuka Karadžića.[31]) A prije njega gotovo to isto donio je i slavni Tommaseo.[32]) Sad ćeš, Mato, posve lasno razumjeti, otkud je u Dalmaciji preko trista tisuća *štokavaca*, i kako je to broj Srba u Dalmaciji od prilike za 200 tisuća veći od broja Staro-Hrvata.

*Luka.* Sve mi je to bistrija istina našega gospara dum-Iva.

*Dum Ivo.* Može li sad biti čudo, ako su učeni Šafarik, Karadžić, Petranović i drugi proglasili sve dalmatinske Slovene za Srbe?

*Mato.* Ma čini mi se, da je god. 1848. Božidar Petranović proglasio svoj jezik hrvatskijem.

*Dum Ivo.* Nije istina ništa. To je maslo — uredništva „Zore Dalmatinske". To je dokazo prijatelj Petranovića Sundečić.[33]) Uredništvo je u broju 29. god. 1848. dodalo po svojoj volji *hrvatski* jezik.[34]) Eto kakvi su to ljudi. To je nehote prepiso i pok. Rački; a Pavlinović . . . to se razumije. Uzmi, Mato, Petranovićev Almanah i Magazin, pa ćeš vidjeti, da je on i prije i poslije toga nazivo svoj jezik *vazda* srpskijem. Pa što je potrebe da o tome i govorimo, nakon ovoliko dokaza za Srbe?

---

[31]) Obič. Morlakah, 1846.

[32]) Bidermann, o. c. 62.

[33]) Rad i život dra B. Petranovića.

[34]) I diglo *srpski*.

*Mato.* Ma kako su danas po Dalmaciji općine hrvatske?

*Dum Ivo.* Opeta on! A kako su prije bile autonomaške?... To nije razlog. Narod bez znanja i odgoja čini što mu se naredi. Kad proglede, onda će vidjeti ko je i što je on, a što je hrvatstvo, kojim je bio zaveden. Dalmacija nije još progovorila. Ne zaboravi ovo, i razumješeš.

*Mato.* A što govorite o Hrvatskoj i o Slavoniji?

*Dum Ivo.* Da je sad tu *mnogo*, mnogo *Srba*. Do 16. ili 15. vijeka nije u Hrvatskoj bilo Srba. Srbi su tu došli u vrijeme turske sile. Nakon krvave borbe s Turcima, Hrvati su stali bježati kud koji. Tad su počeli dolaziti Srbi na mjesta, otkle su oni pobjegli.

*Mato.* Pa su i oni Hrvati bježali!

*Dum Ivo.* Da, i kako bježali! Da bih ti ja spomenuo kojega pisca Srba, „mudri" Hrvati (i ako bez razloga) ne bi vjerovali; ali svome proroku Smičiklasu oni vjeruju. Čuj dakle Smičiklasa.

*Luka.* Čuj, Mato.

*Dum Ivo.* „Vele, da je bilo god. 1576—1577. do *pedeset* provala, a pali su skoro svi gradovi do Kupe. Kukavni narod *bježao je* kao ovce, kad se med nje vuci uvuku. Puk *hrvatski* u *hrpah na hiljade prelazio*

*je granice svoje otačbine, da si drugdje traži bolju i sretniju domovinu*".[35])

A Hrvati će vjerovati i Jagiću, najvećemu danas Hrvatu. On govori o vremenu od 15.—18. vijeka, da je tad Evropa doživjela *novu seobu naroda* radi bježanja našega naroda, i da se je radi toga malo ne čitavo lice naše domovine izmijenilo, da je *mnoštvo* **Hrvata** *pobjeglo* dalje na sjever, i da su tad *njihova mjesta zauzeli Srbi po sjevernoj Dalmaciji, po današnjoj Hrvatskoj krajini i Primorju*.[36]) O tome toliko ima, da ću čitati, i to samo nešto, da ne duljim.

*Mato*. Gosparu, čitajte, da vidimo.

*Dum Ivo*. God. 1538. car Ferdinando dava povlastice Srbima, koji su došli u *Hrvatsku*.[37])

God. 1690. car Leopoldo dava neke povlastice Srbima u Ugarskoj i u *Hrvatskoj*.[38])

God. 1696. ban Adam Baćan brani „*srpska* plemena" megju *Unom i Kupom* iz Bosne.[39]) God. 1770. car Leopoldo zove hrvatsku gospodu, da odrede koliko *srpskoga* naroda valja da se preseli u *Slavoniju* i Ugarsku, jer ga se je mnogo skupilo u *hrvatskoj* granici.[40])

---

[35]) Hrv. Pov. II. 71.

[36]) Hist. književ. nar. sz. i hr

[37]) Lopašić, Spom. hr. kraj. I. 323. „*Servianos* seu *Rascianos*".

[38]) Privileg 24. apr. 1743.

[39]) Lopašić, o. c. 3,39—40.

[40]) Id. o. c. 3,175.

God. 1770. Adam Krčelić spominje više puta Srbe u *Hrvatskoj*.[41]) Za Uskoke, koji su god. 1530. došli iz Turske u *Pounje* piše, da su „Bjegunci *srpski* ili *raški*".[42]) On Srbe unijate zove Srbima, koji se u opće zovu i Vlasima[43]) On piše, da Srbe zovu raznijem imenima: Vlasima, Racima ili Srbljima, Albancima i Bošnjacima[44]) ! I piše, da su se Srbi počeli seliti u *Hrvatsku* za cara Ferdinanda, a da je g. 1597. general Herberštajn dozvo oko 40 srpskih porodica iz Bosne i Srbije.

*Luka*. Ova će ti, Mato, zvona, mislim, dobro ostati u ušima.

*Dum Ivo* God 1791. c. kr. ilirska dvorska kancelarija piše karlovačkom vladici da *država dobiva* **mnogovrsne koristi** *doseljavanjem srpskijeh podanika*.[45])

Ratovima i bježanjem tako su bili Hrvati spàli, da *u cijeloj Lici* nije bilo više nego samo **60** „hrvatskih" kuća, po popisu senjskoga biskupa Mart. Brajkovića, g. 1697. a malo docnije samo **70**.[46])

Za to su sad u Hrvatskoj mnogobrojni štokavci t. j. **Srbi**.

---

[41]) Notit. praelim. st. 342—519.

[42]) Profugi Serbli sive Rasciani.

[43]) Rascianos vulgo Vlahi vocatos.

[44]) Hi Vlahos, Vlachos vocant, hi vero Rascianos, aut Serblos, quidam Albanenses, Bosnenses.

[45]) Grbić, Karlovač. vladič. I. 117. i 184.

[46]) Lopašić, o. c. 3.109,190.

*Mato.* Danas nam Hrvati o tome ne govore.

*Dum Ivo.* Znam. Ne će da obaznate. Ako budete slušali samo neke od njih, ćoravo po vas. Vjerovaćete i da magarac leti po aeru.

*Luka.* I to su im prodavali. Spominjaćete se, kad su im ono bili prodali u nas u Župi, da im je doletio vrabac s neba!...

*Dum Ivo.* A čuj, Mato, kako je stvar u *Slavoniji.* O Srijemu neću ni riječi, jer bi tu o srpskom imenu bila puna kjiga. Dakle, Mato dragi, pazi. U 16. i u 17. vijeku Slavonija je više puta ostala *pusta* od Turaka, a u puste je strane dolazio narod iz *Srbije*, *Bosne* i *Hercegovine*.[47]) Tolika je bila navala *Srba* (Rašana) u Slavoniju, piše Cernig, da su se od svrhe 16. vijeka tri komitata (požeški, valpovski, srijemski, pa i torontalski) zvala u običnom govoru *Raška* (Rascia).[48])

God. 1697. u popisu naroda u Osijeku i u okolici na više su mjesta *Srbi*, a u selu Retfali i *Srbi katoličke* vjere.[49])

*Luka.* Eto ih dakle i tu.

---

47) Smičiklas, Dvjestogod. osl. Slav.; Katančić, De Istro; Čevanović, Cathalogus 1823.; Bakula, Schemantismus 1867.

48) Ethnogr. 2. 161. i t. d.

49) Smičiklas o. c. II. „Rasciani“, „Rasciani fidei catholicae“.

*Dum Ivo*. God. 1698. u popisu voćinskoga kotara u nekoliko su sela *Srbi* pravoslavni.[50])

God. 1701. papin nuncij iz Beča spominje Papi *Srbe* (Rasciani) u gjakovačkom kraju.[51])

God. 1701. na karti Ugarske izmegju Save i Drave na zapad od Srijema stoje: *Racka* i *Raci* (Srpska, Srbi).[52])

Pak god. 1702. mnogo je sela, gdje su Srbi (Rasciani).

A god. 1703. kardino arčibiskup ostrogonski L. Kolonić spominje *Srbe* (gens Rasciana) u južnoj Ugarskoj i u Slavoniji.[53])

A znaju i djeca, koji je *silni* srpski narod doveo g. 1690. u južnu Ugarsku pećski patrijarha Arsenije III. Crnojević.

Pak g. 1762. M. A. Reljković, katolik, pjeva i štampava Slavoncima:

„Vaši *stari* jesu knjigu znali,
*Srbski* štili a *srbski* pisali.“[54])

— To je god. 1871. Drag. Harš pokvario ovako: *naški* štili, a *naški* pisali. —

*Luka*. Baš lijepo, baš bratski!

---

[50]) Smičiklas, o. c. II. „Rascianis fidei accatholicae inhabitatus“.

[51]) Theiner, o. c. II. 238.

[52]) Theatr. Europ.

[53]) Cevanović, o. c. st. 184. i 202.

[54]) Seneković, Djela M. A. Reljkovića, 1875.

*Dum Ivo.* Da Hrvati i Slavonci nijesu jedno isto, evo dokaza. God. 1785. izdao je katolički paroh srijemske Kamenice, Josip Antun Vlašić, knjigu u kojoj u predgovoru ovako veli: „*Mi* smo ovdi navadni pisati x, a *Horvati* s misto iksa, na priliku xanjem, xito... a *Horvati* pišu sanjem, sito". Vlašiću, Slavoncu, tako je nepoznato ime hrvatsko, da i ne kaže „Hrvati", nego po magjarski „Horvati". Pa čuj dalje. God. 1798. učeni M. P. Katančić piše, da se Iliri svud zovu *Srbima*, i u Srbiji, i u Dalmaciji, i po svemu Iliriku;[55]) i govori o *Slavoncima* da vȁs njihov govor otkriva, da su ilirskoga roda, i da se više približuju „nama" (t. j. Ilirima), nego li Hrvati.[56])

*Mato.* Ma su se tako zvali radi vjere po svoj prilici.

*Dum Ivo.* Opeta on! Ma kakve vjere! Eno oko god. 1701. piše papin nuncij iz Beča Papi, da je čuo od kardinala Kolonića, da svidničkom biskupu nije po volji što mu je car udijelio samo titulu „za utjehu *Srba katolika* u donjoj Ugarskoj".[57]) A god. 1744. osorski biskup Karaman piše, da kardino Kolonić pita od propagande, da se stavi u

---

[55]) De Ist. st 217.

[56]) O. C. st. 150.

[57]) Theiner, o. c. II. 230. „per consolazione dei Rasciani cattolici".

Hrvatsku jedan *srpski biskup katoličke vjere*[58]) I spominje T. Pašića *srpskoga biskupa katoličke vjere.*[59]) Znam, nazovi-Hrvati su skočili da je to radi istočnog obreda. Ali što im to koristi? Oni su katolici, pa ipak su Srbi. U toliko neka nazovi-Hrvati dokažu prije, da je to baš samo radi obreda.

*Mato.* Vidim, gosparu, da Vam ništa ne bježi s vida.

*Dum Ivo.* U toliko mi im dokazujemo i opeta sve protivno.

God. 1772. paroh Debelog Brda u Krbavi pita u svome Katehizmu: „Po čemu se zoveš Srbin?“ Odgovara: „Zovem se po rodu i slovu ili ti jeziku od onih ljudi od kojih proishodim, i koji imenuju se *Srbi.*[60]) Može li se govoriti bistrije, Mato?

Pa god. 1788. *katolički* pop Josip Krmpotić Ličanin otide pod kapetanom Filipom Vukasovićem sa 200 Ličana i sa 200 Otočana u Crnu Goru na Turke. On je o tome sastavio jednu pjesmu u slavu F. Vukasovića; a u njoj *sve* vojnike, *bez razlike vjere*, zove **Srbima**. Čuj ga, Mato, pa neka ga nazovi-Hrvati dobro probave:

„Pred njima je plemić od starine,
Vukasović od ličke krajine....

---

[58]) Milaš, Spisi I 264 „un vescovo serviano cattolico in Croazia“.

[59]) Id. o. c. „vescovo serviano cattolico.“

[60]) Grbić, o. c. 1891 II. 220 - 22.

*Ostali* su roda viteškoga
Pravi *Srbi*, pravo slave Boga."

I ovo:

„Nije l' *Srbljin* Kraljeviću Marko,
Od kog *srpski* znade pjevat svatko?...
Dvi hiljade jur imade ljetah
Odkad Srbljin slavom puni svieta."[61])

*Luka.* Ala je li bio junak, jest!

*Dum Ivo.* Ne zaboravi, Mato, da smo vidjeli, da su Rasciani Srbi. Eto sad možeš lako vidjeti, koliko je Srba u ono doba prešlo u Hrvatsku i u Slavoniju. Toliko, Mato dragi, da danas tu nema Hrvata ništa više nego samo 1,485.562, a Srba (i to *samo* pravoslavnijeh) ništa manje nego 616·518. Eto su **tu** Srbi tako jaki, da ih *samo* pravoslavnijeh dolazi **44** na svako **100** Hrvata.

*Mato.* Kako, gosparu?

*Dum Ivo.* Po popisu god. 1900. što ga nijesu učinili Srbi, nego baš **Hrvatska** Vlada. Eto, Mato, tako. Ti Srbi tu plaćaju veće od polovice cijeloga poreza! A nego li da su Srbi gosti i prosjaci, i da Hrvati mogu nešto bez Srba.

*Mato.* Reklo bi se, Vi držite, da su naši pravoslavni svi Srbi.

*Dum Ivo.* To vjerujem; jerbo je to živa istina. Neka braća Hrvati čitaju N. Nodila o „Postanku papinske svjetovne vlasti" (s dužnijem obzirom), pa i sve istorije hrvatske, a

---

[61]) Izvješće kr. real. gimn. u Bjelovaru 1876-7. st. 27 29.

osobito onu Smičiklasovu, i *tu* će naučiti: kad i kako su **svi** Hrvati prešli u katolike. To nam dava još jedan dokaz, da smo mi Dubrovčani — **Srbi**.

*Mato*. Koji novi dokaz?

*Dum Ivo*. Čitaj, Mato dragi, dosadanje brojeve „Srgja“, pa ćeš tu naći lijepo razbistreno, kako je stara dubrovačka okolica bila stare ruke, kako i danas ima tome dosta tragova i kako to svjedoči i redovnik Mattei. Pa za što naši, na pr., zovu i danas svetu Anu sveta „Petka“ i t. d. Ja ću ti napomenuti i to, da oni koji slave krsno ime na svetoga Brunona, da onaj dan zovu „Tomin“ dan. Za to, jer sveti Brunon pada kod nas na 6. oktobra, a na 6. oktobra po starom je kalendaru sveti Toma.

*Mato*. Gosparu, neka bude za danas dosta.

*Dum Ivo*. Još samo dvije riječi Manojlo Grbić sastavio je g. 1891. sasvijem kritično djelo zvano „Karlovačko Vladičanstvo“. To je sve na dokumentima osnovano. Tačno su donesena godišta, mjesta, imena osoba. Tako, da nema mjesta nikakvoj sumnji. Tu je bistro izneseno, kako su Turci nemilo satirali Hrvatsku i Hrvate, pa kako su **Srbi** dolazili *na njihovo mjesto*, ne kako prosjaci, nego — kako su ih zvali hrvatski grofovi i banovi Zrinski i Frankopani, i kako su ih zvali i molili ćesarevi generali sa znanjem i

privolom vrhovnog vojničkog zapovjednika u Gracu i bečkog dvora.

*Luka.* A nego li da Srbi budu gori od Hrvata!

*Dum Ivo.* On donosi carske privilegije, a na po se onu Nikole Zrinskoga, sigetskog junaka, od 25. juna 1544. Pa se vidi kako su Srbe u nevolji zvali i nadarivali. Tako je postala glasovita Vojnička Krajina. On spominje Srbe u Hrvatskoj već od 1493. god. Srbi su bili pod zapovijedi karlovačkih generala; i bili su *silne* bojeve.

*Luka.* Junaci, pa junaci!

*Dum Ivo.* Zvali su ih kako junake; a oni su obećali da će i doći kako junaci. I zaista su održali svoju srpsku riječ, i zemlji, koju su im dali, otkupili su svojom krvlju; jerbo su bili jezgra austrijske vojske u četiri rata protiv Turaka, i poslije u svijem drugijem, gdje se je za Austriju krv prolijevala. Neka ovo zapamte nazovi-hrvatski sektari.

*Luka.* Da nu, gosparu, malo o tome.

*Dum Ivo.* Eno i sam veliki magjarski šovinista, profesor peštanskog sveučilišta, dr. Schwicker priznaje, da su u vojsci princ-Eugena Srbi imali velikog udjela, da su *oni* mnogo koristili, i da su *oni* uprav očistiti južnu Ugarsku od Turaka. Isti Schwicker priznaje, kad je umro car Karlo VI. i zavladala Marija Tereza, da su *sami* Srbi

graničari slali u boj 45.615, a da ih je još ostajalo doma oko 20.000 Tad je cijela ćesareva vojska bila samo od 82.272 pješaka i 30.372 konjanika. Dakle *samijeh* je Srba bilo u toj vojsci više nego svijeh drugijeh. I ministar Bartenstein piše Mariji Terezi, da je ugušenje ustanka Zapolje, Batoryja i t. d. i potjeranje Turaka iz Ugarske moglo biti izvršeno *samo* s pomoću *Srba*. To je pismo u budim-peštanskom državnom arhivu megju aktima ilirske dvorske kancelarije.

*Luka*. Tako ga mogu braća Hrvati vidjeti i zahvaliti Srbima.

*Dum Ivo*. Čak Nijemci i Magjari, naši dušmani, govore i o drugijem žrtvama *srpskoga* naroda. Na pr. o dobiću Austrije kod Slankamena 7. aug. 1691.; čega ne bi bilo da u potrebi ne priskoči Srbin Jovan Manastirlija sa Srbima. Mato dragi, to je sve na temelju dokumenata. A dokumenti su jedina istina. Neka nazovi-Hrvati, ako mogu, dokažu da tijeh dokumenata nema, da su skovani.

*Luka*. Eto neka pokušaju, ako ih je rodila majka.

*Dum Ivo*. Eto su braća Hrvati u bojevima ginuli i bježali, a Srbe su i zvali i dovodili, da pustu zemlju brane i da se u njoj nastane. Za to je sad Hrvatska i Slavonija **puna Srba**, koji su novu zemlju eto svojom krvi otkupili i dobili. Po samoj braći

Hrvatima zlo bi bila prošla i Hrvatska i Slavonija i Dalmacija.

*Luka.* A kamo li to?

*Dum Ivo.* A kamo li, da se braća Hrvati sad umišljaju, da je šaka njih nekakav veliki narod; a da je mala Hrvatska neka silna imperija, pa da Srbi pred njom padu i pjevaju na slavu glupog Ante Starčevića:

„Živila Hrvatska i njezina prava!“

*Luka.* Veseli ljudi, braćo, pa pjevaju!

*Dum Ivo.* Onijeh koji sebe danas na svaki način zovu Hrvatima i u Hrvatskoj i u Istri, i u Bosni, i u Daimaciji, i u Ugarskoj nema ni 2 miliona svega. A nije ih ni pola da su *pravi* Hrvata. Tu su i oni mnogobrojni Srbi, kojim su tu *od jučer* narinuli hrvatsko ime. Nasuprot: *samijeh* Srba stare ruke ima u sve više nego dva puta toliko. A kad dodamo i Srbe ne pravoslavne, onda je nas Srba mnogo više .nego pet puta toliko, koliko *pravijeh* Hrvata. Neka dakle promisle malo o tome.....

## XI.

*Luka.* „Živila Hrvatska i njezina prava! Živila Hrvatska i njezina prava!!“

Da, neka živu svačija prava, ako su istinita prava. Ali, ako su ta prava kriva i lažna, onda neka nam se o njima ne govori. A nijesu li taka ona o kojijem nam bubaju nazovi-Hrvati?

*Mato.* Nemoj, kume Luka, tako ti zdravlja!

*Dum Ivo.* Kum Luka, Mato, ima sto razloga. Ono što nazovi-Hrvati bubaju o svome pravu, to nije hrvatsko pravo. To je gola nadutost i nasilje. Ono nema narodnoga temelja, kako si to vidio. Oni nemaju prava ni na Dubrovnik, ni na Boku, ni na južnu Dalmaciju isto kako ni na Bosnu i Hercegovinu, jer, kako si eto čuo, tu žive čisto srpski narod. O nezavisnijem srpskijem zemljama i ne govorim. One ne trebaju da ih neko brani od nazovi-Hrvata, jer tu oni ne mogu sami ništa. Zaludu im je i napipani Nikola Gorjanski.

*Luka.* O Sveti Nikola, putniče, dovedi ih na pravi put!

*Dum Ivo.* Oni nemaju čista narodnoga prava ni na sjevernu Dalmaciju, a veoma slabo stoje i u samoj Hrvatskoj i Slavoniji. Eno smo vidjeli, koji su tu silni Srbi zajedno s njima! Što bi braća Hrvati i nazovi-Hrvati htjeli, da se mi odrečemo sebe ovako mnogobrojnijeh za ljubav one šačice njih? Je li! Ma ko su to oni? U ime čega da oni zahtijevaju da se mi na sebe bacimo kalom!

*Luka.* Srbi smo i Srba ćemo se držati. A Hrvati su Srbima braća, pa mislim, da bismo se imali držati Srba, i kad ne bismo bili Srbi. Srba ima ukupno pet puta više, nego braće Hrvata. To smo vidjeli. Bi li bilo pametno ne držati se Srba, nego se držati onoga, koji je deset puta slabiji od Srba, a kad su Srbi braća? Bilo bi tovarstvo.

*Dum Ivo.* Mato dragi, kad braća Hrvati nemaju prava, onako kako se snijevalo glupcu Starčeviću, za što tad da se bacimo njima pod noge?

*Luka.* Za što Mato, zdravlja ti!

*Dum Ivo.* Je li, Mato, za to, što smo mi Srbi od njih pet puta mnogobrojniji? Ili za to, što su braća Hrvati god. 1102. priznali *magjarskog* kralja za *svoga* kralja? Ili za to, što su god. 1790. čak i svoju zasebnu pokrajinsku upravu predali u ruke *magjarskoj* upravi u Budimu? Ili, Mato dragi, za to, što su se god. 1868. pogodili s Magjarima, i predali im u ruke svu glavnu

oblast, i odobrili da im bana, poglavicu zemaljsku, postavlja *magjarski* ministar predsjednik? Tako braća Hrvati znadu vladati pukom i državom! Hoćemo li dakle mi pod njih radi njihove kakove velike državne mudrosti?

*Luka.* Eto su Srbi uspjeli stvoriti dvije svoje države pod jednijem silnijem i nemilijem Turčinom, a braća Hrvati nijesu umjeli pod blagom i pravednom oblasti milostivijeh vladara zakonitijem putem doći do položaja, na pr., Magjara.

*Dum Ivo.* Hoćemo li, Mato dragi, slušati nazovi-Hrvate za to, što su oni veliki prijatelji naroda?

*Luka.* Kojega su mu dobra učinili! Vjetra, vjetra, pa vjetra.

*Dum Ivo.* Što su na primjer učinili, da se vidi kako se upravlja općinama, u što ide narodna muka? Kaže Vrgorac, što su učinili. Koliko su se zauzeli da se nadgledaju prodavaonice hrane i krčme, da se jadan narod za svoj novac ne truje? Koliko su puta oni poslali na godište u tu svrhu komisije? A eno na 23. juna 1902. pri otvoru 37. zasjedanja Sabora Dalmatinskoga g. Namjesnik kaže svoju dobru želju, da se pomogne ekonomnome stanju Dalmacije, a oni se mame i prave škandale.

*Luka.* Nije li Mato, tako?

*Mato.* Ma je don Ivo Prodan reko u Saboru Dalmatinskomu na 4. jula 1902., da su Hrvati toliko krvi prolili, da bi bilo pravo da i ne idu u vojnike.

*Luku.* Za čudo, da nije i to: da bi bilo pravo da vlada odredi svakomu Hrvatu najmanje dvije tri hiljade na godište, da mogu dobrom hranom i pićem opeta nadoknaditi ono krvi što su izgubili! Da. I još stražu, da ga čuva, da ne bi ko na nj, pa da ne bi krv izgubio i opeta. Ha, ha, ha! Može li tako ludo govoriti, ko je junak, i zna, što je dužan vladaru i domovini? Ha, ha, ha! Ono je samo da pravi reklamu kod čobana.

*Mato.* Ali su uveli narodni jezik u škole i u urede.

*Dum Ivo.* Baš su uveli lijep jezik zaista! Ono nije narodnoga jezika ni vidjelo. Pogledaj, Mato, neke školske knjige i neka uredovna pisma. Ne govore onako ni Kranjci.

*Luka.* Ni vrag ih, gosparu, ne bi razumio.

*Dum Ivo.* Mato dragi, da smo imali pameti i ne pustili se nazovi-Hrvatima, sad bismo imali u školama i u uredima jezik kako Bog zapovijeda. A osim toga, narod bi bio dobio dosta, jer Srbi ne bi bili gubili vrijeme ludujući o nekome pravu, kojega nema, i koje ne može ništa. Nuti koliko se bore i more Česi, koji su i mnogobrojni i pametni i mogući, pa još ne mogu. U što se dakle uzdaju nazovi-Hrvati?

*Luka.* U dušu Ante Starčevića. Da u što, ako ne u to!

*Dum Ivo.* Mato dragi, tužnome su našemu narodu neprestane nevolje učinile, da zaboravi svoju prošlost i ono, što on može da bude. On je sebe zaboravio. To ga je navelo, da je čak pomago Azijatima, ono, kad su se bili u Hercegovin, a u isto ih doba i varo, da se obogati! Tako je bio jadan spanuo!

*Luka.* To je sve živa istina, gosparu.

*Dum Ivo.* Hercegovce je gledo kako neku nezrelu rasu, neke vlahe, a tamo je bio i koliko nezreliji od njih! Jer je pomago i svoga i njihova zlotvora, koji je jedini kriv svijem starijem i novijem nevoljama. Kad je tako, onda nije čudo i to, ako se sad naši zovu Hrvatima, premda znaju da to nijesu. A da nijesu silne nevolje učinile da zaborave ono, što se ne smije zaboraviti, oni bi se danas pravijem svojijem imenom ponosili, i poslali bi s Bogom sve one, koji im dolaze s nazovi-Hrvatstvom, a niti znadu ni otkle ni za što.

*Luka.* Ufam se, gosparu, kad vide sve ovo, da će se vratiti na pravi put, ako Bog da.

*Dum Ivo.* Mato dragi, dohodite nam sa sjedinjenjem s današnjom Hrvatskom. A znate li što govorite? Evo čujte, što o tome govori pravaš Folnegović, dakle veliki Hrvat. On je

govorio: da bi se doktoru Bulatu *koža ježila*, kad bi on čuo uz kakve bi uvjete Magjari pristali na sjedinjenje, i kakve bi oni *žrtve* zahtijevali.

*Luka.* Mato, čuješ li?

*Dum Ivo.* Tako je govorio i dr. Trumbić u „Hrvatskoj": ako Hrvati žele sjedinjenje, da ne mogu oni ništa drugo, nego *preponizno zaprositi svoje* prave *gospodare* u *Beču i u Pešti. Jer sad nije nikako drugče moguće.*[1])

*Luka.* Lijepoga li Božijega dara!

*Dum Ivo.* Tako ima u broju 90. „Narodnoga Lista" god. 1891. dopis iz Zagreba; a u njemu su i ove riječi: da će Hrvatska „postati *magjarska* provincija *sa autonomijom* **manjom** *od dalmatinske.* To ima biti uvidio čak i Prodan, kad je štampano u jednom njeguvome klapalu, po što je namjesnik Handel pohodio Dalmaciju, da su Hrvati *ropske ćudi.* Ovako: „**robske smo ćudi**".

*Luka.* Mato, što ti se čini?

*Dum Ivo.* Pače je čak i Starčević bio proglasio u hrvatskome Saboru izjavu hrvatskijeh zastupnika u Dalmatinskom Saboru ovako: *„jedna petljanija, skrpljena po* **tugjem** *nagovoru"*.[2])

*Luka.* Mato, što dakle misliš?

*Dum Ivo.* Mato dragi! Biće ti poznato da *Magjari* žele *u svome interesu* sjedinjenje

---

[1]) Srpski Glas, 1891. br. 41.

[2]) Id.

Dalmacije. Ta je njihova željа tako bistra i tako žestoka, da se je odazvala ljetos čak i „Smotra Dalmatinska“ na jedan članak „Budapesti-Hirlap-a“, i rekla, da je to njihova obmana, i da im se imamo protiviti, da se ne budu nadati *„da će podignuti kule, koje sada zigju na oblaku“*.[3])

*Luka*. Eto, Mato, može li sad ko ima pameti tražiti, da pogjemo pod nazovi-Hrvate? Eto jesi li čuo, ko su i kako im je u Hrvatskoj?

*Mato*. Ali ima istoričko državno pravo hrvatsko.

*Dum Ivo*. Ma, Mato dragi, imaš li ti pameti? Dolaziš mi s tijem! Kad bi to pravo negdje i postojalo, eto si vidio kako stvari stoje. Ali ipak to je pravo samo jedna prevara repata i debela. O tome ne bi trebalo ni riječi; ali kad, Mato, želiš, ne ću ti ostati dužan. U nj ne vjeruju ni nazovi-Hrvati Okladio bih se.

*Mato*. Cetinski sabor govori za hrvatsko istoričko državno pravo.

*Dum Ivo*. Ne govori, Mato, ništa. Ko je bio na tome saboru? Samo malo onamošnjijeh velikaša, a niko iz Dalmacije.

*Mato*. A nije li biskup Andrija?!

---

[3]) Dubrovnik, 1902. br. 24.

*Dum Ivo.* To je u „Hrvatskoj Poviesti“ proroka Smičiklasa Ali ni jedan pravi biskup, a nego li titularni, niti ima niti može imati prava da bude za cijelu Dalmaciju — on sam. Za stalno ne. A pak ono nešto gospode, što se je sastalo god. 1527. na Cetinu bilo je *samo* za jedan dio Hrvatske. Na drugome kraju Hrvatske bio je drugi ban, i on Frankopan. On je bio za Magjara, a ne za ćesara. On se je protivio Austriji zajedno s Magjarima i nije hotio znati za onaj sabor na Cetinu. I tako je ostalo dokle Austrija ne zauzme Magjarsku.

*Mato.* Istina bile su onamo dvije stranke, kako govorite i Vi.

*Dum Ivo.* To je sve bilo *onamo u njih*; a u nas i u Dalmaciji od svega toga nije bilo ništa. za to za nas to je sve ništa. jerbo to nijesu bili naši posli, nego samo tamo njih preko Velebita. Dakle gdje im je pamet, da to idu nametati nama!

*Mato.* Ali ima i *Pragmatička Sankcija.*

*Dum Ivo.* Da. Nju su priznali do god. 1722. i Česi, i Hrvati, i Magjari. Ali mi amo u ono doba — nijesmo priznali Pragmatičke Sankcije; a nijesmo je priznali za to, jer nam niko nije ni pito priznanja, pošto je u ono doba Dalmacija bila mletačka, a Dubrovnik o sebi. Jesi li, Mato, razumio?

*Mato.* Ali istorija Dalmacije govori, da su nekad u njoj vladali hrvatski kraljevi.

*Dum Ivo*. Dalmacija je, Mato, u početku bila Ilira, srodnika Arbanasa. Za tijem je pripadala Rimu. S toga je ona ostala pod istočnijem rimskijem carstvom t. j. pod Carigradom. A *samo* su pak u jednom kraju *sieverne* Dalmacije vladali docnije Hrvati, ali su vladali samo u toliko, koliko ih je Carigrad brojio za svoje *patricije*. U Dubrovnik i u Boku ti vladaoci nijesu nikad ni zavirili.

*Luka* Nijesu nam ni trebali.

*Dum Ivo*. Ali baš u doba tijeh vladalaca Carigrad dava Dalmaciju duždu mletačkome kako svome podaniku, i to ne pitajući Hrvate, kakono kad državno pravo nije bilo hrvatsko, nego carigradsko. Tako su Mlečići postali gospodari Dalmacije. Tad se gone oko nje oni i Magjari. Trguju s njom, dokle ne upadoše Turci u Magjarsku i u nju.

*Luka*. To ti je, Mato, Dalmacija.

*Dum Ivo*. Prava je Hrvatska pak spojena s Ugarskom od preko 800 godišta. Pokrovitelj je prave Hrvatske sv. Stjepan, kralj ugarski, ne za to, što je veliki svetac nego, jerbo je kralj ugarski A Dalmacija pak ima sa svijem drugu sreću. Ona je tek početkom prošloga vijeka došla pod Austriju, nakon ratova, što ih je vodio Napoleon, a po *megjunarodnijem* ugovorima. Austrija je uzela Dalmaciju *samo* po tijem ugovorima, kako što je zapremila Bosnu i Hercegovinu *samo* po mandatu Berlinskog Kongresa od 13. jula 1878.

*Luka.* Ta to smo vidjeli svojijem očima, to nije bilo tako davno.

*Dum Ivo.* U onijem ugovorima i u onom kongresu nije bilo govora ni najmanje o kakovome hrvatskome pravu. A opet danas se više niko ne obazire na istoričko državno pravo. Ne gleda se više ko je prije vlado. Kad bi se to gledalo, tad bi danas cijela Bosna i Dalmacija imala biti potomaka stárijeh Ilira, imala bi biti — Arbanasa ili Arnauta!

*Luka.* Ala tad divote!

*Dum Ivo.* Što dakle da gledamo mi u Hrvate, i kakva prava imaju oni nad nama Srbima? Eto smo ga tražili i — ne mogosmo ga naći.

## XII.

*Mato.* Dakle, gosparu, da nas Hrvati puste s mirom, da ostanemo Srbi?

*Dum Ivo.* Da, Mato dragi. Eto nijesu nam ni od potrebe, ni od koristi, niti imadu razloga, da oni budu poviše nas. Što su Srbi i što Srbi mogu, dosta je da pogledamo i na sam naš Dubrovnik. I sami mi Dubrovčani bili smo bolji od braće Hrvata. Hrvatska povjest tako je malahna prema dubrovačkoj, da se pred njom gubi kako kakva svjećica pred suncem. Dubrovačkom bi se povjesti ponosila i velika carevina. Pogledaj na pr. Dubrovačku Književnost našega kanonika Stojanovića, ako to ne znaš, ili ako drugo ne znaš da dobaviš.

*Luka.* Pa nije li ludost i grehota, da se pustimo nekijem nazovi-Hrvatima, da nam Hrvati i oni budu što god je njima drago? A kamo bi nas oni doveli?!

*Dum Ivo.* Eno ste čuli. Pa evo su na pr. ljetos mislili onijem skandalima u Zagrebu postići veliku stvar, a tamo su postigli to,

da ih je osudio svijet i da se je čuo glas: da bi im bilo dobro odijeliti Slavoniju, pa dići i ono malo samouprave, što im je još u ruci, jer da nijesu sposobni dobro upravljati. Od te je bio i glasoviti engleski list „Times“. Kako ne će, kad nijesu svom svojom oblasti umjeli zaustaviti za četiri debela dana onake grozote!

*Mato.* Ma su Hrvati katolici, a Srbi su hrišćani, pa ne bi li nas moglo Srpstvo pohrišćaniti!

*Dum Ivo* „Otkud pohrišćaniti, da si Božji“?! Odgovoriću ti, Mato, taman s poglavicom hrvatskijeh proroka — s don Mijom Pavlinovićem [1]) „Jedno je jezik, običaj, narodnost, samostalnost, država; a drugo je duša, vjera, crkva. Jesi li, brate, vidio (govori Pavlinović) u Imotskome? Ima kršćana i hrišćana, jedni imadu svoju crkvu, a drugi svoju, jedni jedne svetkovine, a drugi druge, pa što za to? Nije li im zar svim jedna općina? nije li jedna otačbina? nije li jedan jezik? Narodnost je jedno, a Vjera drugo. Možemo biti jedna Narodnost, a ne biti jedne Vjere, kô što ima u svijetu jedne Vjere, a različite Narodnosti i države. Vjere, kô što joj država ne smeta, sámo pazr! ako je prave ljubavi i pravice. Mudro se veli:

Brat je mio, koje vjere bio.
Ako bratski misli i postupa.

---

[1]) Hrvatski Razgovori st. 65.

A čuj, kako veli jedan srpski pjesnik:

Ne pita se, ko se kako krsti,
No čija mu krvca grije dušu,
Čije l' ga je ml'jeko zadojilo.

A znaš li ko je taj pjesnik širokih grudi? — Pravoslavni vladika! Petar II. Petrović Njegoš!

Kako se nama katolicima kaže: narodnost će vas pohrišćaniti, tako sam čuo, da se hrišćanima govori: katolici će vas pobunjevčiti, polatiniti, pošokčiti, pa dodava, da to kažu „protivnici naše narodnosti, kojim je odzvonilo, netom smo se mi kršćani i hrišćani u jedno jato složili.“ A ja dodajem: i muslimani našega jezika.

*Luka* Čega da se bojimo, kad eto kako govori Pavlinović, najveći dušmanin i Srba i braće stare ruke.

*Dum Ivo*. Da, Pavlinoviću Srbi ne smetaju katoličanstvu, samo ako se prozovu — Hrvati. Taka su vam i druga nazovi-hrvatska bubala. Njima su Srbi vlasi, rišćani, rkaći, kudrovi, grci, pogibeljni po katoličanstvo **samo** za to — što nijesu Hrvati. Ali kad bi se ti Srbi priznali Hrvatima, tad se ta nazovi-hrvatska bubala ne bi više obazirali na to, jesu li oni katolici ili ne. Oni im ne bi više bili ni vlasi, ni rišćani, ni rkaći, ni grci, ni kudrovi, nego odmah: .... „**naši mili, viteški, čestiti pravoslavni Hrvati.**“ Dakle što to znači?

*Luka.* Očito, da nije ni najmanje istina ono, što nam bubaju nazovi-Hrvati: da ćemo se porišćaniti, ako ostanemo Srbi. Nego, da su oni to izmislili, da mogu ustrašiti strašivu svjetinu: neka bi se bacila pod Hrvate i Bodule. I, zdravlja mi, ta im je fantazija donekle i upalila. Prostaci, seljaci i oni koji hoće da ih prostaci i seljaci slušaju tu su majstoriju prigrlili kako peto evangjelje. Neka sad kukavci kukavi pogledaju i vide, da su im lagali. Lisica je dolijala. Pa nije li plač i grehota, da se puštamo da nas ovako varaju i nadalje neki, koji su napali od tamo i od amo!

*Mato.* E, hajde ti pa živi! Svijet je vrag.

*Dum Ivo.* Ne znam, što bi ti tijem hotio, ali cijenim da misliš dobro. Da, svjet je vrag. Stalo ti je nazovi-hrvatskijem bukačima za Vjeru! Da nije naš seljak goli težak, i da nije megju nama sila neukijeh i polaučenijeh, oni ne bi bili nikad izašli na dvor s Vjerom. Ta ono što ne smeta Nijemcu ili Inglezu katoliku da ostane Nijemac i Inglez, za to, što su Nijemci i Inglezi u opće protestanti, kako bi moglo smetati nama, da ostanemo Srbi, tako vam pameti?!...

*Luka.* Stalo ti je nazovi-Hrvatima za Vjeru! Njihova je: „Samo budi „Hrvat", pa budi što hoćeš. Ako ćeš i medvjed." Poznam ih ja.

*Dum Ivo.* Da. Njima ti je Vjera lanjski snijeg. Na pr. jesu li izabrali Mandolfa i Čingriju, da im brane Vjeru! Lani su bacali i gore i vode na Srbina Zoru, što je štampo „Objavljenje“ kako bezbožnjak. A kome je pak to »Objavljenje« posvećeno bilo? Poglavici Hrvata — Peru Čingriji. Pak — o Čingriji nisu ni pisnuli, sa svijem što on nije posvetu odbio na isti način, na koji mu je i došla na čast. Eto koliko su *iskreni*, kad nam dolaze s Vjerom!

*Luka.* Ala bijelijeh golubića u njima!

*Dum Ivo.* Pa evo smo' vidjeli i ljetos koliko ta nazovi-hrvatska bubala mare za katoličku Vjeru.

*Mato.* Što, gosparu?

*Dum Ivo.* Bili su naveli (što je grozno čuti!) u nepriliku i samoga svetoga Oca Papu, da bi lakše širili hrvatstvo. I poslije je slavni Starac, ni kriv ni dužan, proždro ih toliko grkijeh; a sve s njih. Bilo je potreba ništa manje, nego da jedan vladar pošlje svoga odaslanika u Rim, da se otkrije nepravica, koja je bila Srbima učinjena zbog krive obavijesti. Zbog te krive obavijesti slavni je Starac bio proglasio zavodom za „hrvatski“ narod Ospicij Svetoga Jerolima u Rimu, kako da su Hrvati sve do Arbanije. Docnije, kad se je uvidjelo u Rimu da to nije tako, sveti je Otac Papa naredio, za ljubav mira, da se zavod opeta zove kako i prije „za ilirski narod“.

*Luka.* Pa eno što se je tad dogodilo!

*Dum Ivo.* Ono, što ne bi niko živ mogo vjerovati. Nazovi-hrvatska bubala, ti „veliki katolici", svi su se ujedno pomamili, da prožderu i kardinela Rampolu i Papu. Stali su držati bijesne skupštine, bučati po novinama, derati se po ulicama, prijetiti — da će se porišćaniti, i prosipati po puku — da je Papa star, pa da je izludio; da je učinio „falso" pismo i stavio „false" pečate, pa da je bio usilovan pitati u Hrvata — proštenje!!!

*Luka.* Što će, kad bolje ne znadu, niti mogu! Ala mi lijepijeh u njima katolika!

*Dum Ivo.* Imam, na žalost, spomenuti i ovu veoma grku i kukavnu. Čak se je našo i jedan nazovi-hrvatski svećenik, koji je u sred — bečkoga Parlamenta urliko na Papinu odluku kako medvjed; a jedan drugi, čak profesor teologije, još je imo smionstva napisati pa i štampati čitavu knjigu u obranu strančarskijeh pretensija — iza Papine odluke.

*Luka.* A nijedan ni drugi, što se zna, nije ni ukoren bio, a nego li odalečen s Oltara! Gosparu, da je koji pop Srbin katolik i stotu učinio, nego li to, vidjeli biste što bi od njega bilo! Za to su se one tri četiri stpašivice izmegju njih i povukle. A jedan se šepiri i šeremeti, korsim kako da se tako zaboravi njegovo srbovanje. Poturica gori od

Turčina, pa što ćeš! Ne zavidimo im na njima.

*Dum Ivo.* Ne zaboravi, kume Luka, ono što sam ti napominio.

*Mato.* Ima, gosparu, svega. Eno ima listova, koji su najprvi pozvani da pokažu Papi dužnu čast, pa su eno donijeli prvu Papinu odluku, pogodnu Hrvatima, a o drugoj, Hrvatima nepogodnoj — nijesu ni pisnuli. Kako da nije Papina! A sarajevski arčibiskup Stadler bio je upravio Papi tako jedno pismo, da se je moglo misliti da uči agitatore kako bi imali činiti Papi inade. Za to je pak i bio usilovan da u Pape pita proštenje, i da se pere pred cijelijem svijetom. To je i meni veliko čudo.

*Luka.* Lijepa mi toga katoličanstva!

*Dum Ivo.* Koliko su bolje poštovali Papu Srbi i katolici i nekatolici! Premda im prva osuda nije bila u prilog, ipak oni nijesu pravili nikakvijeh skandala, nego su samo izjavili, da žale što im je bila nehote nanesena nepravica. Da, nehote. Markiz O. Mac Swiney, tajni komornik svetoga Oca Pape, objelodanio je sa znanjem Vatikana jedno djelo o zavodu svetoga Jerolima. To on govori bistro.

*Mato.* On govori bistro „*da su biskupi Hrvati krivo izvijestili Vatikan*“. I ja se smućujem.

*Luka.* Da, kad se tako vladaju oni.....

*Dum Ivo.* Može se svak prevariti. Ostavi, kume Luka! Kome čast, čast.

*Luka.* Dakle....

*Dum Ivo.* Čita se u S. Pismu, kad se je s. Pavle branio pred Čifutima, da je Ananija, poglavica svećenički, učinio bez razloga da mu otresu zaušnicu po obrazu. Pa onda: „Tada mu reče Pavao: tebe će Bog biti, zide obijeljeni! I ti sjediš te mi sudiš po zakonu, a prestupajuć zakon zapovijedaš da me biju. A oni koji stajaše naokolo rekoše: zar psuješ Božjega poglavara svećeničkoga? A Pavao reče: ne znadoh, braćo, da je poglavar svećenički, jer stoji napisano: starješini naroda svojega da ne govoriš ružno“.[2])

*Mato.* Kume Luka, kume Luka!

*Luka.* Pa još nazovi-Hrvati govore, da će oni hrvatstvom koristiti megju Srbima katoličanstvu!

*Dum Ivo.* A tamo može li ko drugi učiniti da omrzne katoličanstvo, kako oni? Srpski najgori dušmani, koji pred mržnjom na Srpstvo ne znadu više ni da su katolici; koji bi sve Srbe, da mogu, utopili (kako to dokazuju žalosni zagrebački izgredi), pa da *njih* Srbi prime za Apostole! Tad bi primili i Arnaute.

---

[2]) Djela Apost. 23. 3—5.

*Luka.* Zaista, po takijem se crkve ne će nikad sjediniti ko ni ovce i vukovi.

*Mato.* Ma Srbi stare ruke ne trpe katolika.

*Dum Ivo.* Ti ih Srbi toliko trpe, da ne bi mogli veće ni katolici. Eno ti toliko u Srbiji, koliko u Crnoj Gori katolici dopiru do najvišijeh časti, čak izlaze i ministrima. Jedna je već sklopila s Papom konkordat; a bila bi i druga, da nije srpskijeh dušmana, kojijem konkordat strašno smeta. Ali će se, ako Bog da, i tome doskočiti.

*Mato.* Ma katolici na pr. u Srbiji nemadu još crkve.

*Dum Ivo.* Mato, nije baš istina. Imadu je i u Nišu. A imali bi je i u Biogradu, samo kad bi katolici hotjeli graditi. A pak imaš znati, u onoj zemlji jedva da bude na tisuću duša koji katolik, i da su katolici tu gotovo od jučer i s preko granice.

*Luka.* A kako trpe nazovi-hrvatska bubala Srbe i one stare ruke?

*Dum Ivo.* To najbolje kažu oni skandali u Zagrebu, gdje se ne štede ne samo Srbi, nego ni popovi, ni crkva pravoslavna. To kaže sve ono što klopoću nazovi-hrvatske klopotuše; i ono progonstvo što Srbi podnose neprestano.

*Luka.* Osobito su im pak crni Srbi katolici.

*Mato.* Za što?

*Dum Ivo.* Jer su oni pozvani da otvore oči našijem katolicima, pa da vide da Srpstvo ne smeta katoličanstvu, nego pače da mu koristi; a da mu smeta ovo ovako hrvatstvo.

*Luka.* Pravo, gosparu, govorite. Nazovi-Hrvatima ovo je ovako hrvatstvo i Vjera i sve. Za to pak najviše mrze katoličke svećenike Srbe. Mogu li njima što napakostiti; e to im je najslagja poslastica. Taki mame se proti njima pred nazovi-Hrvatima da su Srbi, a pred Srbima ih gledaju osumnjiti da su Hrvati. Koje čudo, kad ne štede ni Papu! Od njih jedan svećenik Srbin a katolik ne smije ni živjeti, ni oboljeti, ni umrijeti. Ipokrite i farizeji! Biće im bogoljubniji Bianchini, Jakići i oni u Kroaciji.

*Mato.* Kume Luka, ako ćemo pravo, ja ti se baš i ne čudim kad mi dogje na pamet ono o zavodu sv. Jerolima.

*Luka.* Da. Srpstvo i najmanje smeta katoličanstvu, vjerujte mi, ne bi nijedan katolički pop Srbin odavna Mise govorio, a nego li još i parokom bio! Viču, da katolik ne može da bude Srbin; a kad je tako, što nije još ni jedan biskup osudio kojega od njih da ne govori Mise; i što nije u osudi naglasio, da je za to kažnjen, *„jerbo jedan katolik ne može da bude Srbin“*? To nije ni jedan biskup učinio, niti će; jerbo nije istina

da Srbin katolik nije katolik, nego je pače istina, da je bolji katolik od nazovi-Hrvata.

*Dum Ivo.* To su oni sami najbolje dokazali i dokazuju.

*Mato.* E ma...

*Dum Ivo.* Što, e ma! Mato dragi. Jedno je Srpstvo a drugo je Vjera. Za to srpstvo Srba katolika nije od juče, nego od kad je Srba. Za to je Srbe katolike poznavo već oni crkveni sabor u Spljetu g. 924. Za to se je Srbinom smatro ban Ninoslav; za to ban Kotromanić, za to Pribisav Pohvalić, za to barski arčibiskup nosi od starina ime Srpskog Primasa, za to je Katančić, onaj učeni fratar iz Slavonije, već godišta 1798. sebe smatro Srbinom i učio nas o našem narodu: da *»vjera ne čini razliku u narodnosti«* [3]) i t. d. i t. d. Oh, koliko su današnji Hrvati i u tome nazadovali!

*Mato.* Ma se sad u nas **svi** pravoslavni stare ruke zovu Srbi. Pače su neki rekli, da na nebesima srpski angjeli dvore Srbina Boga svog.

*Dum Ivo.* Da, zovu se svi Srbi, jer su zaista **svi**. U nas nema pravoslavnijeh, a Hrvata. Pamti gdje je bilo dokazano, da su se Hrvati **svi** pokatoličili.[4]) A što pako

---

[3]) De Istro, st. 143. „at hic (t. j. ritus) non facit diversitatem in gente.«

[4]) X. razgov.

govoriš o srpskijem angjelima i o srpskom Bogu, to ne znači ništa. Srbi to ne govore, niti vjeruju da je tako, nego je to samo jedan pjesnik zasuo u ushitu u pjesmi. A kolika puta kralj David u pjesmama zove Boga „Bogom Židova“ ! A Frančezi u običnom govoru kažu: „o bon Dieu de la France“! Samo budala može doći prigovarati take stvari.

*Mato.* Ma naši pravoslavni stare ruke zovu svoju Crkvu i svoju Vjeru srpskom.

*Dum Ivo.* I to ne znači ništa. Oni je zovu tako, samo da je razlikuju od pravoslavne crkve ruske, grčke, bugarske i t. d. Ona je Crkva samovlasna, autokefalna, ne podložna kojoj crkvi izvan opsega srpskoga naroda, a što kažu vjera srpska, tijem hoće da reku: ona vjera, koju uči srpska pravoslavna crkva. I mi kadgod za sličan razlog našu katoličku vjeru zovemo rimskom vjerom. Pa za što da tako ne rade i oni?

*Luka.* To se zna.

*Dum Ivo.* Mato dragi! Ko je nama katolicima **vrhovni** crkovni Učitelj na zemlji?

*Mato.* Sveti Otac Papa. Što on blagoslovi i potvrdi, to ima biti svakome katoliku isto kako da je i Bog blagoslovio i potvrdio. U Vjeri katolicima **odlučuje** — Papa.

*Dum Ivo.* Tako je, Mato. A sad, je li ti poznato ovo? Ljetos su na Petrov dan dubrovački *Srbi* **katolici** čestitali latinski telegrafom Svetome Ocu Papi kako „*dubrovački*

*Srbi*, **pripadnici katoličke Vjere**", želeći Mu „*svaku čestitost i pitajući Apostolski blagoslov*". A sutra im je dan kardino Rampola uputio baš ovaj telegrafski odgovor, takogjer latinski: „*Sveti Otac Papa primio je blagodarno molitve i želje Dubrovačkijeh* **Srba katolika,** *kojijem* **najljubaznije udjeljuje Apostolski blagoslov.**

*M. Kardino Rampola*".

*Mato.* To je istina.

*Dum Ivo.* Eto, Mato dragi, tijem je sa svijem uništena nazovi-hrvatska izmišljotia, da katolici ne mogu biti Srbi radi Boga i duše. Papa odlučuje — dakle mogu

*Luka.* Što su tražili, to su i našli. Nazovi-Hrvati više su u Vatikanu izjeli panatu — recimo na našu dubrovačku.

*Dum Ivo.* Znam, da je Papi pošlo još telegrama, gdje se pojedini zovu: „Srbima katolicima". I na te je Papa odgovorio, i blagoslov udijelio.

*Luka* Eto, Mato dragi, nazovi-Hrvati niti imadu bučnoga hrvatskoga državnoga prava, niti proti Srbima katolicima razloga. Katolik može biti dobar Srbin, a dobar katolik.

*Dum Ivo.* Ne samo to, nego može biti dobar Srbin i katolički svetac, kako što je S. Sava, o kome pjeva naš fratar Kačič u „Pismi od četiri sveta imenjaka":

Četvrti je (Sava) ruža izabrana,
Od kolina Nemanić Stipana,

Slovinskoga kralja i cesara,
Od istočnih strana gospodara,

Po imenu kalugjere Sava,
Kruna, dika, poštenje i slava
Slovinskoga puka i naroda,
Pustinjaka kriposnih vojvoda.

Rad čudesa kalugjera Save
Slovinske ga sve države slave".

*Luka.* Dakle i katolici priznaju S. Savu svecem?

*Dum Ivo.* Da kako! A ima jedna knjižica talijanska, koja se zove „Prošnje Svecima Dalmatincima".[5]) Tu se moli i S. Sava. A, da se ne bi pak mislilo, da je to koji drugi S. Sava štampano je na svrsi te bogoljubne knjižice, da je on S. Sava Nemanja. I donosi mu se opširno životopis. Taj je molitvenik odobrio čak pokojni zadarski arčibiskup Maupas, čovjek u velike oštar i pobožan.

*Luka.* Kad je tako, gosparu, baš ću moliti svaki dan jedan Očenaš Svetome Savi: da Bog prosvijetli pamet ovijem našijem nazovi-Hrvatima.

---

[5]) Litanie dei Santi della Dalmazia.

## XIII.

*Dum Ivo.* Ma i kad ne bismo imali svu onu silu dokaza, što sam do sad spomenuo, i još više; ma i da nijesmo vidjeli što je uprav famozno „hrvatsko pravo“ i famozno „katoličanstvo“ nazovi-hrvatskijeh bubala, bilo bi nam dosta i samo pogledati časkom na prave Hrvate: što su i kakvi su, kakav je njihov duh i njihovo srce, a što smo i kakvi smo mi, kakav je naš duh, pa bismo i tad vidjeli bistro bjelodano, da mi nijesmo baš što i oni, nego da smo nešto uprav drugo. Vidjeli bismo da smo Srbi, jer smo što i drugi Srbi.

*Mato.* Ali kako je danas ovako uzelo maha hrvatstvo?

*Dum Ivo.* Pa još istu pitaš, Mato! Gdje ti je mozak! Dakle čuj i opeta kako je to bilo. Ima Hrvatske i Slavonije, i u njoj Hrvata. U Dalmaciji pak ima ih do Cetine, ne dalje, kako si vidio. To su čakavci. Oni su Hrvati. To je ime, kako je po sve naravno njima veoma milo, jerbo je njihovo. Pa bi oni htjeli to ime raspružiti što je dalje mo-

guće, da bi se tako samo oni brojili u našijem poslima. Ali s druge strane ima Srba. A Srbi su jaki, jer ih je daleko mnogo veće nego Hrvata i Bodula i ostalijeh. A što je najviše, ti su Srbi **jedini** *pravi narodni slovenski elemenat u nas na jugu*, pa ga se dušmani našega slovenskoga naroda neprestano boje. Oni mu se za to gledaju opirati gdje god to mogu. A pak ti dušmani vide, da im braća Hrvati idu na ruku, jerbo oni mrze Srbe zajedno s njima, pa pomagaju proti njima hrvatsku propagandu: da sad utuku Srbe, a pak i Hrvate. Ti su dušmani zaista nepravedni, jer smo mi Srbi vazda poštovali zakone ove zemlje, i jer nijesmo pamet izgubili, pa da idemo misliti ono čijem nas ti slovenski dušmani potvaraju, i straše ostale, da ne bi bili Srbi. Eto dakle, Mato dragi, je li moglo biti što lakše, nego da se stvore Hrvati i gdje ih nije nikad bilo i gdje ih nema? Može li, kad je tako, biti od njih koristi našoj narodnosti? Kako se dakle iko može pustiti u mrežu hrvatske propagande? Gdje je pamet, gdje ljubav svoga mjesta i naroda, svoje dike i koristi?!

*Luka.* Sinko Mato, najbolje ti je da istinu prigrliš. Nije sramota što su te zaveli. Nije ti bilo poznato. Ali da te za nos vuku sad, kad si istinu čuo i vidio, e to bi ti bio i rug i sramota i propast tvoja. Ko istinu

govori, Boga hvali; a ko laž, vragu tamjan pali. Što će ti Boduli i Puntari?!

*Dum Ivo.* Držimo se kako Srbi. Tad nam oni tugjini neće nauditi; jerbo oni mogu samo onoliko, koliko im se mi pustimo. Ako ih se otresemo, oni neće amo ni priviriti, kako nijesu ni u staro doba, kad su oni prema nama bili samo Boduli. Je si li sad, Mato dragi, razumio, kakav je položaj Srba, a kakav Hrvata?

*Luka.* Mato dragi, dobro promisli.

*Dum Ivo.* Taj toliko različit položaj Srba i Hrvata čini, da se Srbi i Hrvati dosta razlikuju jedni od drugijeh duhom, pa običajima i govorom. Srbi u svemu tome nadilaze Hrvate.

*Mato.* Ma su i Hrvati nešto.

*Dum Ivo.* Jesu. Gdje im je mjesto, oni su Hrvati: ali sa malo *staroga* hrvatstva u sebi. Koja je razlika izmedju njih i nas Srba! Pošto su Srbi vazda imali proti sebi silne dušmane kako i danas, a pošto pritisnuto jače sve na više skače, duh je srpski duh junački, duh razuma, ponosa, snage i života, duh koji se ne boji, nego pamti prošlost i njom se ponosi, a gleda sretnu svoju budućnost pred očima.

*Mato.* A Hrvati, a Hrvati!

*Dum Ivo.* A Hrvati, jer nijesu poznali kako se ima opirati tugjemu duhu neslovenskome, oslabili su i nemaju onoga silnoga

otpornoga slovenskoga duha. Kód njih je mah preotela *tugjinština.* A srpski duh ne trpi tugjinštine; pa se brani ljubeći svom snagom domovinu i čuvajući što više može čistoću svojijeh običaja i svoga govora. Taj je silni duh svoga naroda porodio silne srpske junake, plemenite dobrotvore, divne srpske narodne pjesme, popijevke, priče, zdravice, i krasan srpski narodni jezik. Krsno ime, običaji o glavnijem svetkovinama, o vjenčanju, o poljskijem i kućnijem radnjama, u kolu, na posijelu itd. itd. to je sve plod onoga srpskoga narodnoga duha, koji hoće da se Srb od tudja razlikuje, pa da tako odoli tudjini, i bude u svojoj duši svoj. Kod braće Hrvata toliko ćemo toga tražiti zaludu. Hrvati gube svoje, a prisvajaju tugje.

*Mato.* Tugje!

*Dum Ivo.* Da, tugje. Za to i slabe. Ne znam, je li to do toga, što su braća Hrvati jače izloženi tugjinštini, ili je do njihova duha; ili je svakako kod njih to pogubno zlo. Čudnovata je pojava kod braće Hrvata velika sklonost, da svojataju tugje, a osobito tugje jezike, i da pomeću svoj vlastiti. Ta je zla sklonost u Hrvata dovela narod do nehajstva za svoj jezik i za svoju narodnost. Eno i sam hrvatski prorok Smičiklas jadikuje da se „Hrvat po stotinu puta i gotovo uviek sam nazivlje obćim imenom Slaven, a

gotovo nikada Hrvat".[1]) Hrvatski pop pjesnik Pavao Stoos ovako kuka, i nariče u koje su žalosno stanje zapali Hrvati: „Već će Hrvati zaboraviti i svoj vlastiti jezik i postati drugi narod. Već mnogi pomeće svoj narod; srami se, ako ga tugjin zazove Hrvatom. Ide sam proti sebi, i ovako slijepac samoga sebe truje. Ali što bacam riječi po svijetu, kad je već poznato i samome djetetu, da se više ne pozna Hrvatica, misleći da je rogjena Njemica. Nuti, sve gine u tugjinskijem sjenama, a za svoju se mater ništa ne brine".[2])

*Luka.* Pa još da imadu smionstva nametati se nama! Ko je to pamet izgubio, pa da se pusti u taku mrežu?!

---

[1]) Hrv. Pov. I. st. 500.

[2]) „Kip domovine vu početku leta 1831".

Vre i svoj jezik zabit Horvati
hote ter drugi narod postati;
vnogi vre narod sam svoj zameće,
sram ga j', ak' stranjski: „Horvat" mu reče.
Sam proti sebi je l' ne šetuje
i ovak slepec sam sebe truje.
Neg kaj raztepljem reči po svetu,
kad je već istom znano detetu,
da se ne pozna već Horvatica
misleć rodjena da je Nemica;
nut vse vu stranjskih senjah vre gine,
a za svu mater niš se ne brine.

Ovo neka služi kako primjer jezik, što ga govore Hrvati U nas bi rekli: koji je to vražji jezik!

*Dum Ivo.* Da, Mato. Tugjinština, to je strašna bolest, koja ubija braću Hrvate. Bilo je vremena, kad su se Hrvati služili samo latinskijem jezikom. Poslije su primili jezik magjarski, pa njemački. Eno se i sad govori u Zagrebu njemački kako u sred Berlina.

*Mato.* To su, gosparu, Hrvati u Banovini, ali ne u Dalmaciji.

*Dum Ivo.* Mato! Gdje su, da su — Hrvati su. A što je gore, taki su ondje, gdje oni kažu da im je matica. A i oni čakavci u Dalmaciji koliko se mogu usporediti sa Srbima što se tiče narodnoga duha? Gdje im je *živa* uspomena o hrvatskijem kraljima i o hrvatskoj kraljevini, kako je kod Srba? Pjevaju li se kod njih u *narodnijem* pjesmama hrvatski kraljevi, bojevi i junaci, kako kod Srba srpski? Tijeh pjesama kod njih nema. Eto tako je duh hrvatski slab, bez obrane u sebi i nenarodan; a srpski živ i zdrav, jak i narodan. Taj je srpski duh i megju nama živ i snažan. Eto u našemu dubrovačkome kotaru, pa u Boki i po svoj Bosni i Hercegovini pjevaju se srpske pjesme i stari srpski kraljevi i junaci, i drže se srpski običaji sve kako u sred Šumadije. Isto tako slavi se krsno ime, koje ne slavi niko osim Srba.

*Mato.* Ali ga ne slavimo svud. Pa i u pjesmama ne dohode samo srpski junaci, nego i Sekula, i Janko, i Skenderbeg.

*Dum Ivo.* Znam, u ono malo mjesta u kraj mora, gdje je moda učinila da pogine, kako je poginula i nošnja, ne slavi se krsno ime. Ali pogji samo jedno po sata od mora; pa ćeš tu naći srpsko krsno ime i u *katolika* potpuno sačuvano, kako i mnoge druge običaje.....

*Luka.* Tako je, gosparu. To vidi svak.

*Dum Ivo.* Za to, pogjemo li mi toliko dana hoda odavle kroz Bosnu i Hercegovinu, pa čak do Srijema, do Niša, Biograda, i Bojane, sve nam se čini — kako da smo doma. Nalazimo isti jezik, iste pjesme, istu ćud, iste običaje sve gotovo kako i doma. To je već opazio god. 1798. onaj vrlo učeni slavonski fratar M. P. Katančić. On piše još onda: „Svak zna koliko su daleko od Dubrovčana oni, koji živu na Dunavu, pa ipak govore *jednijem jezikom, kako da ih je jedna mati porodila*“.[3]) Pogjemo li pak megju prave Hrvate, bilo Bodule, bilo Zagrepčane, gotovo nam je sve novo, sve nekako tugje; a često se i ne razumijemo. I to je govorio već Katančić. On piše da se Hrvati razlikuju u jeziku od Ilira („Srba“).[4])

[3]) De Istro st. 24. „Quanta sit Illyriorum, Danubii ripas adcolentium ab Ragusinis distantia, nemo ignorat, et tamen non alia est sermonis differentia, quam si utrosque *una* peperisset *mater*“.

[4]) O. l. c. „... quod Illyrii ...... dialecto *a Croatis discrepent*“.

*Luka.* Sve je tako. Ja sam bio i megju Hrvatima.

*Dum Ivo.* A što, Mato dragi, pak govoriš o pjesmama, da se u njima pjevaju i nesrpski junaci, znaj da se oni pjevaju za to, što su se borili sa Srbima za istu stvar, za koju i Srbi. Dakle oni se pjevaju zbog srpske stvari, pa je stoga isto kako da se pjevaju samo srpski junaci. A pak ne zaboravi, da je učeni Frančez pop profesor Pisani otkrio, nema vele, da je Skenderbeg bio Srbin; a ne Arbanas. Pa dobavi „Orlića", i vidjećeš, Mato, da je od te bio i sam Pavlinović prije nego je *klonuo* i prevrnuo kabanicom. A moglo bi se, mislim, kazati nešto i o Sibinjanin Janku.

*Mato.* Ali je sad u nas duh hrvatski.

*Dum Ivo.* Nije, Mato, duh hrvatski, nego čisto srpski, a *politika* hrvatska, što su nam je nametnuli kad smo zaspali. Maškarali su nas. Duh je u nas tako srpski, da se ne možemo da progjemo, n. pr., bez gusala i bez srpskijeh pjesama, što smo slušali od oca i od matere, a što nam je *naša* krv i *naša* zemlja dala. Na pr. čuju li naši gdje u večer na selu guslara, eto u čas navrve oda svuda na jata, pa slušaju i uživaju, nije čuti živa duha. A pjeva se ne za stalno o Zvonimiru ili Predimiru, nego o Lazaru, Obiliću, Jug-Bogdanu, Kraljeviću Marku, Ivu Senjaninu, o caru Stjepanu, o Kosovu itd. Eto sve redom

čisto srpske pjesme da srpskijih i nema. A o tome megju pravijem starijem Hrvatima nema ni govora.

*Luka.* Tako je, gosparu. Kad sam bio u Americi, nijesam mogao živjeti što mi nijesu poslali gusala. Kad sam ih dobavio, pa kad bi zagudile o tijem našijem junacima, e, tad bih oživio, tad bih dobio krila. Bio bih naripio na najsilnijega dušmanina. Bio bih junak.

*Dum Ivo.* Eto, to je srpski duh. Eto kako je on silan i snažan, eto kako potiče na junaštvo; i kako nećemo poginuti, dokle ga budemo čuvali kako Srbi. Taj nam mogući duh čuvaju naši običaji, naše pjesme, naše igre i kola, naš srpski jezik. Za to nazovi-Hrvati nastoje da mi bacimo naše gusle i pjesme, naše običaje. Za to oni uzimlju rug našu srčiku, naše seljake širokogaćane. Za to im govore da su vlasi, a da su im običaji vlaški, ne bi li oni to pometnuli, i tako se odalečili od Srba, a približili se Hrvatima i Bodulima.

*Mato.* Ma i Hrvati sabiru naše narodne pjesme; i štampava ih „Matica Hrvatska."

*Dum Ivo.* Da, Mato dragi. Ali pod imenom hrvatskijem. Kad Hrvati ne mogu drugo, čine ono što mogu. To je isto kako da dogjem ja, pa da ti dignem s kuće tvoje ime, pa da napišem moje. Bi li za to kuća bila moja? Nije li to, Mato dragi, dizati nama iz

kuće ono što je naše! Onaj koji ti nosi silom iz kuće ono što je tvoje, može li ti dobra učiniti?

*Mato.* Kakva dobra! To je nasilnik.

*Dum Ivo.* A kakva ti dobra mogu učiniti nazovi-Hrvati, kad ti dižu eno ono što ti dava duha i života narodnoga? Bi li nam mogli učiniti gore Arnauti? Hrvati su izgubili u narodu svaku uspomenu o sebi, pa je sad stvaraju majstorijom, prečinjanjem, izmišljotinama, pa i silom i prijetnjom. Na taj način čine od ljudi ni juhu ni vodu, čeljad slabu, mlohavu, bez duha i ponosa. Propadne li duh i ponos, e tad smo propali i mi. Hoćemo li mi s onijem, koji nijesu umjeli ni sobom dobro upravljati, nego su se izgubili onako, kako im pjeva onaj Pavao Stoos.

*Mato.* Nemojte, gosparu, da nas ko čuje. Zlo bi bilo i po Vas i po me, sa svijem što me smatraju Hrvatom.

*Dum Ivo.* Znam. Kad nemaju što pravedna da reku, onda se hvataju sile. Bune se i tuku, i ne dadu da čujete drugoga, nego njih. Ali baš kad je tako, ove će naše razgovore urediti i štampati jedan moj dobri prijatelj; i, da se još bolje uvidi istina, donijeće zajedno s njima i jedan razgovor, što je od nekle čuo od nekoga Jure, Šima i Duje.

*Luka.* Ali će se nazovi-Hrvati pomamiti. Baciće proklestvo i na Vas i na Razgovore. Ne će dati da se čitaju. Kupiće ih, parati i gorjeti, kad ne mogu drugo.

*Dum Ivo.* Znam. Ali žalim, da će tijem pokazati, da se brane kako strašivice, koje se boje razloga kako groma. A što se mene tiče, ja ih se ne bojim; i praštam sve i sva.

*Luka.* Živjeli, gosparu, kad ste taki!

*Dum Ivo.* Moja ti, kume Luka, bila vazda ona mudroga Schiller-a: „Živi sa svojim vijekom, ali mu ne budi sužanj. Čini za svoje suvremenike ono što im je potrebito, a ne ono što oni hvale.“ Ne gledajmo da nam komudrago viče: „Živio!“

*Luka.* Blagoslovila Vam se. Ta vazda je u svijetu neukijeh, tupijeh i nepoštenijeh najmanje tri dijela. Za to nema se gledati da te oni hvale, nego da im pomožeš.

*Dum Ivo.* Oh, koja je čudesa učinio srpski duh! Oh, koliko je bolje stanje Srba, nego braće Hrvata! Hrvati se strašno hvale napretkom; a kad tamo! Prije svega, pravi Hrvati nijesu imali ni jezika zgodna za nauk i za narodne potrebe, pa su i jezik uzeli od Srba.

*Mato.* Ma to je, gosparu, Hrvatima strašno neugodno.

*Dum Ivo.* Ali to zna vas svijet. A evo šta govori i štampava čak otac i preporoditelj

Hrvatske Gaj: „Ta na primjer sav svijet zna i priznaje da smo književnost ilirsku podigli, nu nama još niti iz daleka nije na um palo ikada tvrditi, da to nije **srpski** već ilirski jezik; pače se **ponosimo** i **hvalimo Bogu** velikomu, što mi Hrvati s **braćom Srbljima sada** jedan književan jezik imamo.“[5]) A poslije toga, on je na 3. novembra 1852. opeta izjavio, da su *hrvatski Iliri uveli* u svoj cijelosti **jezik srpski** u *književnost hrvatsku*. Je li ti ovo, Mato, dosta, ako si zaboravio ono što smo mi govorili.

*Luka*. Što je, gosparu, to Ilirstvo?

*Dum Ivo*. Jedna stara majstorija braće Hrvata, isto kako je bilo iza nje Jugoslavenstvo. Braća su Hrvati, na žalost, strašno gubili narodni duh do oslobodjenja od Turaka. Netom se je Hrvatska i Slavonija njih otresla, Hrvati su se, Bogu hvala, počeli mučiti oko narodne knjige. Vidjeli su da tudji jezici nijesu ża narod. Ali u početku valjalo im je da posrnu, jerbo nijesu uprav znali ni ko su ni što su. Ne zaboravi kako je kuko onaj pop Stoos. Ali su htjeli da budu preveliki, a pak su vidjeli da im je snaga premalahna; za to su izabrali za sebe ime ilirsko: da bi tako skupili i Srbe i Slovence, pa se raširili. Odazvali su im se mnogi Slovenci, ali Srbi ne, jer su vidjeli da Ilirstvo nije stvar iskrena ni narodna.

---

[5]) Danica, god. 1846.

*Mato.* Ma je li tako?

*Dum Ivo.* To svjedoči glavom Hrvat dr. Šime Mazura. On govori: „Idejom ilirstva i jugoslavenstva bila je namienjena Hrvatskoj mnogo šira zadaća od one, koja se danas specifički izrazuje izrazom „hrvatske državne misli.“ [6]) Ali nam to još bolje kazuje hrvatski pjesnik Drag. Rakovac god. 1843. On govori, da se Hrvati za to zovu Iliri, „što hoćemo da imamo literaturu, a znamo da naše tri hrvatske županije — ne mogu imati svoje posebne literature. Naša literatura treba da obuhvati i ostalu našu braću po krvi i jeziku: Slavonce, Dalmatince, Srblje, Kranjce, jednom riječju sve jugo-zapadne Slovene.“ [7]) Pa dodava, da im je za to valjalo uzeti „obšte ime .... a to je ilirsko.“ Je li ovo, Mato, braći Hrvatima bistro? Je li se i ovdje pojavio opeta njihov duh, koji ide za tugjijem?

*Luka.* Govorim ti, Mato, ne protivi se istini.

*Dum Ivo.* Braća se Hrvati šire i šepire, da su oni napredni; a da su Srbi iza njih. A tamo ne samo da su ih Srbi i jezik naučili, kako to i oni svjedoče, nego ima na pr. još i ovo. Srbi imaju zakonik cara Dušana, kome je 553 godine; a Hrvati? Srbi su slavili 400 godišta svoje prve štamparije;

---

[6]) Programi, itd. st. 42.

[7]) Mali Katekizem. itd.

a Hrvati? Kad se u Hrvata nije ni znalo za narodnu knjigu, eno su u Srba bili silni dubrovački pisci i pjesnici. U Austro-Ugarskoj počinje prijeporod Srba kud i kamo prije prijeporoda Hrvata. Već god. 1768. izdaje Zaharija Orfelin u Mlecima prvi perijodičan književno naučan žurnal „Slaveno-srpski Magazin“. Dositej Obrabović, kalugjer pravoslavni, govori već 1783. sasvijem jasno i svjesno o jedinstvu Srba triju vjera i razpravlja o književnom jeziku, koji treba da je narodni. Godine 1791. počinju u Beču prve srpske politične novine. Godine 1768. dovršio je arhimandrit Rajić (a štampao 1794—5.) svoju veliku Istoriju Srba u kojoj su obuhvaćeni i Hrvati. Srpskoj je gimnaziji u Karlovcima 111 god. a onoj u N. Sadu 92 god. Učiteljištu je u Somboru 90 god. Tekelijinu Zavodu u Budim-Pešti 64 god. „Matica Srpska“, *prva* u Slovenstvu, osniva se god. 1826. Vuk Karadžić štampa „Srpski Rječnik“ već god. 1818. „Društvo Srpske Slovesnosti“ osniva se g. 1842. Društvo za teatar počinje u Srba već 1813. god. A kako je sve to u Hrvata?

*Luka.* Da nu, Mato, čuj.

*Dum Ivo.* Njima se je Gaj pojavio **tek** 1830. ili upravo 1835. g. i on uzimlje, kako to i on govori, srpski jezik za književni Hrvata. Kad su se Hrvati počeli pod Gajem tek buditi iz vjekovnoga mrtvila i

nacijonalnoga sna, Srbi su već imali probugjenu glavu kao što bješe Orfelin, naprednog moralista i odličnog pisca kao što bješe Dositej Obradović, filologa svjetskoga glasa kao što bješe Vuk, nacijonalne pjesnike kao što bjehu Lukijan Mušicki i Sima Milutinović, narodnog dramatika kao što bješe Jovan Sterić Popović! Književan i političan list u Hrvata počimlje izlaziti *tek* 1835., dok su *već godinu dana prije* počele izlaziti prve političke novine i u novoj Srbiji, koju je knez Miloš istom oslobodio *od Turaka*! Po srpskome ugledu osnivaju se „Matica Hrvatska“ *tek* g. 1842., „Jugoslovenska Akademija“ *tek* g. 1868.; a iz zagrebačkoga teatra, koji se osniva *tek* g. 1840., **srpski** glumci iz Novoga Sada tjeraju njemački jezik, koji su Hrvati do tad slušali. „Jugoslovenskoj Akademiji“ uzdižu ugled *Srbi*, Daničić, pa Budmani, i uregjuju veliki „Rječnik“ na kome se najviše trude *Srbi*. **Srpske narodne pjesme** štampa „Matica Hrvatska“ pod hrvatskijem imenom *tek* u novije doba. Vukov „Srpski Rječnik“ štampa Iveković *tek* od g. 1900.

*Mato.* To biste htjeli kazati, da oni na srpsku kuću pišu hrvatsko ime?

*Dum Ivo.* Neću da kažem; nego to jest. Da što je?... Gdje je dakle taj njihov hrvatski duh? Što je on napram našemu srpskome? Srbi su braću Hrvate još u toliko drugoga pretekli. Na pr. Srbi su naj-

bolje sačuvali staroslovenski jezik i Misu slovensku u crkvi, a Hrvati su ga izgubili baš pod *svojijem* kraljevima, odbacili su Misu slovensku u Spljetu god. 924. pod kraljem Tomislavom; pa opeta su je god. 1059. odbacili pod kraljem Krešimirom i osudili svetoga Metoda kako raskolnika. Pa eno se je još i u naše doba u Hrvatskoj mamio puk proti staroslovenskoj Misi, i govorio da je vlaška!... Srbi najbolje čuvaju čisto slovensko pismo ćirilovicu, a Hrvati je mažu blatom! Srbi su prvi (1818.) uveli naš najbolji način pisanja, fonetiku, a Hrvati su se iz početka na nju mamili, za to što su je našli Srbi. A danas se i oni klanjaju fonetici. Eto kako su ih Srbi naučili govoriti, tako su ih naučili i pisati.

*Luka.* Što su im dakle Srbi krivi?

*Dum Ivo.* Hrvati mnogo puta ne znadu ni što bi učinili, ako ih prije ne nauče Srbi. Eto kad su čuli od Srba „Rado ide Srbin u vojnike“, tad su oni počeli: „Rado ide Hrvat u vojnike“. Kad su Srbi počeli: „Vesela je Srbadija“, tad su oni okrenuli: „Vesela je Hrvatija.“ Kad su Srbi štampali „vukodlaku“ Starčeviću ukor, tad je don Ante nju prepiso za nazovi-Hrvate. Kad su čuli od Srba ime Dušan, tad su ga uveli i oni, i don Ante je skrpio pjesmicu nekome popiću Dušanu proričući, da će on biti veći od cara Dušana!... I to mu štampa Prodan.

*Luka.* Tako su Hrvati i tamburicu prisvojili od Srba. Ja znam. Ja sam vidio svijeta. E, otkad još ima tamburicu svaki srpski brica! He, he! A sad nam Hrvati dolaze s njima, kako da je to nekakva samo njihova stvar! Nije li to, da se i mrtav nasmije! Ta tako rade djeca. Ono što vide od drugoga. Kad su ljudi, što ne nagju prije oni, nego prisvajaju od Srba.

*Dum Ivo.* Kako drugovdje, tako su Srbi i amo u nas prije njih. Srbi su u nas odavna imali „Slovinac“, a danas „Srgj“, književne listove. Nazovi-Hrvati nemadu još amo ni jednoga. Srbi odavna u nas štampavaju Kalendar, nazovi-Hrvati ne još. Srbi su u nas mnogo prije njih imali političke novine „Guštericu“, „Radnika“, „Glas Dubrovački“ i srpsku štampariju, a nazovi-Hrvati jedva su je otvorili tek ljetos. I to — premda im je sve na ruku, a Srbima sve suprotivno! Koja li je to razlika izmegju jednoga i drugoga duha! Nije li slabost, sporost, djetinjenje na strani nazovi-Hrvata, a život, snaga, rad, narodnost na strani Srba? Najbolji spjev što ga imadu Hrvati, to je „Smrt Smail-age Čengića“. A predmet mu je uzet vas iz srpske istorije! Tolika je sila srpskoga duha, da Hrvati, ako hoće, da sastave nešto izvrsno, valja da se obrate Srbima! Tako je nazovi-Hrvatima najbolji pjesnik Petar Preradović, koji je rodom Srbin. Neka na pr. prolistaju

„Javor“, pa će mu naći krštenicu. Mato, u što se ti uzdaš? U život i snagu, ili u tromost i u djetinjenje?

*Mato.* Zaista, ako me ne pomogne život i snaga, ko će drugi?

*Dum Ivo.* Dakle uz koga ćeš sad? Da li uz Srbe, ili uz Hrvate? Tolika je snaga srpskoga duha, da Srbi čak u Banovini plaćaju preko polovice svega poreza! U sred samoga su Zagreba Srbi otvorili „Srpsku Banku,“ koja radi milijunima, osim drugijeh novčanijeh zavoda svojijeh po svoj Banovini. Tu sva trgovina što nije u tugjijem rukama, u rukama je Srba. Razumiješ li, Mato, koji je to silni napredak! Tolik, da je onomadne i sama nazovi-hrvatska uličarica bila usilovana zakriještati, na svoju veliku sramotu, u broju 28. ovako: „Zagreb je hrvatska prijestonica, gdje bi sve što je hrvatsko moralo imati svoje ognjište, dočim u Zagrebu „Srpstvo“ se širi. Jest, u središtu Hrvatske krijepi se i jača se tugja misao, naperena proti našoj narodnoj i državnoj misli..... Ove žalosne istine bez sumje su gorke, ali što bi vrijedilo prešutjeti ih?“ —

Mato, eto tolika je sila srpskoga duha: da mu se klanjaju eto i onaki dušmani.....

## XIV.

*Mato.* Gosparu, čuo sam od Vas dosta o srpskome duhu i napretku; ali napreduju i Hrvati.

*Dum Ivo.* Napreduju i braća Hrvati. Nu što je njihov napredak prema srpskom napretku! Na žalost! Nijesu četvrt sata nazad, kako je govorio car Napoleon, nego četrdeset i četiri četvrti. Eto si vidio, koju su silnu snagu razvili Srbi čak u središtu Hrvata u tek 300 i nešto godišta što su tu.[1]) Ako su se danas štogod maknuli i Hrvati u narodnom pogledu, mnogo i mnogo u tome duguju braći Srbima, kako si čuo.[2]) Ali koliko su ipak u narodnome napretku Hrvati iza Srba, na žalost, zaostali! Eno toliko se je užilio i ukopitio čak u sred Zagreba njemački jezik, da su nazad ne vele vremena Hrvati bili prinugjeni osnovati „Društvo proti tugjinštini“! Nego, kako da su se zaludu mučili. O tome više ne čujem govoriti. Toliko su podlegli tugjinštini! Tu baš, u sred Za-

1) XIII. razgov.

2) Ib.

greba, gdje bi valjalo da bude sve izgled hrvatstva, ono što nije njemačko, to je kranjsko i kajkavsko i danas!

*Luka*. Kako ne, gosparu! Bio sam ja tu.

*Dum Ivo*. Eno im imena poviše vrata, i jezika koji je tu. To je kako da si u sred kakva njemačko - kranjskoga - magjarskoga grada. Pogledaj im, Mato dragi, ako pogješ onamo, na table za puk. Tu ti je prije magjarski, pa onda hrvatski. Čak i na jedan prosti poštanski listak valja da pišu prije „Levelező-Lap", pa tek onda „Dopisnica". Pa gdje su ti, Mato, one mnogobrojne grdno skovane riječi! Nijesu se ugledali u narod, nego u Nijemce, pa su ih preveli kako su to znali oni! Što ti se čini, Mato dragi, na pr. od ove nakaze: „PIVO- I VINO-TOČJE"? Toga ćeš se u njih nagledati na svaki korak. I t. d. i t. d. Eno nijesu prostili ni grobištu, nego su se i za nj obratili Nijemcima, i nadjenuli su mu ime „Mirogoj"; a to je prema onom njemačkom „Friedhof".

*Mato*. Ma ima i u Srba koliko hoćete tugjijeh riječi, kako: pendžer, ćilim, insan, terzija i t. d.

*Dum Ivo*. Da, ima ih. Ali koliko su te riječi bolje i zgodnije od onijeh što su ih uveli Hrvati! Te riječi Srbi imadu u narodu. Nijesu skovane, kako kod Hrvata. Sa svijem su po narodnom ukusu. A pak gotovo za svaku tu riječ Srbi čuvaju i pravu srpsku.

A nema nijednoga jezika bez koje tugje riječi. Što je pak glavnije, duh je jezika kod Srba čisto srpski, uza sve te neke tugjinke. Za to se oni u jeziku nijesu ugledali u braću Hrvate; nego — braća Hrvati u njih. Mato dragi, uzmi, molim te, šaljivi srpski listić „Prndelj“ i hrvatski „Breculju“, pa ćeš odmah naći, koja je to golema razlika izmegju srpskoga i hrvatskoga govora i koliko su ljepše i narodnije one neke tugjinke od onijeh mnogo veće mnogobrojnih hrvatskih, a osobito od onijeh hrvatskijeh kovanica. Dobavi „Vrač“, pa ćeš čuti kako se to govori u Zagrebu.

*Luka.* Evo ovako: „Bum se zluftal, kad van zidem. Buš se zluftal ti; no bum se tak i ja. — Vrag te skelil, zamusani škreljak! Izredi si odelo“.

Pa da nas oni dogju učiti, kako ćemo govoriti! Ha, ha!....

*Mato.* Da, srpski duh zaslužuje pohvalu. Ali nije svud isto jak. Eno n. pr. u Srbiji nije onako plodan kako u Banovini. Eno srpska država sve upada iz duga u dug. Ne plaćaju činovnike i oficire toliko vremena!

*Dum Ivo.* Mato dragi, bićeš miran. Ti imaš znati, da je Srbija još sa svijem mlada država. Nju je gazio do nazad malo nemili Azijat četrsta godišta! Čudo da je u njoj ostalo i kamena na kamenu. Ona je država agrikulturna. Obrt je ono, što donosi najviše

blaga. U ovo malo godišta, pa s mnogo ratova, nije bilo moguće da se on razvije onoliko koliko treba. Ali se već dobro razvija i napreduje tako da će u svoje vrijeme donijeti mnogo veće, nego li treba. A pravo je da ne zaboraviš koliko se onamo hoće za uzdržanje svijeh državnijeh trošaka. Nije to lako, kako kad s tobom svoj udes dijeli jedna velika država. Ali za to i ima za što. Pa, Mato dragi, ne mjeri se napredak i blago jednoga naroda po državnijem dugovima. Koja je to država dužna više od Franče? Pa ipak koliko je tijeh koji su bogatiji od Frančeza?!

*Mato.* Da, to ima biti tako.

*Dum Ivo.* Što mi govoriš, da Srbija nema otkle da plaća svoje ljude, to ti je, Mato dragi, jedna prosta i zaludna laž. Tu laž izmišljaju najgori dušmani Slovena, a nazovi-Hrvati (što im nije od časti) od njih je primaju i nebratski povećavaju. U tu im svrhu dobro dolaze i oni, koje su potjerali ili koji su sramotno živjeli, pa su sramotno i pobjegli. Ko takijem vjeruje, i on je kako su i oni.

*Luka.* Da. Ti meni ko ti je drug, a ja ću tebi ko si ti.

*Dum Ivo.* Taki su i oni, koji pišu brošure proti svojoj zemlji ili čak i proti svome vladaru, da se mogu osvetiti. Srbi u Srbiji već imaju danas i fabrika, i velikijeh trgo-

vaca, i Srpsko Brodarsko Društvo, i državnu svoju željeznicu i t. d. i t. d Još koje godišta da se to razgrana, pa će se vidjeti tad A ne će vele proći, jer Srbija ima u sebi svakoga blagosova. Ona za to ide ne samo megju najbolje, nego i megju prirodno najbogatije zemlje na svijetu — kad si mi o tome napomenuo.

*Mato.* Istina, ona je krasna zemlja s krasnijem gradom Biogradom, kako Carigradom, na čelu, pa i vrlo rodna i žitom, i voćem, i vinom, i gorom, i stokom, i peradi. Za to sam se i čudio, da neki pišu, kako da u njoj srpski duh ne zna se okoristiti kako n. pr. u Banovini.

*Dum Ivo.* Mato dragi, zapamti dobro, da srpski i slovenski dušmani lažu proti svijem Srbima, pa i proti Srbiji. Ovo ti govorim za to, što si ti od mene hotio; i jer ima ih mnogo, koji, napadajući *osobito* na srpske države, misle tako osramotiti ne samo one Srbe, nego i Srbe cijeloga Balkana. Za to ću ti, Mato dragi, dodati još i to: da se onamo u Srbiji nalazi u zemlji mnogo gvožgja, bakra, olova, ugljena, lijepa mramora, pa čak i srebra i zlata. Pa i to, da ona zemlja uprav obiluje zdravijem mineralnijem vodama, i glasovitijem ljekovitijem banjama. Na primjer, ko to ne zna za čuvenu Aleksinačku banju, Sokobanju, ili za slavnu Vrnjačku banju, koja ide megju prve

u Evropi, kako ona u Emsu, ili kako Karlove Vari?

*Luka*. Znam ja. Ja sam kako trgovac tuda prohodio. Neka se još malo razvije radnja uz onoliko blaga i rijeka, pa će vidjeti ko bude živ.

*Dum Ivo*. Da. Mi Srbi toliko u Avstriji, koliko drugovdje imamo svakoga Božjega dara. Ko ne zna, na pr., za staro bogatstvo Bosne i za njezine plemenite rude! A eto se je u zadnje doba i u Crnoj Gori našlo živo srebro. Eto koju silnu pomoć ima naš srpski duh za svoj razvitak i u blagu one zemlje, gdje Srbi živu. Nemamo ni tu potrebe od braće Hrvata, nego je imadu oni od nas. Eto ne idemo mi u njih, nego oni dolaze u nas. Ali ne dajmo da nas prevare, nego naše blago uživajmo mi: dajući svud Bogu Božje, a Caru carevo

*Mato*. Ali je i Hrvatska i Slavonija bogata zemlja. Samo promislite, gosparu, kako tu stoje popovi, kanonici, biskupi, i velikaši! Biskupi beru dohodaka do 200 i 300 hiljada i više na godište; kanonici do 20 i 30 hiljada; a obični župnici 10—15 hiljada, pa i više. Onaj Marije Bistričke bere do 60 hiljada. Njih ne grde velikaši. Da, promislite koje je to bogatstvo i življenje!

*Luka*. Da, promislite što onda ostaje onijem Hrvatima, kad im toliko otpada za velikaše! Za to ja se ne čudim ni malo,

kad gledam: ako je prosjak, ako je kalaš, da je to sve ozdo. Za to ima riječ u našemu puku, da ozdo nije nikad došo dobar čovjek. — A ne govoriš mi, sine Mato, kakvi su oni popovi i velikaši s onakijem bogatstvom! Znaćeš štogod i ti.

*Dum Ivo.* Molim Vas. ne ometajte me. Veliko bogatstvo Srpske Zemlje, uz veliko bogatsvo narodnoga osjećaja srpskoga duha, učinila je još kod starijeh Srba stvari golemijeh a sve u srpskome narodnome duhu. O tome nam zbore svi sjajni spomenici i pismeni i umjetnički iz staroga srpskoga doba. Oni svi dišu srpski, a ne ni magjarski ni latinski, kako kod Hrvata. Hrvati nam ne mogu ništa slična u svojoj prošlosti pokazati. Veliki broj divnih crkava, manastira još stoji i glasno nam zbori o veličini srpskoj i kulturi, koja se je razvila na bogatoj Srpskoj Zemlji. Svijet se divi i danas mramornoj lavri Studenici, zadužbini Nemanjinoj, Žiči sedmovratnoj, u kojoj se okrunilo sedam srpskih kraljeva i careva, dražesnom manastiru, koji je carica Milica sagradila na mjestu (vele), gdje se prvi put sastala s carem Lazarom, docnijim mužem svojim, i dala mu krasno ime Ljubostinja, stijena ljubavi; crkvi Lazarevoj u Kruševcu; krasnoj Gračanici na tužnome Kosovu; veličanstvenim, Visokim Dečanima i mnogim drugim divnim zgradama, koje nam pričaju o po-

božnosti, moći i kulturi spskoj. Učeni Nijemac F. Kanitz izdao je g. 1862. veoma interesantnu knjigu o srpskijem graditeljskijem spomenicima. On opaža, da oni na osnovi vizantiske arhitekture nose nešto svoga, srpskoga; kao što gotski spomenici u Italiji nose opet talijanski pečat.

*Mato.* To je samo arhitektura. A gdje su druge umjetnosti? Čini mi se, da im kod Srba nema traga.

*Dum Ivo.* Polako, Mato, polako. Ja sam ti baš hotio reći, da su zidovi mnogijem od tijeh crkava pokriveni slikama, afreskima, kojim se možemo diviti još više, nego i samim zgradama. Te su radnje take, da ni malo ne izostaju iza sličnijeh radova od ono doba u Italiji. Jedan učeni Frančez (prof. A Malet) o njima je sa zanosom govorio na Pariskoj svjetskoj izložbi g. 1900.; pa je on iz tih divnih slikanijeh spomenika dokazivo do kakvog bi visokog stepana kulture bio došo naš srpski narod, da ne dogjoše Turci. Eto tako se tugji ljudi, Frančezi, zanose srpskom našom slavom; a mi, koji smo krv one krvi, koja je sva ta divna djela stvorila, da se toga slavnoga srpskog imena plašimo; da se velikijeh svojih otaca stidimo; a da trčimo i da se otimljemo za Bodulima i za njihovom vinarskom slavom! Vidi se, da nijesmo dostojni svojijeh predaka.

*Luka.* A je li gdje na tijem slikama car Lazar i carica Milica?

*Dum Ivo.* Jes', kume Luka, kako nije? Eno ti ih u crkvi Ljubostinji i Lazara i Milice, gdje je ona i sahranjena. A u drugijem crkvama su likovi drugijeh vladara. Tako ti je u Studenici Nemanja, u Žiči Stjepan Prvovjenčani, oni koji je od svetoga oca Pape dobio krunu, i njom bio u Žiči okrunjen za prvoga srpskoga kralja. Svi su oni u bogatijem carskijem odijelima, punijem dragoga kamenja; a srpski bijeli orao izvezen im je po plaštu sve samijem biserom. U Žiči vidi se i brat Stjepana, veliki srpski prosvjetitelj Sv. Sava. Krasan lik u vladičanskom odijelu! A po drugijem su manastirima likovi drugijeh vladara. To je učinio srpski duh i srpsko prirodno bogatsvo.

*Luka.* E, Bože, tebi hvala! Da mi je još poći, pa da se poklonim toj slavi našoj, o kojoj sam evo gotovo 80. godišta uz gusle pjevo. Bože dragi, onda bih mirno oči sklopio.

## XV.

*Mato.* Da, gosparu, ja Vam ne poričem. One su spomenike mogli ostaviti samo ljudi veliki, bogati, a nadahnuti pravijem narodnijem duhom. Tijeh je velikijeh ljudi potreba svakome narodu. Oni su spasitelji naroda.

*Dum Ivo.* A naš srpski narod zaista obiluje velikijem ljudima, bilo književnicima i učenjacima, bilo dobročincima itd. Eno ko to ne zna za srpske književnike i učenjake, kako što je Gundulić, Njegoš, Branko, Zmaj, Medo, Milutinović, Ban, Ilijić, Kostić, Ljubiša, Milićević, Matavulj, Lazarević, Obradović, Vuk, Daničić, Novaković, Bogišić, Budmani, Tesla i t. d. i t. d.? Braća će Hrvati još dugo uzdisati dokle take velikane nagju u sebe doma. Onake velikane ne dava, nego duh srpski. A kako danas cvjetaju škole po svemu srpskome narodu, daće i drugijeh.

*Luka.* Da nu, gosparu, da nam što god rečete i o drugijem velikijem Srbima, o dobročincima, o vladaocima, i o junacima srpskijem. Da nu, molim Vas.

*Dum Ivo.* Gdje ih je, kume Luka, više u nas Srba od svetoga Save, od Nemanje i Miloša do našijeh dana!

*Luka.* Da nu, gosparu.

*Dum Ivo.* Ko je bio Sv. Sava, i koliko je dobra učinio za prosvjetu Srba, to je svakome poznato. Za to, da ne duljim, spomenuću samo neke bliže nama. Sv. Sava zaista se može radovati, kad vidi za sobom dugi vijenac dobročinaca srpskoga naroda.

*Mato.* Ja ne poričem.

*Dum Ivo.* Ali ti neće biti poznato nego malo. Hrvati o tome šute. Dakle poslušaj, pa vidi što čini srpski duh, Mato. Trgovac Miša Anastasijević Sabov novcem krvavo stečenijem osnovo je najstariju srpsku gimnaziju u Karlovcima g. 1791. i ostavio joj je preko 40 tisuća fiorina. Sava Tekelija g. 1838. osnova u Pešti dom za 18 učenika, a svakome učeniku 250—300 fiorina stipendija, pa potpora za školarinu, za takse, za ogrev, poslugu, liječenje i osvjetljenje, i biblioteku sa 6000 svezaka Kapital toga fonda bio je već god. 1888. od 260 tisuća fiorina. A same dvije velike kuće za zavod dolaze preko 100 tisuća. Paroh Angjelić god. 1890. obnovio je zgradu gimnazije i bogoslovije karlovačke sa 162 tisuće i 500 fiorina. K. Vučković, trgovac u Spljetu, 1895. god. ostavio je za srpsku gimnaziju u Sarajevu 30 tisuća fiorina, a od trgovca

Tuzlića još 50 tisuća fiorina. Pak za osnivanje srpskog književnog društva „Matice Srpske“ u nas u Dubrovniku 160. tisuća fiorna.

*Luka.* Pa da u Srba nema para! Eto Srbi ne prose, nego siplju i šakom i kapom.

*Dum Ivo.* Počuj još malo. Trgovac Jagazović, Osječanin, 1890. god. ostavio je 64 tisuće fior. da se uče mladi Srbi ratarstvu, zanatima i trgovini. D. Pamučina, trgovac u Triješću, 1890. god. podignu školu u Slimnici u Hercegovini i za nju potroši 15 tisuća fior. i ostavi joj kuću od 20 tisuća fior. God. 1810. S Vuković osnuje srpsku gimnaziju novosadsku prilogom od 20 tisuća fior., a pak baron Miloš Bajić odredi za 100 tisuća fior. da se nazida veleljepan dom za tu gimnaziju. Takogjer vladika Platon Atanacković poklonio je tome gimnaziju više od 40 tisuća fior. Pak mitropolit Nikolajević ostavio je 12 tisuća fior. za dva djaka iz Dubrovnika i Boke. Pak godine 1890. vladika Knežević 8709 fior. za odgoj jednog srpskog mladića. Dubrovčanin Božo Bošković ostavio je zakladu od 10 tisuća fior. za žensku školu u Dubrovniku, pa 10 tisuća fior. na korist skitačke djece općini dubrovačkoj. Arhimandrit Zelić god. 1825. fundaciju za odgoj svećenika iz Dalmacije. Dopire do preko 17 tisuća fior. Trgovac Nikšić podari 1894. god. 10 tisuća fiorina da se školuju svako godište dva

Srbina. Pa god. 1882. Pero Konjević, mladić od 25 godina, „Matici Srpskoj" 30 tisuća fior. za prosvjetu. A god. 1866. prosti posjednik i katolik Petar Klasanović ostavio je sve svoje imanje istoj „Matici" u Novom Sadu.

*Luka.* Ej, na nj će Crvenaši tisuću anatema. Ali mu ne će nauditi ni jedna. Izvjetriše.

*Dum Ivo.* U Srbiji 1861 god. Kolarac je ostavio 10 tisuća dukata za nagradu dobrijeh književnijeh djela. God. 1886. bilo je toga fonda 168.826 dinara. Tu je od god. 1870. i zadužbina N. Čupića za naučna i moralna djela. G. 1877. iznosila je 80.568 dinara. A gdje je zadužbina Miše Anastasijevića od 1863. god.! To je veličanstvena palača u Biogradu na velikoj pijaci. Tu je „Velika Škola" i „Narodna Biblioteka", zapada 1 milion dinara. Pa gdje je njegov fond, da se s vremenom podigne univerza srpska! Bilo je 1886. god. 736.109 dinara Pa gdje je vladika užički Janićije, od koga ima fondova do preko 193.000 dinara! Gdje dr. Radivojević koji je god. 1893. odredio kraljevini Srbiji 100.000 dinara za nagradu za popularna medicinska djela! A gdje je pak Velimir Teodorović! On je sve svoje ogromno imanje od preko 2 miliona dinara ostavio Srpskom Državnom Savjetu za kulturne švrhe.

*Luka.* Pa, da u Srba nema blaga! Eto kako Srbi pomažu narod. Koliko je razdijelio braći Hrvatima njihov Bianchini, koji je do sad njima skupio za sebe preko 100.000 fiorina. Prosi od vlade, ali on od svoga ni pare. A nego li prvak i patriota! Ne laje kuca sela radi, jà! Lud ko mu vjeruje. Taki su i druga nazovi-hrvatska bubala. Ali im pokažimo, da mi nijesmo Puntari.

*Dum Ivo.* Ko bi pak izbrojio ostale srpske dobročince! Kad bih hotio, ne bih svršio. Sve su te silne zadužbine Srbi učinili, sa svijem što je njima trebalo trošiti nebrojeno blago za pomaganje jadne mnogobrojne braće tamo i amo ljuto progonjene. Pa sa svijem što su gubili nebrojene glave, blago, kuće i imanje u silnijem bunama i ratovima. Današnja braća Hrvati toga nijesu ni vidjeli. Daj, Bože, mira, pa će se vidjeti kako Srpstvo cvjeta gdje god Srbin žive.

*Mato.* Ako Srbi imadu dobročinaca, imadu ih i Hrvati, a poglavica je svijuh biskup Strossmayer.

*Dum Ivo.* Znam, da ih imadu i oni, i radujem im se, i žudim ih njima mnogo i mnogo još. Da, Strossmayer je mnogo za njih učinio. Ali što je sve to, što li jedan Strossmayer, kad znamo koliko ima drugijeh, koji su mogli koliko i on, ili tu smo! Kad se promisli da su oni Hrvati u krilu moćne Avstrije, da oni nijesu trošili koliko Srbi u

opće za rate i bojeve. jer ih je malo bilo u krilu moćne ove carevine, što su tad svi hrvatski dobročinci, i sve ono što su oni stekli. Da su Srbi bili u njihovu stanju, ili kako su danas u srpskijem državama od-kad su na Balkanu, oni bi danas imali ne jednoga Strossmayera, nego ih najmanje stotinu, isto kako bi imali ne samo jednu univerzu i koju desetinu književnika i učenjaka, kako braća Hrvati.

*Luka*. To je očito. Vidi se po onome što su Srbi stekli otkad je stanje uregjenije.

*Dum Ivo*. Nakon silnijeh stotina godišta otkad su Hrvati u krilu moćne carevine, nijesu li oni dobročinci njihovi kako jedna sitna mrvica! Ne kaže li to više slabost nego li snagu duha braće Hrvata! Kad se pogleda na sve one silne klance jadikovce, kroz koje je Srbin projurio, i na plode kojijem je eto on urodio i onake dobročince uzgojio, oh, koliko je srpski duh jači, nego li hrvatski, i za budućnost pouzdaniji!

## XVI.

*Mato.* Ali, gosparu dum Ivo, i ako Hrvati nemaju baš sve što bi mogli da žele, ipak ima i u njihovoj povjesti sjajnijeh uspomena.

*Dum Ivo.* Mato dragi, svaki narod ima koju sjajnu uspomenu, samo ako nije bio sa svijem ni za što. Ali su ih braća Hrvati imali mnogo tamnijeh. Oh, koliko su bolje uspomene iz života srpskoga našega duha!

*Luka.* Da nu, gosparu, neka vidi i Mato.

*Dum Ivo.* Samo što god na let. Ta kad bih svršio! Toliko je toga. Lijepo kaže naš pjesnik Branko Radičević u „Gjačkom Rastanku“:

> Oj, vi srpski vitezovi,
> vi zmajevi, sokolovi,
> ta ima vas na hiljade,
> al' brojiti nemam kade.

*Luka.* Počnite, gosparu, ako ništa, a ono od Nemanje.

*Dum Ivo.* Mogu i od prije Nemanje. Ali od njega potiče najslavnije srpsko doba, pa ću te, kume Luka, poslušati. Neka mi prosti veliki Časlav, što i njega mimolazim.

Dakle, ko bi spomenuo sve jade, što su do slavnoga Nemanje bili srpskoj zemlji nanijeli ljuti dušmani, a Grci osobito! Ti su dušmani bili učinili, da se Srbi podijele u više dijela. A jadan ti je jedan narod, kad je razdrobljen na sto komada!

*Mato.* Ne može, nego propasti.

*Dum Ivo.* Da se to ne dogodi Srbima, Nemanja je uložio sve svoje sile i vas svoj um postavio: neka bi sve lijepe srpske zemlje sjedinio u jednu državu. Za to je bio velik prijatelj narodu, a narod njemu. Kako razuman vladar, on je svu vlast skupio u svoj dom. To je dušmanima bio trn u oku, pa su učinili da se pobune proti njemu braća. Ali je Nemanja više ljubio narod, nego li i braću, pa ih je 1169. god. slavno predobio, i zemlju im osvojio, pa i opeta ih pokorio na rijeci Sitnici u strašnoj bitci. On je i Grcima odolio i osvojio im mnogo gradova, pa i cijelu Duklju i donju Dalmaciju.

*Luka.* To su ljudi, to su sokolovi?

*Dum Ivo.* On je iza mnogo junačke slave učinio bio sebi dvor u Kotoru. Bio mu je pokoran bosanski ban. On je osvojio Bosnu god. 1169. To je sve na tanko zabilježio

onaj ruski učenjak Majkov, koga vama nazovi-Hrvati ne dadu čitati, jer su strašivice itd.

*Mato.* Ja znam. Nemanja je bio velik vladalac, osnovalac državnoga jedinstva u Srba. On je stvorio srpsku državu.

*Dum Ivo.* Bio je najveći od svijeh srpskijeh vladalaca prije sebe. A bio je vladaocem punijeh 40 godišta. Pameti u glavi, hrabrosti u srcu, mačem u ruci on je združio Rašku, Zetu, Hum, Neretvu, Bosnu, Srbiju i Maćedoniju. Bio je i vrlo pobožan. Branio je Vjeru od Bogumila, i sagradio mnogo divnijeh crkava i manastira, a najslavniji su Hilandar i Studenica. U njega su se ugledali srpski kraljevi nakon njega. Nemanja je toliko bio slavan i moguć, da ga je pohodio glavom njemački car Fridrik I. 1189. god., kad je u Palestinu hodio. Pod starost se je pako učinio redovnikom pod imenom Simeon i živio je u velebnome manastiru Studenici, a pak u Hilandaru s najmlagjijem sinom, glasovitijem Rastkom, koji se zove Sava, svetac i prosvjetitelj naroda. Počiva u manastiru Studenici.

*Luka.* Vječan mu pokoj! Imo se je za što i roditi.

*Dum Ivo.* Njega je naslijedio sin Stefan. On se je prvi okrunio kako srpski kralj. Za to se i zove „Prvovjenčani“. Tolika je bila njegova slava da ga je 1217. god. Papa kraljevskom krunom počastio. On je u to

doba učinio one zadužbine benediktinskome manastiru na Mljetu.[1]) Otac mu je utvrdio vlast predobivši neprijatelje, a on dobivši krunu i kraljevsko ime. Nijesu mu mogli odoljeti ni Bugari, ni Magjari. On je srpsku sreću visoko uznio i dobro utvrdio.

*Luka*. Slava mu i sad i do vijeka, gosparu!

*Dum Ivo*. A tako, kume Luka, i čestitome srpskome kralju Stjepanu Urošu I. Velikome. Pali su pod njim svi njegovi dušmani, i za njegova vladanja, kaže Majkov, Srpska Zemlja niti bi oslabljena, ni ponižena. Ne mogoše joj nauditi ni Grci, ni domaći nemiri pa ni ugarski kralj.

*Luka*. Je li to onaj kralj Uroš, s kojijem su se, kako sam čuo, Dubrovčani bili svadili?

*Dum Ivo*. On glavom. To je bilo radi srpskijeh zemalja. Ali su se oni lijepo pomirili bez velike štete, i kralj je Uroš oslobodio dubrovačke trgovce od svijeh zemaljskijeh danaka u Srbiji i od svake smeće, i ostavio im je zemlje, koje su imali pod Nemanjom.

*Mato*. Hrvati prigovaraju radi te svagje.

*Dum Ivo*. E, što nećeš ti čuti od nekijeh glava! Mučno ćeš naći i dva bližnja sela, pa i susjede, a da ne bude megju njima karbe. Koje je dakle čudo, ako se svade i dvije države istoga roda i jezika! Tome se može čuditi samo bedak i zloćudnjak.

---

[1]) II. razgovor.

*Luka.* Toga je vazda bilo i biće pod kapom nebeskom.

*Dum Ivo.* Eno, Talijanci su jedne krvi; a jedne su i Njemci. Pa? Kako su se ipak oni megju sobom klali!

*Mato.* Prijatelji budu neprijatelji, pa se opeta pomire. Tako je na svijetu.

*Dum Ivo.* Koliko je pak bila velika ljubav našijeh starijeh otaca Dubrovčana i Srba, to ćeš naći i u Majkovu na strani 215. njegove učene Istorije.

*Luka.* A nego li da se mi sad sa svijem izrodimo, pa da našu srpsku krv prodamo, kako bi htjeli neki nazovi-Hrvati!

*Dum Ivo.* Bogatstvo je Dubrovnika bilo bogatstvo srpskijeh zemalja. To je republika rekla i ugarskome kralju. God. 1443. senat piše svojim poklisarima u Budimu, da *ne mogu nikako bez Srbije.*[2])

*Luka.* A biće naši stari štogod pisali i o Hrvatima.

*Dum Ivo.* Jesu i to, da im Hrvati ne mogu biti od koristi, jerbo su odveć daleko. — Neka ti to kogod nagje u „Dubrovniku“.

*Mato.* Spominjem se, da sam od nekoga čuo.

*Dum Ivo.* Eto, Mato dragi, koliko je bila velika ljubav izmegju njih i Srba; i kako valja da bude, ako ne ćemo da smo izrodi.

---

[2]) L. Vojnović, prikaz „Srbi i Turci“, etc. str. 20. „Ragusi senza esso paexe de Schlavonia non può far“.

*Luka.* Kako izmegju braće.

*Dum Ivo.* Kud ćeš više! Čuo si kako su Dubrovčani bili pisali Vuku Brankoviću iza tužnoga Kosova, da će ga oni primiti i čuvati u gradu. Pače su mu se bili zakleli čak, da će ga pustiti *da gradi crkvu po svojoj vjeri.* To je u ono doba bilo veliko čudo. Oh, koja je to ljubav i milovanje! Jesmo li mi dostojni sinovi onijeh slavnijeh otaca?

*Luka.* A gdje Vam je ona o despotu Gjurgju Brankoviću, gosparu!

*Dum Ivo.* Da, bili su ga tako ljubazno i pošteno primili u grad, da ga nijesu htjeli pustiti ni onda, kad im je turski car zaprijetio, da će im satarisati i grad i državu! Koja je to, braćo, ljubav, koja je to plemenitost!

*Luka.* Neka nam dogju sad zatucati kakvi nazovi-Hrvati. Imamo li mi hoditi za njima, koji su ništa, ili za našijem ocima, koji su bili velikani? Imamo li biti mi ili Puntari?

*Dum Ivo.* Nastavimo o velikijem srpskijem kraljevima.

Sad dolazi Stjepan Uroš II. Milutin. On je u vrlo teškijem danima pameti i oružjem osvojio nebrojene gradove, i pružio srpsku zapovjed sve do Soluna i do Svete Gore! Eno je osvojio od Pavla Brebirskoga Bosnu sve do Duvna, i pomeo silu carigradskijeh careva, koji su zaludu proti njemu podizali

i Tatare, i Turke, i Franke. Malo mu je falilo, da ne sjede na carigradski prijesto! Je li koji stari hrvatski kralj to doživio?!

*Mato.* Od njega su, kako sam čuo negdje ovijeh dana, silne crkve u Srbiji, u Grčkoj, na Atosu, u Carigradu.

*Luka.* A nego li Zvonimiri, Trpimiri, Predimiri!

*Dum Ivo.* A eto Stjepana Uroša III. Dečanskoga, iza slavna oca slavna sina. On je na 27. jula god. 1330. strašno porazio kod Velblužda cara bugarskoga. Piše o tome car Dušan, da su ga porazili *porazom velikom na čudo svijem okolo kraljima*, i da je on caru bugarskome mačem glavu odrubio, a da je Srbija silno obogatila. Kralj je Stjepan od plijena, što ga je dobio u tome strašnome boju, podignuo slavnu crkvu, u Dečanima. Za to se on i zove Dečanski.

*Luka.* To su slavni stari naši srpski kraljevi, o kojim mi Srbi pjevamo, kako da su još danas živi.

*Dum Ivo.* Oni živu u srpskome duhu, i davaju mu nov život i snagu. A što pak da rečemo o slavi našega srpskoga cara Stjepana Dušana Silnoga od god. 1331. do god. 1355! On nam sjaje megju najvećijem vladarima svega svijeta. On je uzdignuo Srbiju na najviši stepen moći i slave, i učinio je prvom državom na Balkanu. Oh, kako je umirio Karla Roberta ugarskoga provalivši do rijeke

Save! Oh žestoko li ti je pod njim pucalo lukavo grčko carstvo! Dušan je u dva rata prevalio svu Grčku zemlju od Janine skoro do Evbeje i gotovo do samoga Carigrada. Car je Andronik bio usilovan moliti ga za mir, i dati Srbiji Ohrid, Prilip, Janinu, Trikalu, Kostur, Strumicu, Ser, Črmenj i mnoga druga mjesta! Tako je Dušan 1346. god. zavlado cijelom Maćedonijom, i proglasio se ništa manje, nego car srpski, grčki i bugarski. Nije on bio nekakav carigradski patricij, Mato.

*Luka.* E, kruna mu na nebu sjala! To su ljudi.

*Dum Ivo.* To su Srbi! To je srpski duh! Eto što Srbi mogu.

Silni je srpski car Dušan združio sa Srbijom, osim pravijeh srpskijeh zemalja, Arbaniju, Epir, Etoliju, Tesaliju i cijelu Maćedoniju. Sve je te silne zemlje osvojio od grčkoga carstva. S tijem je carstvom vodio do 13 ratova. Bugarski je car odavno pripoznavo nad sobom njegovu vlast. Bosanski je ban Stefan Kotromanić od straha bio uza nj. Kad je 1349. god. ugarski kralj Ludovik učinio da ban dogje s vojskom sve do Kotora, i uzme Hum, Dušan je odmah 1350. god. opustio svu Bosnu do Dumna i do Cetine, i posjetio Dubrovnik. Tad je potvrdio sve što su Dubrovčani bili primili od srpskijeh vladara. Tom je prigodom bio i u Koturu. Taj je slavni srpski car god. 1353. pak potjero

Ludovika iz Srbije, gdje je bio navalio, i podložio je Mačvu i Srijem svome carstvu.

*Luka.* Eto Srbi su imali ne samo kraljeva, nego i careva. Eto, Mato, što Srbi mogu. Toga stari Hrvati nijesu dočekali.

*Dum Ivo.* O dlaci da nije mogući car Dušan osvojio na svrhu i — **carigradski prijesto!** On je uvidio bio, da prijeti teško zlo od Turaka, pa je hotio 1356. god. da ih presiječe jednijem samijem mahom. Za to je skupio za ono doba veoma silnu vojsku od 80.000 momaka, da osvoji Romaniju, Trakiju, pa i sam Carigrad. Ali ga, po svoj prilici, otrovaše Grci na izdaji, i nenadno ga zateče huda smrt u Djevoli u Arbaniji. Ostavio je za sobom strašno veliku žalost i nejakoga sina Uroša V. pod oblasti Vukašina.

*Luka.* Slava caru Dušanu u vijeke! A mi budimo takijeh ljudi dostojni. Budimo ono što smo. Budimo Srbi. Ne spadimo sa hrasta na bršljan. One su ljude dali Srbi.

*Dum Ivo.* Dali silni srpski Car Dušan nije bio samo hrabar vojvoda, nego i vrlo čestit vladar. Ko to nije čuo za Srbina Kraljevića Marka! Kako je slavan u pjesmi Kraljević Marko, sin kralja Vukašina, tako je car Dušan u srpskoj istoriji kako vladar. On je sastavio mudro Zakonik, koji se do danas sačuvao i sretno je preobrazio srpsku državu, isto kako što je i crkvu oslobodio od grčke tiranije. Poznati su njegovi zlatni i srebreni novci,

dok još nije nagjen ni jedan fendik hrvatskijeh kraljeva. Poznata je čast, što mu je svak nosio. Dužd mletački piše Dušanu *Imperatori Dusciano*. Njemački car Karlo IV., ujedno kralj češki, ište njegovo prijateljstvo. Čak on pozivlje Dušana, da se slože i sjedine crkve zapadna i istočna, jer da je jedan najmoćniji vladar na zapadu, a drugi na istoku! To su sve spomenici pisani, sačuvani i štampani. Ti su ostali u duši narodnoj srpskoj. Sve što su srpski kraljevi uradili, to je opjevano u narodnijem pjesmama. Ali junacima i velikašima braće Hrvata nema ni spomena u pjesmama. Nama Srbima nije potreba od fratra Maruna, pa da čeprljamo iskopine srpskijeh kraljeva zaludu, kako braća Hrvati čine

*Luka*. Ne, gosparu. Eto se znadu grobovi srpskijeh kraljeva, pjevaju se njihova djela. Eto u nas u Konavlima, u Župi, u Primorju nema večeri, a da se ne čuje pjesma o caru Stjepanu, o Kosovu, o caru Lazaru, koji je tu za svoj srpski narod slavno poginuo, kako i stari Jug Bogdan sa devet Jugovića. Pa kako je Miloš s Kosančićem Ivanom i s Toplicom Milanom bez straha otišo u susret stalnoj smrti, samo da smakne cara Murata, kako ga je i smaknuo. Sve to u nama još žive; sve se to pjeva.

*Dum Ivo*. Slava našijem Konavljanima, Župljanima i Primorcima, koji eto ipak vjerno

čuvaju srpske predaje i srpske svoje običaje; sa svijem što im nekakvi probisvijeti otud-odovud nabijaju glavu bodulskijem praznijem vjetrom.

*Luka.* O jadan narode! Otvori oči i ostani ono što si. Ne daj se nazovi-Hrvatima da te podjetinje. Ako ti nijesi od srpskoga roda i plemena, onda ne znam ko je.

*Dum Ivo.* Mame ih i vabe, kako ptičice na ljepak, da se zovu Hrvati! Neka se zovu koliko hoće. Njihov duh i njihove pjesme svjedoče, da su — **Srbi.** Za to svijet ih i ne pozna, nego za Srbe. A to je ono što se broji. . . .

*Mato.* A i Hrvati su, gosparu, imali velike kraljeve, kako Tomislava, Krešimira i Zvonimira.

*Dum Ivo.* Mato dragi, oni su bili toliko veliki, da nijesu *u narodu* ostavili ni spomene! Oni su već davno bez traga poginuli. Taman kako Faraun u Moru Crvenomu.

*Luka.* Pa potonuli kako kam.

*Dum Ivo.* Da pomame siromahe, pričaju nazovi-Hrvati, da su u njihovo doba hodili u zlatu. A eno naši Župljani i Konavljani idu i danas u zlatu, kako svi Srbi koji mogu, a nose se na narodnu! Pričaju, da je Tomislav bio silan vladar s **50** hiljada vojske, kako onda nijedan vladar. Pričaju

da je Krešimir takogjer bio silan vladar, pa da je bio i Zvonimir.[1])

*Luka.* Ali što su oni učinili u narodu?

*Dum Ivo.* Učinili su ono, što govori čak i Smičiklas. U njihovo su doba bili sabori u Spljetu. Tu su spljetskoga biskupa postavili za *primasa*. Tu su osudili svetoga Metoda, slovenskoga apostola. Tu su zabranili megju Hrvatima slovensku službu Božju. Tu su prokleli one, koji ne bi primili latinski jezik nego bi ostali pri slovenskome.

*Mato.* Ma to su bili Latini.

*Dum Ivo.* Polako, Mato. Tu su na saboru bili i *hrvatski* biskupi. Tu su **sve** podložili primasu u Spljetu. Kraljevi su *hrvatski* bili tako slabi, da nijesu obranili ni svoje biskupe ni svoj slovenski obraz! Svakako je za *hrvatskijeh* kraljeva propala slovenska služba Božja... O Zvonimiru pak piše opet Smičiklas, da je to bio *mlitav* vladar, i da se je narod, radi njegova zla vladanja, na nj pobunio.

*Luka.* Jesi li mi, Mato, čuo?

*Dum Ivo.* Eto. na žalost, koja je golema razlika izmegju duha hrvatskoga i duha srpskoga! Eto braća Hrvati odavna boluju nemilom bolesti: idu lako za tudjinstvom, i tako se gube, uza sve one zlatne dolame

---

[1]) Nekakav je Poparić nabubao čak cijelu knjigu o velikoj pomorskoj sili onijeh kraljeva, ali je bio potučen, kako znadu i čitaoci »Dubrovnika«.

u doba kralja Tomislava. A Srbin se ne da, pa ne da. „Ne daj se!“ — to je srpski duh!

*Luka*. Bog ga blagoslovio i obranio!

*Mato*. Ma ima tužba, da su se srpski vladaoci klali i jedan drugome vadili oči. Sin je vodio rat proti ocu.

*Luka*. Ni ta ti, Mato, ne valja. — Lijepa li razloga! Da su stari jedan drugome i crijeva i oči vadili, mi bismo isto bili oni koji smo. Mato, nijeste se za to promijenili, ako su vam prišili na košulju trobojnu krpicu, kako šarene kitice na ćurkove i na mantije prije Čifutima.

*Dum Ivo*. Jest Mato. Klali su se. Da. Ali je to bio u ono prastaro doba gospodski običaj svukud, a ne samo u nas Srba. A i danas se osugjuje na vješala ko se ogriješi o svoga vladara ili o domovinu. U ono prastaro doba svud se je više njih nametalo na kraljestvo. Jedan bi gonio drugoga. Oni koji bi dobio, vadio bi oči dobitome. Tako se je radilo čak i u svetome rimskome njemačkome carstvu. I tu su sinovi udarali na oca. Pa onda se je tako radilo i megju hrvatskijem kraljevima, ali ne megju onijem *narodne* krvi (jer se o njima ne zna ništa po sve stalno, kao ni o njihovom novcu i grobima), nego megju hrvatskijem kraljevima *magjarske* krvi, megju *Arpadovcima*.

*Luka*. Eto, Mato, jesi li više vidio, kako lomite koplja o zid?

*Dum Ivo.* A čuj, Mato, i ovu o hrvatskijem kraljima. Piše opet Smičiklas iz stare hrvatske kronike, kako su se Hrvati bili pobunili proti svomu kralju Zvonimiru ovako: „I tako sramotni i nevirni Hrvati počeše govoriti vapijući kako psi, ali vuci: „Bolje da on sam pogine ner da nas iz didine naše izvede cića Boga i inim mista toliko daleko obnimati zemlje i gradove. I ne inako, nere kako psi na vuke lajući idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira.......... koji ležeći u krvi izranjen velicimi bolizni, proklene nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i svetimi njegovimi i sobom i nedostojnom smrtju svojom, i da bi veće Hrvati nigdar ne imali gospodina od svoga jezika, nego vazda tuju jeziku podložni bili. I tako izranjen ležeći, a Hrvate proklinjući, izdahnu.“

*Luka.* Sad ćeš, Mato, biti miran.

## XVII.

*Mato.* Gosparu, ne bih hotio da Vi mislite, da ja ne ću pa ne ću da pohvalim Srbe ni onda, kad oni to najviše zaslužuju. Ne bih hotio da mislite, da sam ja kako i fukara, koja govori samo da govori. Nijesam ni tovar ni mazga. Meni je u pameti ono što sam od Vas čuo, a osobito kako su bili slavni oni srpski vladari. Znam što je moja dužnost. Ja braću Srbe poštujem.

*Dum Ivo.* Nije to moja vrlina, Mato dragi, što eto uvigjaš istinu. To je krepost srpskoga duha, Mato dragi.

*Mato.* Vjerujte mi, gosparu. Nahodim iza svega, da je po sve na svome mjestu ono što je Gaj, preporoditelj Hrvata, proglasio braću Srbe za „najglavniji temelj“ i za „najglavniju granu“ naše narodnosti.

*Luka.* Živio, sine Mato! Što je pravo, pravo.

*Dum Ivo.* Srpski duh nije se proslavio samo u onijem velikijem srpskijem vladarima, nego i u neizbrojnijem junacima i osim njih, Mato.

*Luka.* Ima ih čudo! Kraljević Marko, Ivan Senjanin i Uskoci, Smiljanić Ilija, Relja Krilati, Strahinjiću bane, Srgja Zlopoglegja, vojvoda Momčilo, Pivljanin Bajo Todor od Stalaća, slavni vojvoda Prijezda, i toliki pa toliki drugi, koje pjesme naše proglašuju. A ko bi ih to izbrojio!

*Dum Ivo.* Nijesu samo u pjesmama, neg ih slavi i istorija.

*Luka.* I sinoć sam toliko o njima čuo u sebe doma. To sam učinio da kupe ovijeh dana. Čitali smo dvije debele ure. Tu je bio i naš Mato.

*Mato.* Da, bio sam Vam kod kuma Luke. Naši su stari bili glavni prijatelji.

*Luka.* Ala, koji su ti ono čestiti srpski junaci, kako Bošnjaci i Hercegovci Zimonić, Vukalović, Ljubibratić, Dučić, Despotović, Vlajković, Stojan Kovačević, i kako onaj junak Pecija! Koliko su jada zadali Azijatima!

*Dum Ivo.* Oni nijesu zaista znali za nazovi-Hrvate, kako ni Mehmed Sokolović, ni Husein vezir, zmaj od Bosne, koji se diže proti Turkuša.

*Luka.* Nijesu kako ni nazovi-Hrvati za njihovu Bosnu ponosnu, dokle se je valjalo u njoj bojati za rusu na ramenu glavu.

*Mato.* Znam, Vi ćete, gosparu, spomenuti mnoga srpska junaštva. Ali su se i Hrvati junački podnosili.

*Dum Ivo.* Svakome svoje. Ja braći Hrvatima ne dižem ništa. Ali ne ću ni da oni dižu nama. Naravno, i oni su imali junaka, kako više ili manje svaki narod na svijetu. Ali su ih neki imali osobito, kako što i mi Srbi.

*Luka.* Svakome svoje. Mi Srbi nemamo biti na braću Hrvate kako neki nazovi-Hrvati na nas Srbe. Mi imamo biti plemeniti, i za dobro, a ne za cijepanje našega naroda.

*Dum Ivo.* Tako je, kume Luka.

*Mato.* Zaista su i Hrvati pokazali junačkijeh djela.

*Dum Ivo.* Kad, Mato dragi, zamećeš govor o junaštvu braće Hrvata, vidim da će nam danas trebati o tome govoriti osobito, a ostaviti za drugi put da malo više progovorimo o glavnijim srpskim junacima.

*Mato.* Hrvati su u staro doba, kad su amo došli, junački satrli nemile Avare.

*Dum Ivo.* Jesu, Mato, ali tu je bila i srpska ruka.

*Mato.* Hrvati su junački bili potukli Bugare, kad su bili navalili na njihove gore.

*Dum Ivo.* Jesu, Mato, ali i tu je bila srpska ruka. Vojevali su s njima zajedno oni Srbi, koji su se bili sa svojijem vladarom Zaharijom sklonili megju braću Hrvate; isto onako kako su se i braća Hrvati bili megju njih sklonili ispred Franaka sto godišta prije, a to pod knezom Ljudevitom.

*Mato.* Zaista su se junački podnijeli Hrvati proti divljijem i strašnijem starijem Mongolima.

*Dum Ivo.* Jesu se borili junački proti Mongolima. Dobili su ih na moru. A to je i valjalo da bude, jer Mongoli nijesu bili ni malo na more naučni.

*Mato.* Dakle nijesu bili junaci?

*Dum Ivo.* Govorim ti, da jesu. Ali bi bilo čudo, da ih nijesu dobili na moru.

*Mato.* A nijesu li ih Hrvati dobili i na kraju, i na suhu?

*Dum Ivo.* Jesu. A bilo je ovako. Onda su Mongoli bili dobro oslabili. U borbama s Crnijem Bugarima na Volgi i s Rusima Mongoli su bili izgubili ne malo drugova, premda su bili dobitnici. Za tijem je češka vojska s vojvodom Jaroslavom iz Slivna njima strašno porazila dva dijela vojske kod Olomuca; pa su im opeta i druge vojske tolike štete nanijele, da su pobjegli iz Avstrije k trećemu dijelu vojske pod silnijem Batu-kanom. Tu su predobili Magjare, i natjerale u bjeg kralja Belu IV. u strašnoj bitci na rijeci Šaju 1241. god. Pa su i nakon toga Mongoli imali više okršaja tamo amo. Jesu dobili, ali . . . .

*Luka.* Ali u tolikome klanju i Mongola je zaista mnogo izginulo; pa je valjalo da veoma oslabe.

*Dum Ivo.* To se zna. Tako su ih dobili Hrvati. Ali nijesu bili zaista ni tad sami. Bilo je zajedno i Magjara. Ne mislim, Mato dragi,

umanjiti hrvatsko junaštvo, nego hoću da ti samo razbistrim prilike kako su uprav bile.

*Mato*. Papa je pozdravio Hrvate kako „predzigje kršćanstva“ (antemurale Christianitatis).

*Dum Ivo*. Bili su to i Hrvati i poglavito Srbi, pa za što da im ne reče?

*Mato*. Svakako je Nikola Zrinski bio velik junak.

*Dum Ivo*. I to je istina. Ali se on nije borio kako Hrvat, ni u ime Hrvatske, nego u ime cara Ferdinanda, kako njegov vjerni vojvoda. Pak u ono 2500 vojske u Sigetu 1566. god. nijesu bili samo Hrvati, nego i Magjari. A onda je već bilo uz Hrvate i Srba. Zvao ih je i Nikola Zrinski. A na svrhu, je li slavni ban Nikola Zrinski (uprav Zrinyi Miklós) i bio čisti Hrvat?

*Mato*. Kako, gosparu?

*Dum Ivo*. Nije moguće, da u njegovome srcu nije bilo dosta magjarskoga.

*Mato*. Kako to?

*Dum Ivo*. Eno je već njegov praunuk Nikola (Zrinyi Miklós) pjesnik — *magjarski!* On je sastavio: „ADRIAI TENGERNEK SIRÉNÁJA“ i „SZIGETI VESZEDELEM“. To je *najstariji* magjarski epos! — A eno ti, Mato dragi, u Srba i kakvijeh Zrinskijeh! Eno ti Todora od Stalaća grada, eno ti vojvode Singjelića. Da ne duljim, nabrojajući ostale, i to iz *novoga* vremena.

*Luka.* To su Srbi, koji su se borili kako Srbi.

*Mato.* A jesu li junaci Petar Zrinski i Krsto Frankopan, koji su 1671. god. smaknuti, čini mi se, u Bečkom Novom mjestu?

*Dum Ivo.* Molimo, da Bog udijeli mrtvijem proštenje njihovih grijeha . . . .

*Luka.* Što je to bilo, gosparu?

*Dum Ivo.* Ugarski velikaši htjeli su ostaviti cara samoga. Tu su odluku začeli bili najprvi megju njima Wesselényi Ferencz, i Nádasdy Ferencz, najviši sudac, i Rákóczy Ferencz. A tijem su se *magjarskijem* velikašima pridružili Hrvati Petar Zrinski i Krsto Frankopan, i učinili su 1666. god., sa državnog gledišta, veleizdajnički ugovor.

*Luka.* Dakle to je na svrhu išlo za tijem, da stvari budu u prilog ondašnijeh *Magjara!*

*Dum Ivo.* Tako je to. Pa kako se onda taj Zrinski i Frankopan mogu slaviti kako *hrvatski narodni* junaci?! . . . .

*Mato.* Sad, gosparu, vidim i ja. A što bi tajio!

*Luka.* Ta nijesi ni tovar, ni mazga.

*Mato.* Ali su se Hrvati borili junački u Italiji.

*Dum Ivo.* Ono su bile avstrijske čete, koje su se borile u ime Avstrije, a ne u ime Hrvata.

*Mato.* Ma su pod Visom Hrvati dobili Talijance.

*Dum Ivo.* Kakvi Hrvati! Ono je bila avstrijska ratna mrnarica, gdje je bilo i Srba, i Hrvata, i Nijemaca, i Magjara, i Talijanaca, i Čeha i Poljaka, i ko zna kojijeh još! Ono je i u Italiji i pod Visom učinila Avstrija, a ne Hrvatska. Ono je djelo naše Monarhije, a ne samo Hrvata.

*Mato.* A što su učinili Hrvati 1848. god.?

*Dum Ivo.* Ali što bi onda bili učinili braća Hrvati, da nijesu s njima bili Srbi! Neka braća Hrvati ne zaborave, na pr., srpske pobjede onda kod Bijele Crkve, Sentomaša, Alibunara, Tomaševca, Jarkovca i t. d. Onijem se Srbima divi čuveni njemački povjesničar Ranke, i piše, da su Srbi u devetnaestome vijeku velika pojava. Neka braća Hrvati ne hvale sebe onako kako ne ide. Onaj isti Ranke piše još o ratovima što ih je vodila Avstrija s Turcima: „Poznato je koliko je mnogo doprinijela pomoć Srba uspjehu carskoga oružja“.

*Luka.* To ti je, Mato, i za 48. god i za ostalo.

*Dum Ivo.* A o 48. god. ne zaboravi, Mato dragi, da su Srbi dolazili u pomoć Hrvatima čak i iz Srbije.

*Luka.* Kad se hvalite, hvalite se kako je pravo.

*Mato.* Ali se ni Srbi u Srbiji nijesu borili vazda sami. Pomagala im je Rusija.

*Dum Ivo.* Rusku su pomoć oni Srbi u Srbiji dobili radi svoga junaštva prije ruske

pomoći, Mato dragi. Da nije bilo njihova junaštva, ne bi ih bilo izbavilo ono malo stotina Rusa. A pak jedna je stvar, Mato dragi, kad ti neko pošlje samo štogod pomoći, a druga je kad se neko bori kako sastavni dio jedne velike monarhije. Hitaš li me Mato?

*Mato.* Zaista, gosparu, kad opeta promislim sve ovo što ste mi danas razbistrili, vidim sve više da su braća Srbi za ista slavan narod: i da treba, da se braća Hrvati dosta toga u njih ugledaju.

*Dum Ivo.* Vidim, Mato dragi, da ti srpski duh sve bolje oči otvara: da progledaš.

XVIII.

*Dum Ivo.* Dobro mi došli i danas. Kad ste čuli onómadne o junaštvu Srba u Dalmaciji i u Hrvatskoj, i jučer imena nekijeh srpskijeh junaka u Bosni i u Hercegovini, i još po štogod o junaštvu, sad da čujete štogod o Srbima junacima i na drugoj strani. Vidjećemo i opeta, da srpski duh ne treba braće — Hrvata. A spomenuću samo nešto, jer toliko je toga, da ne bih o srpskijem junacima u nedjelu dana svršio.

*Luka.* Gosparu, da slavna razgovora!

*Dum Ivo.* Eno vam silnog Ahmet-paše sa tri reda silne vojske. Prvi su janičari, pak Arbanasi, a na svrhu je on s gospodom megju spahijama. Jutro svanu, jeknuše bubnji, pisnuše svirke, uzigraše turska srca. zalepršaše barjaci, a od oružja da ti se oči zablliješte! S pašom je četrdeset tisuća boraca; a Srba Crnogoraca samo — pet tisuća! Vodi ih vladika Danil, Vuk Mićunović i Janko Gjuraškovič. Od silne pašine vojske tresu se one planine srpske, ali se ne tresu srca srpska.

*Luka*. Eh, gosparu, slave i junaka!

*Dum Ivo*. Zacilihta puška ubojita, zapišćeše džeferdani. Kad eto sinuše smrtonosni noži i handžari u rukama Srba. Stade klepet oštra mača, britke sablje i paloša. Eno se prekide pašina vojska; eno rijeke krvi potekoše!

*Luka*. Mili Bože, ah strašna megdana!

*Dum Ivo*. Ahmet-paša bježi sa svojom vojskom, ali silni janičari još kako da će da krv liju. Ne da im u bijeg Mićunović i Gjurašković. Jao ga se njima! Stoji klepet jatagana, praska pušaka, jauk silnih janičara.

*Luka*. Jadna im majka!

*Dum Ivo*. Zapalo je sunce, a pala je mrtva sva hrabra vojska janičara. Pet hiljada Srba satriješe četrdeset hiljada pašinaca! Nestade ih s mjesta. To je mjesto slavni Carev Laz.

*Luka*. Eh, ko je junak, vele ti može!

*Dum Ivo*. Eh, srpski duh vele ti može! Gordi Duman-paša Ćuprilić dozva 70 poglavara srpskijeh, i do tad nečuvenom izdajom posiječe ih na mostu Sitnice. Za tijem udari na Srbe, koji su eto bili ostali bez poglavica! On se nečasno obori na njih sa sto tisuća vojnika, a mletačka ih vlada pogano izda. Ali se oni Srbi ne prepadoše, nego se junački opriješe. Mesom i krvi Duman-pašinijeh četa strašno se usmrdješe sve planine i svi puti, kud su one prolazile.

*Luka.* Sto hiljada Duman-paše na šaku ljudi bez poglavica i bez prijatelja. Bre nije šala! Valaj, nema junaka do Srbina.

*Dum Ivo.* Neka nam drugi pokažu takijeh junaka, ako ih je porodila majka. Zaista:

Šta Leonid oće i Scevola,
Kad Obilić stane na poprište?[1])

Mučila su se za tijem dva Čengića, dvije paše sa 30 tisuća vojske, ali zaludu. Danil ih je porazio sa same — tri tisuće Srba. Za tijem se je mučio mladi Čengić Bećir-paša sa 20 tisuća, ali i on zaludu. Nagne u bijeg ispred šake srpskijeh vitezova, i izgubi silnu vojsku i oružje.

*Luka.* Mato dragi, jesi li čuo?

*Mato.* Jesam. I jesu junaci.

*Dum Ivo.* Eto nakon toga na mjesto Rudine moćnog Ćehaja-paše sa 30 hiljada. Presjede mu. Srpski soko Nikac Tomanović od Rovina i njegovijeh samo 40 druga, junaštvom Obilića ubiše ga smjelo u njegovu šatoru — u sred silne njegove vojske! A silna vojska osta mu poražena. Priskočiše Srbi Obilići Obilićima, i — poraziše je.

*Luka.* Valaj, i opet nema junaka do Srbina.

*Dum Ivo.* A nu ti za tijem strašne vojske Topal-paše, skadarskog vezira, sa sedamnaest tisuća ljuta Arbanasa! Luda joj muka. Dočekaše je srpski vitezovi Pejo Božović,

---

[1]) Njegoš, Gorski Vijenac, I. kolo.

Zetko Piletić i Radan Drekalović s jedanaest stotina Srba, i poraziše je, i dognaše je čak do vode Morače. Isto je tako prisjelo pako i silnome Hodaverdi-paši, prizrenskom veziru, sa 20 hiljada ljute Arbanije na Medunu proti samijeh tisuću i šest stotina Srba. Od straha pobježe iz boja i on i vojska, i ostaviše mnogobrojna mrtva telesa.

*Luka.* Ko zlo radi, neka se dobru ne nada.

*Dum Ivo.* Da nu i ovu. Iza toga ljutit car Mustafa združi se s Mlečićima, pa naredi pa ama cijele Bosne, Arbanije i Romanije dašudare oni i Mlečići. Jedna sama tisuća Srba hoće da dočeka Mlečiće i skadarskoga pašu, a drugi dio tek od — pet tisuća osta da s vladikom Petrom čeka u Čevu bosanskoga vezira i onoga romaniskoga. Udriše se i tukoše na putu ostroškom dva dana; a treći se uhvatiše sa silnijem dušmanima na Čevu. Zaječaše topovi paše skadarskoga i digoše se ostale dvije vojske da će k njemu. Ali ih dočeka ono pet tisuća i tukoše se dvadeset i šest dana bez prestanka i ob noć i ob dan, i naprijed im ne dadoše. Ponesta im džebane, a oni je osvojiše od Azijata. Nagrdiše ih, i potjeraše ih do tvrda Spuža. Silna li se tu krv prosu! Tu će se tri srpska Vuka, Mićunović, Mandušić i Tomanović spominjati dokle je svijeta.

*Luka.* Bože mili, čudna li junaštva. Šaka ljudi na tri kraljevine!

*Dum Ivo.* A prisjelo je isto tako i Mlečićima i Arnautima na Crmnici.

*Luka.* Tako svakome, koji o zlu radi!

*Dum Ivo.* Jednako se je osramotio paka i Kara-Mahmut, sin skadarskoga vezira. On je treći put naripio s 30 hiljada Arbanasa na Martinoviće i Bjelopavliće Vojska mu osta nagrgjena, a on ranjen, pa nagne da zajedno s njom sramotno bježi u Spuž grad. Oh, koliko je tu ostalo cijeno arnautskoga mesa psima i vukovima!

*Mato.* To je zaista da se čeljade divi, kad gleda viteška srpska djela.

*Dum Ivo.* Ali mu je prisjelo i gore. Srdit Kara-Mahmut od srama skupi za tijem sa pet paša druge vojske preko 60 hiljada, pa na Kruse. Nasrnuše pomamno, a udriše Srbi, i u mah posjekoše mnoge vitezove i četovogje, i svu silnu vojsku Kara-Mahmutovu pouzbiše i slomiše. Gotovo:

Nesta listom vojska turska,
Piličnika ne uteče.

A grozni Kara-Mahmut izgubi i sablju i glavu.

*Luka.* Mato dragi, tu nigdje nije bilo Rusa. Reci tvome Bianchiniju i Prodanu.

*Dum Ivo.* Valja da ovdje presječem, jer kad bih svršio! Nego kad smo čuli nešto o srpskome junaštvu na dvije strane: u Avstro-Ugarskoj i Bosni i Hercegovini i u Crnoj

Gori, čujmo štogod o njemu i o današnjoj Srbiji. Jedna mala pokrajina, pa da se diže proti jednoj golemoj turskoj carevini, da se od nje oslobodi! To je jedno od najvišijeh čudesa prošloga vijeka, koje je vas svijet zadivilo, a ohrabrilo i Grke i Bugare.

*Luka.* I predobila je, i oslobodila se je.

*Dum Ivo.* Djelo je to tako izvanredno, da nam ne bi bilo moguće vjerovati, kad ne bismo očima gledali. To je potaklo čak jednoga velikoga Nijemca, slavnoga istoričara Ranke, da napiše debelo djelo na slavu Srbije. Nije moguće izbrojiti one silne srpske šumadijske vitezove, i sve one grozne muke što su oni podnijeli; toliko je toga junaštva.

*Mato.* Kad se onamo na njih neprestano bacaju hrvatske novine, vidim da je tako.

*Dum Ivo.* Spomenuću dakle samo nešto po sve malo po g. Milićeviću.

*Mato.* Pravo je da junake svak pozna i slavi.

*Dum Ivo.* Evo vam Zeke, poglavice golijeh sinova. Mnoga li je junaštva Zeka učinio, i često li je pomeo onamo preko Drine janičare! Najviša je njegova slava selo Ravanj. Tu je on naripio na veliku silu janičara s malom svojom družinom, premda su očito znali da će poginuti. Tamanili su puškama, a kad im je ponestalo praha, onda su golijem nožima navalili u dušmane, i, sjekući strašno, ostali su isječeni svi do jednoga. Koliko je

on bio hrabar, toliko je bio i pametan. Za to je učinio velikijeh djela. Družina mu se je zvala goli sinovi, a svi su bili u čohi i u zlatu, a s najljepšijem oružjem sve što su dobili na junaštvu. Zekina će slava ostati do vijeka, isto kako i Rajića, Karagjorgjeva barjaktara.

Rajić je bio star, ali ipak junak za priču. Kad je ono nemili Gušanac-Alija nasrnuo s 12 tisuća ljutijeh krdžalija, barjaktar Rajić s dvije *same* hiljade Šumadinaca porazio ga je i poplašio. Docnije žestoko navališe Azijati u boju na Ljubiću. Starac Rajić, vidjevši da nije moguće odoljeti, u jednoj ruci sa sabljom, a u drugoj s pištoljem opkorači top, pa viknu: „Ovijeh topova ne ću ostaviti, dokle me svega ne isijeku na komade.“ Smlati nekoliko dušmana, a na koncu silne puške i njega oboriše, pa ga dušmani svega isjekoše. To je bila viteška slava, s koje Rajić živi u vijeke.

*Mato.* Zaista nije ni Zrinović bio veći junak od njega.

*Dum Ivo.* Bio je jedan srpski vitez u ono doba koji je svegj jaho dobre konje, a nosio pouzdano oružje. To je bio junak Kursula. On je ishodio na junačke megdane sve čibuk pušeći. Tako je bio hrabren. Proslavio se je taj veliki Srbin na više mjesta, a osobito na Varvarinu i na Deligradu.

*Luka.* Znam, bio je strašan i jedan i drugi boj. Na Varvarinu se boj bio četiri dana. Na svrhu su Azijati poraženi pobjegli čak u Arnautsku. Tu je Kursula pokazo strašno junaštvo, kako sam čuo od pokojnoga oca.

*Dum Ivo.* A na Deligradu, a na Deligradu! Kursula je sam jedinac nasrnuo na čitavu tursku vojsku, što je tu bila! Bijući se i tako sjekući sebi put dobio je 17 rana. Čak je nosio i koplje u rani zasagjeno! Zadnje su mu bile ove plemenite riječi: „Žalim samo staru majku, i što mi se ne desi moja ‚Strina' bedevija, da se sit nasiječem."

*Mato.* Zaista bi se takijem junaštvom podičilo i najveće carstvo.

*Dum Ivo.* Eno junaka Janka Katića. On je silne Azijate umorio, a proslavio se osobito onda, kad su 1805. god. Srbi osvojili Karanovac. Za tijem na Dugijem Njivama, gdje su Srbi opeta dobili. Tom je prigodom i poginuo na izdaju. Ubio ga je na prevaru jedan Turčin, koga su bili u boju uhvatili.

*Luka.* A vojvoda Vule Kolarac?

*Dum Ivo.* Bio je tako čestit junak, da su ga brzo svi zapoznali. Imo je tako krupan glas, da su, kad bi on samo govorio, zvonili prozori, i bučalo bi sve što bi u sobi bilo.

*Luka.* A Čarapić?

*Dum Ivo*. Bio je vatra živa, a hrabar i mudar. On se je borio od prvoga časa ustanka kako prava junačina. U Leštanima 1804. god. učinio je pravi pokor od vojske Kučuk-Alije. Tu je palo dušmana strašno mnogo. Godište za tijem hrabro se je branio na Karanovcu. On bi dušmane spalio kako oganj, gdje god bi ih stignuo Oči su mu sijevale kako munja. Jadan ti je bio na koga bi one krivo pogledale! Pogodilo ga je zrno u krsta u jurišu na Biograd u novembru 1806. god. Ali se ipak nije prestrašio, nego su mu bile zadnje riječi: „Ne bojte se!"

*Luka*. Čuo sam silu i o Stojanu Čupiću, ali je bilo davno, pa sam zaboravio.

*Dum Ivo*. To je „Zmaj od Noćaja", rodom iz Pive u Hercegovini. Svud je bio Azijatu zmaj. Borio se je junački i razgonio u slavnoj bitci na Mišaru. Pogubio je na Drenovcu čuvenoga Mulu Sarajliju. Na Salašu je razbio Ali-pašu Vidajića. Bio je megdan sa silnijem begom Zumbilićem. Vazda će se spominjati na Glavici preko Drine, na Bajinoj Bašti, na Klenju. Radi njegova junaštva:

Znati će se turska košturnica
Dokle teče sunca i Salaša.

*Mato*. Zaista, taki su junaci na diku svemu Slovenstvu.

*Dum Ivo*. Njihovi su dostojni drugovi Jakov i Matija Nenadovići. Jakov se je oglasio

na Bjeljinu, i pri osvojenju Užica. On je dobavio prvi top, i prvi je osvojio grad Šabac. To je djelo bilo tako slavno, da se je Jakov banio kako kakav Karagjorgje. A Matija je pak s carevima govorio. Njegova je riječ bila dragocjena, kako i njegova desnica u boju na Bratačiću, na Karanovcu i na Ragjevom Polju. Tu je 1808. god. on razbio Sulejman-pašu i Hadži-bega, koji su imali čak 25.000 vojske.

A nu ti Milana Obrenovića, Stojkovića Dobrinjca!

Koliko su drugi pomogli junaštvom, toliko se je Milan, brat kneza Miloša, proslavio pameću. Borio se je u više bojeva, pa i na Malajnici, gdje se je krvavi boj bio šest nedjelja, i gdje je bilo šest Azijata na jednoga Srbina, a gdje su Srbi ipak — slavno predobili Mula-pašu, ranili ga i potjerali. Tu je bio i onaj junak Stanoje Glavaš

Čuveni je pop-Luka cijenio Stojkovića više nego druge vojvode. On je i usmrtio u Adakalu četiri čuvene Dahije, a 1805. god. slavno je porazio Afiz-pašu na Ivankovcu, i god. 1806. osvojio Poreč.

Petar Dobrinjac pak, to je srećni zapovjednik Deligrada. On se je proslavio u mnogo bojeva, a osobito u onome krvavome na Malajnici i pri otimanju Kladova.

*Luka.* Eto, sve junak bolji od boljega!

*Dum Ivo.* Djela su tijeh srpskijeh šumadinskijeh junaka dopirala uprav do najvišega čuda. Na primjer, neki Gromo iz Opaljenika na Županjevici je sa četiri sama druga zbunio i razbio dvije hiljade dušmana.

*Luka.* A ko se to ne čudi vojvodi Singjeliću!

*Dum Ivo.* Ime će Singjelića biti dika ne samo Srbima, nego svemu čovječanstvu. On je na Jasenjaru junački porazio Azijate, a upamtili su ga i na Ivankovcu i na Deligradu. Ali njegovo junaštvo na Čegru, to je vrhu svakoga junaštva. Tu su ga napali silni Azijati u šancu na 19. maja 1809. g. Singjelić se je borio lavski. Ali su na nj napadali oda svud, a njemu ni od kud pomoći. Ostade mu sasvijem malo drugova. Dušmani su svojim mrtvijem telesima već bili napunili šanac, i počeli da skaču tako unutra. Tad ti vitez Singjelić otvori kapije i dočeka najveću navalu Azijata Pak skreše svoju ledenicu u prah; i tako s mnogijem dušmanima i s ono Srba što je s njim još bilo — odleti u zrak! A slava mu na nebesa.

*Luka.* Bre, imamo da se čijem podičimo i pred nebom i pred svijetom.

*Dum Ivo* A gdje su prve od onda srpske perjanice, Veljko, Karagjorgje i slavni Miloš Obrenović, koji su čudesa stvarali! Nije gotovo toga boja bilo, gdje se oni nijesu borili, i kako borili!

Veljko Petrović to je onaj čudni junak, koji je od 22. godišta bio megju junacima Stanoja Glavaša, i odmah 1804. god. u buni na nemile Dahije. On je pobunio Crnu Reku 1807. god. po dopustu Karagjorgja, kad su Srbi osvojili Biograd. I tu je bio Veljko starješina. On se nije plašio udarati na vojske od 16. hiljada sa samijeh osam stotina drugova i razbijati ih. Pače on bi se bacio sam čak na čitav tabor janičara! Na svome konju „Kušlji“ letio bi kako grom. Držalo se je, da mu niko ne može pobjeći. Sjedio bi u Negotinu u svojoj kuli, pa bi ozgar iz Baba-Finke gledo silne dušmanske čadore, pa bi se kako za šalu u njih umiješo kako vuk megju ovce. Nebrojna je junaštva tu počinio. Dokle mu nije na svrhu ponestalo olova, pa je talire topio, i tako dušmane razgonio. Oh, što mu se onda nije otkle god pomoć pojavila! Ne bi onda bio on lako dočeko ono topovsko zrno, koje ga je pogodilo, i s junačkijem usklikom „Držite se!“ na ustima na hladnu zemlju oborilo. Bio je prvi junak svoga doba u Evropi.

*Mato.* Ono je Veljko govorio:

„Glavu dajem, Krajinu ne dajem“.

Pa tako je i bilo.

*Dum Ivo.* Veljka nije ništa grdio junak Karagjorgje Petrović. On je osvojio Smederevo, ugovorio ustanak u Orašcu i bio vogja

ustanku, predobio Rudnik, nagrdio Azijate na Bratačiću, na Mišaru, primio od njih Šabac, slomio Hadži-bega. osvojio Užice, Karanovac, Novi Pazar, Požarevac; razbio na Suvodolu silnoga pećkoga pašu, pa Rešid-pašu na Gramadi. On je dobio na Malajnici, a dva puta na Prahovu; i svud je učinio golema junaštva. Teško ti se je bilo onome, na koga bi ono „Koekude!“ zaviknuo i na nj srdito oči izvalio, onako žestok kako je bio i naprasit.

*Luka.* Kako što su obično svi onaki junaci.

*Dum Ivo.* Karagjorgje je preko mjere trudio, a bio je čudo umjeren u jelu i u piću. Malo je govorio. Bio je pješak na glasu. Kad nije bio u boju, onda se nije stidio činiti kod kuće sve što i drugi težaci. Nije se oholio što su čitave vojske bile pod njegovom zapovjedi. Kako istinito i divno veli pjesnik Njegoš u „Gorskom Vijencu“:

Iz grmena velikoga lafu izać trudno nije,
u velikim narodima geniju se gn'jezdo vije;
ovde mu je po gotovu materijal k slavnom djelu
i triumfa dični v'jenac damu krasi glavu smjelu.
Al' heroju topolskome, Karagjorgju besmrtnome,
*sve* prepone na put bjehu... k cilju dospje velikome.
Diže narod, krsti zemlju, a varvarske lance sruši;
iz mrtvijeh Srba dozva, dunu život srpskoj duši.

*Luka* A knez Miloš Obrenović!

*Dum Ivo.* Nije mi moguće iskazati sva njegova velika djela. Samo ću neka. A dosta

bi bilo samo to: da je on uprav i stvorio današnju Srbiju. Nijesu mu mogli nauditi svi dušmani i nenavidnici. Narod ga je postavio sebi za kneza i ljubio ga kako svoga hrabra oslobodítelja i mudra gospodara.

*Mato.* Svakome su poznate one njegove uzvišene riječi, kad je 1815. god. stupio u Takovu pred srpske vojvode u narodnome odijelu, a s barjakom u ruci. A te su riječi: „Evo mene, eto vas — rat Turcima“!

*Dum Ivo.* Slaviće se vazda Miloševo junaštvo na Varvarinu; na Dublju, gdje je zarobio Ibrahim-pašu; na Rasnici, gdje je zarobio Skopljak-pašu; na Torniku, gdje je slomio Bubnjević-agu. On je opeta i pobijedio Skopljak-pašu na Kukutnici, razbio dušmane na Rtima, osvojio Požarevac, i uredio zemlju. Kad su nesrećne 1813. god. ostale vojvode bile pobjegle iz Srbije, Miloš je ni onda nije hotio ostaviti. To je njegova najviša slava. On je od siromaha posto vladaocem. i za sobom ostavio vladaoce u rodu. Tako je bilo veliko ime Kneza Miloša, da je uskliknuo baš car Napoleon: „Da nijesam Napoleon, hotio bi biti Miloš!“ — kako je to slavni Thiers zabilježio.

*Luka.* Čast braći Hrvatima; ali, gdje su njima taki i toliki ljudi i junaci?

*Mato.* Neka mi proste one velike duše, ako ih dosad nijesam cijenio onako, kako zaslužuju od svakoga, a od Slovena osobito.

Plakati je Bogu do nebesa, kako se može igdje megju nama naći koji brat nebrat: koji se ne diči tolikom slavom svoje braće srpskoga naroda.

*Dum Ivo.* Mato! Može dušmanin kojega Srba i uništiti; ali se on za to ne može ni najmanje veseliti. Nije dobio ništa:.... samo je smanjio jednoga čovjeka. Ima jedan duh. koji se ne da uništiti nikome; a to je srpski duh. On žive, da se njegovi dušmani grizu i gnjiju od jeda vazda.

## XIX.

*Dum Ivo.* Čuli ste tek nešto, i to samo o nekijem našijem srpskijem junacima. Propustio sam mnoge, kako na primjer i čestitoga Miloša od Pocerja. Tako treba. Drukče ne bih nikad na kraj; a svakoga nijesam ni upamtio. Nije lasno.

*Luka.* Ali kako su Srbi junaci u bojevima, tako su i na ljutijem mukama.

*Dum Ivo.* Srbi za ljubav Vjere i domovine nijesu se bojali ni kolaca ni vješala. Mnogi su na njima grozno dušu pustili u Bosni i u Hercegovini, ali nigdje kako u današnjoj Srbiji. Za to ću vam o njima i govoriti. Oh, koliko ih je tu junački poginulo, koji su živi bili nabijeni na oštre koce! Njihovo ječanje u bolestima čulo se je od Biograda toliko ura naokolo, a smrad je dolazio čak do Pančeva! Dušmani su hotimice činili kratke koce, pa su jadnicima noga dopirali do zemlje. I dok su oni pištali i hropali od muka, dotle su ih kučci žive grizli i jeli . . . . .

*Luka.* Strašnijeh muka, mili Bože!

*Dum Ivo.* A silna ustrpjenstva i srpskoga junaštva! Neka nam bude za sve ostale hrabri

Pajsijev gjak, momak mlad, a kako upisan. Dušmani su ga naumili umoriti na kocu, kako su mu i učitelja umorili. Ali, radi mladosti i ljepote, željeli su onakoga momka dovesti na svoju vjeru. On je uz put nosio šiljati svoj kolac, a oni su ga mamili da prevjeri obečavajući mu: da će mu darovati život, i svakijem ga dobrom nadariti. A on će ti njima slobodno: „Umiru li i Turci?“ Pa se tad grohotom nasmije, i zapjeva iza glasa:

„Nema bolje vjere do krštene!
Čin'te, silni, što je vama drago;
Skoro ćete i vi dolijati,
Eda Boga i njegove pravde!“

*Mato.* Takijem se zaista valja diviti kako i starinskijem mučenicima.

*Dum Ivo.* Neka baba, videći ga onako mlada i lijepa, stade ga nagovarati da prevjeri, a Bog će mu oprostiti, kad je od jada i nevolje. A on joj zapjeva:

„Majko moja, na ml'jeku ti hvala.
Al' ne hvala na nauci takoj.
Blago svakom ko ranije umre,
O manje je muke i grijeha,
A ima još braće po svijetu. . . .“

Tolikom su se junaštvu začudili čak i krvnic pa su mu se smilovali i nijesu ga nabili n kolac, nego su ga proboli nožem, pa ga mrt bacili na kolac. O tome se čudu još u Bi gradu pripovjeda, kako da je bilo danas.

*Luka*. Kako ne će o takijem čudesima od junaka!

*Dum Ivo*. Kako su svud Srbi bili junaci u bojevima i osobito u Biogradu na kocima, tako su isto bili na vješalima junaci, osobito u Nišu. Neka bude za sve druge slavni vladika Melentije. Ljuti Husejin-paša bio ga je zatvorio, da ga pogubi. Neki su prijatelji nekako bili doprli i dali mu prigodu da uteče on i prota Stojan. Ali je slavni vladika odgovorio odlučno: „Ne ćemo! Bolje je da poginemo mi dvojica, nego toliki narod s nas dvojice. Jednom valja umrijeti“. — I treći dan Trojice izvedu njega i još petoricu na niški most, gdje su bila šestera vješala. Svi su bili vedri, mirni kako da idu na svečanost. Vladika dogje pod vješala, uze svoj konopac, prekrsti se, natakne hrabreno sam sebi zamku na vrat, pa reče sa svijem spokojno: „Sad, sinci, vucite!“ I za trenut oka bio je već visoko u zraku. I ostali su poginuli isto tako plemenito. Začudio se je čak i nemili krvnik tako, da je uzdahnuo: grehota što nijesu Turci!

*Luka*. Nije to tako lako, kako zijehati: „Živila, živila!“ To mogu i babe, a ono samo junaci.

*Dum Ivo*. Sve one strašne muke, koliko izvan Srbije, toliko u Srbiji, nijesu mogli Srbe ustrašiti. Nije ih ustrašila ni ona grozna Ćele-Kula kraj Niša iz 1809. god., sva zidana

od glava srpskijeh junak, 952 na broju! Samo su onaki duhovi, dostojni potomci Obilića i Skobaljića, mogli dobiti onako slavne bitke na Ivankovcu, na Mišaru, na Nikšiću, na Malajnici, na Salašu, pod Biogradom itd. itd.

*Luka.* I to je sve učinila gola kuka i motika srpska bez škole i nauke, i bez kuće i ognjišta. Nijesu imali u početku ni jednoga topa, a eno su slomili tursku carevinu!

*Dum Ivo.* Da. A tamo neki nazovi-Hrvati bez duše i glave, kad ne mogu sebe pohvaliti, tad kore Srbe, da su izgubili u staro doba na Kosovu, pa u naše doba neki od njih tamo gdje na Gjunisu i pod Slivnicom

*Mato.* Gosparu, ti koji kore, to su ljudi, koji ne znadu ono što govore. Ja im se čudim, kako mogu da toliko podjetinje. Junak koji se bije, treba da kadgod i izgubi. Nema toga junačkoga naroda na svijetu, da nije kadgod u boju izgubio. Ko je viši junak od starijeh Grka i Rimljana! Pa ipak, koliko su puta i oni izgubili, i strašno izgubili!

*Dum Ivo.* Da, i Srbi su na nekijem mjestima. Taka je junačka sreća. A čudo bi bilo, da nije onako bilo pod Slivnicom. Narod nije želio onu navalu bez ikojega oduševljenja i bez priprave. A ipak su i pod Slivnicom izvršili svoju dužnost. Nego pamti: za sve ono ne pada krivnja na one Srbe.

*Luka.* Ali što je to prema onolikijem junacima, što ste nam, gosparu, pripovijedali!

*Dum Ivo.* Mislim da je pravo, da spomenem i neke stare srpske bojeve, kad smo ih spomenuli toliko novijeh!

*Luka.* Da kako, gosparu!

*Dum Ivo.* Dakle god. 837. srpski je župan Vlastimir predobio kneza Presijama, a 863. god. Srbi su pod Mutimirom porazili Borisa, i odveli mu u Rasu okovana sina Vlastimira i dvanaest velikaša. Pak 924. god strašno su potukli Srbi vojsku cara Simeuna.

*Lukà.* A nego li da nam dogje bluckati onaj čopasti Bianchini, što je s Gundulićeve svečanosti bio šmignuo iz Dubrovnika, da Srbi nijesu nigdje dobili! Ako dobiti hoće reći izgubiti nos. e, onda nijesu.

*Dum Ivo.* Pak je 931. god. Časlav oslobodio Srbiju, a g. 960. u Bosni je porazio Ugre. Pak je 1040. god. srpski vladar Vojislav smlatio Grke kraj Skadra, i oslobodio od njih Srbiju. Dva godišta za tijem car je Konstantin Monomak na nj otpremio vojsku od 60. hiljada, ali ih je Vojislav nemilo uništio kraj Bara. Tu je poginulo 40 hiljada Grka sa sedam vojvoda!

*Luka.* Neka dobro i te probavi ćaća Bianchini.

*Dum Ivo.* Još su 1073. god. Srbi pod Bodinom sasma slomili Grke u ljutoj borbi kraj Prizrena. Pak 1093. god. raški je

župan Vukan ne daleko od Zvečana iste porazio. A ko bi pak izbrojio sve one slavne bitke i bojeve, što su ih dobili slavni Nemanjići, srpski čestiti vladari?

*Luka.* Neka i to upamti ćaća Bianchini, pa neka se opeta obraduje, da su Srbi na Kosovu izgubili.

*Dum Ivo.* Da. Žalosno mu radovanje! Srbi su na Kosovu izgubili, ali ne kako kukavice, nego kako junaci. A kad se pak promisli, kako je Kosovo silno sjedinilo i raspalilo sva srpska srca, i kakve je junake porodilo, onda ono tužno — sveto Kosovo nije za Srbe bilo gubitak, nego ipak veliki dobitak. I Srbi su ga već dobro osvetili. *Čast je poginuti na Kosovu, ali je sramota poginuti bez Kosova!* To neka se dobro zapamti, kume Luka i rogjače Mato!

XX.

*Mato.* Gosparu dum Ivo, koliko sam Vam haran! Jest! Vaše riječi, pune prave ljubavi prema otačbini, potkrijepljene jakijem razlozima, dokazima jasnijem kao sunce, pale su kako blagoslov na moju pamet, smetenu krivom naukom onijeh, koji narodno, slovenski ne mogu i ne smiju osjećati; rastjerale su tmine, napojile su mi srce ljubavi, radosti: ljubavi za Srpstvo, za Slovenstvo, za pravi narod naš; radosti, jer su mi dale snage da slomijem svoju oholast, da spoznam pogrešan put kojijem sam hodio, vjerujte, ne toliko svojom krivicom...... Ah, sad bih Vas zagrlio, Učitelju moj dragi!

*Dum Ivo.* **Ovamo, Mato, ovamo sokole!** Sad vidim da si čovjek, da si junak, pravi Srbin! Ljudska je stvar pogriješiti, a andioska popraviti se, govore stari. Ti si eto učinio ono, što je andiosko. A ako si bio pogrešio, ako si mislio da si Hrvat, kad nijesi, ako si bio na krivome putu, znam da ne bješe to tvojom krivnjom. Jer znam dobro

na koji se način megju nas troskoti nazovihrvatstvo.

*Mato.* Nije, vjerujte mi, poštovani i dragi Učitelju moj, bila moja krivnja.... Srce mi hoće da govori.... Ne mogu drukčije, nego ću Vam sve očitovati, kako je sa mnom bilo u pitanju narodne misli, od kada za sebe znam. Biće mi lakše, kad vam sve ispričam. A kome ću sve kazati, ako ne Vama, Božjemu svećeniku, poštenome ljubitelju istine?

*Dum Ivo.* Kazuj sve, Mato dragi, sve što ti je na srcu. Veselo mi pričaj, jer nemaš za što da jadikuješ. Bio si prije prevaren kao i mnoštvo drugijeh, — a danas si se preporodio. Od danas ti niko ne će više moći dokazati da nijesi Srbin. Ovo je dan velikoga veselja za tebe. Veselo, Mato brate! Oslobodio si se pravaške sekte.

*Mato.* I hoću, jer mi se milina neka po duši razlijeva sad evo kad jasno vidim, sa kako velike stranputice sam se vratio. Tražio sam bio narod svoj, ideale narodne daleko, ondje gdje ih nije bilo moguće naći: u tugjini, u pustoši. A oni su ipak bili tako blizu! Ali opet velim, nijesam ni ja bio toliko kriv. Vidjećete čija je krivica.

Dok sam malo dijete bio, majka me je moja srpskijem pjesmama uspavljivala. Ona, srećom, nije nigda čula za hrvatstvo; a pje-

vala je, kako što se u nas vazda pjeva. samo o srpskijem junacima, o Kraljeviću Marko, Milošu Obiliću, Relji Krilatome i drugijem. Pjevala je pesme o kraljevima i gospodi srpskoj, o srpskom caru Stjepanu i carici Milici. Još mi i danas zvuče u ušima neki stihovi iz kosovske pjesme, koju sam često od matere čuo, a koju je otac moj tako rado uz gusle pjevo, dok sam još dijete bio:

Da je kome poslušati bilo,
Kako teško care kunijaše:
„Ko je Srbin i srpskog imena,
„I srpskoga roda i plemena,
„I koga je rodila Srpkinja,
„I srpskijem ml'jekom zadojila" ...

Pa eto i mene je rodila Srpkinja. Da sam onda, kad sam tek na pamet stanuo, došo u ruke kakvome dobrome učitelju; eh! da su me po sreći dobri moji roditelji Vama dali, a ne slali me u onoga učitelja što bješe došo iz Zadra, ne bi sad trebalo da se kajem; a bio bih do sada može biti učinio nešto dobra za ovaj naš bijedni narod. Pjesme srpske, koje sam s majčinijem mlijekom primo, Vi bi bili činili da mi sve više omile, jer su naše, a ne od ko zna koga izmišljene. Vi bi mi ih bili tumačili lijepom našom istorijom srpskom. Iz te bih slavne istorije bio vidio jasno, ko su bili ti vla-

dari i junaci, o kojima otac moj i majka i cio narod naš pjeva; kad su živjeli, što su za Srpstvo, za narod učinili. I onda mi ne bi bilo potreba, da mi Vi rečete, da sam i ja Srb. Razumjela bi to bila sama mlada moja pamet, koja bi mi bila govorila: i ti si što i Kraljević Marko, što i Miloš, što dijete Grujica; i ti si od onoga roda i jezika, od koga bjehu slavni Nemanja, kralj Stjepan, car Dušan, car Lazar i carica Milica. I u tvojijem žilama teče srpska krv, ona koja je tekla i u žilama svetoga Save Nemanjića — i ti si Srb, ko što i oni bjehu. Eto kako mi je Srpstvo blizu bilo! Ali huda moja sreća htjede, da ga pogjem tražiti stranputicom!

*Dum Ivo.* Mato, brate dragi, to si mi tako lijepo razbistrio, da sam te baš s uživanjem pojmio. Doista, Srpstvo nam je tako blizu kao što smo mi sami sebi blizu; a neprijatelji naši, ugagjajući slovenskijem dušmanima, tjeraju nas daleko, daleko od njega, da za Srpstvo i Slovenstvo propadamo kako propalice! — Pa što je onda bilo, Mato?

*Mato.* Onda bješe taman stupio prvi učitelj u naše selo. Golobrado i zeleno momče. Svršio je bio u Gradu prvi razred gimnazije, pa tri godišta preparandija u Zadru. Odatle ga poslaše da nas uči.

*Luka.* Ta to je onaj žutokljunac, što bješe stavio u glavu, da nema u našem kraju pa-

metnijega čovjeka od njega. Dobro su ono stari rekli: s učenijem i neukijem lako ćeš se razumjeti; sa poluučenijem — nikako. Prosti, Mato, što te presijecam. A ma mu nikako ne mogu zaboraviti, kako je hotio da posije neslogu i razdor u našemu selu, kako se bješe združio s onijem...... iz preko svijeta, te stadoše zajedno nam predikati, da smo mi nekakvi Hrvati, isto kako nekad neki financa i jedan ubogi od onamo ozdo. Bio je počeo mutiti i proti Vas, dum-Ivo, i tužiti Vas potajno biskupu, da ste Vi u jednoj predici spomenuli srpske kraljeve i da ste rekli: „kraljevi od naše krvi". A Vi biskupu: „Ako su kraljevi i junaci, o kojima naše pjesme pjevaju, što drugo nego Srbi, ako smo mi Hrvati, koji pjevamo srpske pjesme, igramo srpske igre, kupimo svatove, slavimo krsno ime, sve to kako i ostali Srbi, jer nas još nijesu naučili iz Zagreba što ćemo pjevati, što igrati, što slaviti, onda mi naredite Vi, Presvijetli, da to rečem s Oltara puku". Je li tako bilo?

*Dum Ivo.* Jes', jes'.

*Luka.* A biskup se nasmije i reče: „Kamo sreće dum-Ivo, da imam još nekoliko takijeh popova!" — Ali to bješe biskup, čovjek od naroda i za narod.

*Dum Ivo.* Pričaj nam dalje, Mato, molim te.

*Mato.* Sad možete lako zamisliti kako me je učio taj učitelj. Srpstvo je za njega bila riječ

prokleta. Od straha se nije nigda ni spominjala. Dok mu, za nas do onda nepoznata, riječ *Hrvat* i *hrvatski* ne ispadaše iz usta. Ja sam s oduševljenjem pohagjo školu i bio sam tvrdo uvjeren, da je sve istina što god nam učitelj reče. Tako i ostali moji drugovi. Spominjem se, kako sam jedan dan, po nauci u školi, hotio da naučim oca, da smo mi Hrvati i da govorimo hrvatski. On me je čudno pogledo, pa će mi rijeći: „Reci ti tvome učitelju, da mi znamo ko su Hrvati, a da znamo ko smo i što smo mi". Pa prihvati gusle, te zagrmi:

„Ko je Srbin i srpskog imena,
I srpskoga roda i plemena,
I koga je rodila Srpkinja,
I srpskijem ml'jekom zadojila". . . .

a vas se u licu zažario kao vatra. — Na žalost, ta lekcijon od dragoga moga oca nije mi bila od koristi. Ta i kako će kad nam je učitelj govorio, da su naši roditelji neznalice, težaci, divljaci — a da je on došo da ih prosvijetli i opitomi!

*Luka*. Valaj ih je lijepo opitomio! Zaveo, uznemirio i tako sirotan narod; svadio ih, skrenuo ih s rada, a turio im nekakve novine u ruke, da traže (kako se ono reče) materi muža. Mjesto da spominju Miloša i Marka, naučio ih da viču Ante i Frank . . . pa još koješta opravio, te pobjego, vele, u Ameriku.

*Mato.* Ne da se hvalim, ali Bog mi je dao dobru pamet. Bio sam uvijek najbolji u razredu. Učitelj me je odlikovo, zvao me je k sebi, vodio u šetnju, i vazda bi mi silu pričo o hrvatstvu i o Hrvatima. Nudio bi mi i knjižica za narod, sve u najhrvatskijemu duhu. A u školi, osim Carevke, pjevale su se samo hrvatske narodne pjesmice. Ima biti po njemu došla u selo i ona: „Slavo-Srbim *štrik* za vrat"; jerbo nam je on govorio da je *štrik* „hrvatska„ riječ, i da znači konop! Ja sam docnije dozno da je *Strick* njemačka riječ, ali to mi ništa nije smetalo da budem sve zaneseniji Hrvat. Carevku je učitelj *uvijek* zvao *Kraljevka*, i pjevalo se je: „*Kralja* našeg i naš dom". Samo tako. Jer nam je on govorio, da je to pjesma Kralju hrvatskome. A Caru Avstriskome? O tome nije tad govorio. — Kad sam svršio školu, učitelj me nije zapustio. Vazda mi je nabavljo knjiga pa i novina *hrvatskijeh*. Tako valja činiti, kad hoćeš da od nekoga učiniš — ono što on nije. Novine sam čito sa zanosom. Što god bi što bilo prostije i uličkije napisano proti nehrvatima, to je meni *milije* bilo. Što je jedna miso bila više divljačka, odvratna, to mi se je *više* milila. Kako sam uživo čitajući napadaje pravaša na Magjare! — A nijesam tužan, razumio, da oni, hote ili nehote, idu Magjarima i Nijemcima najviše na ruku.

*Dum Ivo.* Ti si, Mato, razborit čovjek.

pa mi je čudo, da ti nikad ništa nije palo na pamet, što te je moglo dovesti do toga, da samoga sebe zapitaš: jesam li ja ipak na pravome putu ili sam kakav sektar?

*Mato.* I padalo mi je na pamet, ali tek docnije, kad sam počeo zrelije misliti — od čovjeka, a ne veće od djeteta. Što više! Velike su sumnje na me navalile u pošljednje vrijeme. S početka sam ih odbio kako gjavolsku napast, nijesam hotio da mislim. Zabio sam u glavu riječ *Hrvat*, *Hrvat*. To je bio odgovor na sve sumnje. A bilo ih je svakojakijeh. Vidio sam, da **sve** što je u Dubrovniku i u Dubrovačkome prednjačilo i umom i rodom — priznavalo se **Srbima**. Vidio sam, jasno mi je bilo ko dan, da su ti ljudi Srbi iz uvjerenja, bez ikakvoga interesa. Što više! Da ih protivnici sumnjiče i da se proti njima služe svakijem podvalama: kako bi postigli da budu progonjeni, za to što su Srbi. Vidio sam, da ti njihovi protivnici pak brane i štite u svakome pogledu svoje sumišljenike: one, koji se Hrvatima prozovu. Vidio sam, da tijem strašno bacaju u propast narod: jer ga uče da potkopava, da se prečinja, da vara, pa da i u Vjeri slabi. Bilo mi je poznato, da se mi imamo dičiti ljudima, kako što su Medo Pucić, Pero Budmani, B. Bogišić, kanonik Stojanović, I. Gjaja, L. Vojnović i toliki drugi. Znao sam da su *oni* koji nas Dubrovčane sjajno predstavljaju pred cijelim svijetom, i

da po njima možemo rijeti: još *nijesmo* propali. Pa ipak srce je moje bilo otvrdnulo, pamet zamagljena. Čito sam i pjesme Medove. Čito sam u pjesmi *Italiji* ove divne stihove:

„Ono slavno bijàše
I za mene vr'jeme!
Carskim v'jencem blistaše
Dušanovo tjeme,
Vjere svud i prosvjete
Probijaše sjeme,
Svud mi slavom disaše
Krasno srpsko pleme!"

Pa kad sam ih pročito, zatvorio sam knjigu, da u nju više ne zavirim, a uzeo sam (stid me bije) „Crvenu Hrvatsku" i divio se „veličini" uma i srca njezinijeh pisaca! Prosti mi, plemeniti duše velikoga Meda! Prostite, braćo! Prosti, mili oče moj! One tvoje gusle u zlato ću okovati. Kroza nje si mi ti, mili roditelju, najbolje progovorio, ko sam i što imam biti!

*Luka*. Čudo, brate, kako su ti naši nasilu-Hrvati zaslijepljeni! Otugjuju se od lijepoga i spasonosnoga srpskoga imena, od sjajne prošlosti srpske, od junaka, koji su krvi svojom očuvali i uzdržali, stvorili dvije srpske države, a druge Srbe obranili da ih turska sila ne poplavi, a srtaju sami u žvalo neprijatelju, a to sve preko slaboga hrvatskoga mosta. Pripovijedo mi je jedan dan pokojni dum Ivan o Hrvatima: da su oni *most* preko

koga će doći na nas Njemci i Magjari. I eto vidimo da je tako. Ta oni mrze sve što je srpske gore, nego i jedan dušmanin Slovéna. Njima su pak mrže, mrže od pakla, dvije srpske države, koje su srpski div-junaci na ruševinama stare srpske države krvi svojom viteški podigli. Svaki ih srpski napredak boli i peče, a raduju se svakoj i najmanjoj srpskoj nezgodi prvi oni, a onda ostali dušmani Slovenstva.

*Dum Ivo.* Zaludu im radovanje. Neka slovenske dušmane ni malo glava ne boli ni za Srbiju, ni za Crnu Goru, ni za ostali srpski narod. Srbe Bog čuva. Čuva ih svijest i snaga narodna srpska, o kojoj smo toliko lijepa vidjeli. Ta ista svijest i nas će očuvati, te učiniti, da u moćnoj Avstriskoj Imperiji, pod blagom desnicom jakoga Cara, sačuvamo neokaljano ime i duh srpski.

*Mato.* A što ćete, kad kod našijeh nazovi-Hrvata ne vlada srce ni razum, kako smo vidjeli, nego pusto zanesenjaštvo i fanatizam, koji ih dovodi do djetinjenja. Oni se ne dadu razlogu. Oči imaju, a ne vide, uši imaju a ne čuju, kako govori Sveto Pismo. Ne osjećaju s ovijem našijem narodom, nego im je milo samo što je tugje. To ih je tugjinstvo zabunilo. Bacilo ih je u strašnu vrtoglavicu. Ne znaju ni kud će ni kako će, kako ni muha bez glave

Sad su iliri, sad jugoslaveni, sad hrvati, sad obzoraši, sad narodnjaci, sad pravaši, sad čisti, sad nečisti. Ala nečista posla! Što su dakle? Eto ne znaju ni sami.

*Luka.* Pa kako da se iko od nas može od njih nadati dobru, kad eto ne znaju ni ko su? Za to, jesu li pošli u svijet, oni odmah batale svoj jezik i odrode se, a Srbi se i u Americi i svud vazda drže junački kako i doma, ter tako ne propadaju kako ta braća Hrvati.

*Mato.* Nazovi-Hrvati se hvale *zapadnom* kulturom, koja nije po njih nego nijemstvo i čifutstvo. Otvorite samo kakve zagrebačke novine, pa ćete naći unutra mnoštvo čifutsko-njemačkijeh imena, koji vam se predstavljaju kao *zgolnji* Hrvati. Tu vam je *Kronfeld*, *Hirschfeld*, *Kohn*, *Hartman*, *Deutsch*, *Weiss*, *Spitzer*, *Sitzer*, *Hamlisch*, *Reich*, *Franck* i t. d. To su njima fina kulturna imena. A srpska, narodna imena ne zvuče lijepo njihovijem tako kulturnijem, finijem ušima.

*Dum Ivo.* Neka stoje onamo gdje su. Oni ovamo mogu samo onoliko, koliko im se mi predamo. Ostavimo ih dakle onamo; i nemojmo s njima, ako ne ćemo da se otugjimo i smetemo kako i oni. Srbi smo, držimo se Srba, pa onda oni amo ne će ništa moći. Da nu počujte, braćo, kako

Srbin; dubrovački vlastelin, najbolji pjesnik sadašnjega Dubrovnika, kako naš Medo Pucić svjetuje narod svoj. Neka nam ove krasne njegove srpske riječi ublaže rgjav zvuk onijeh tugjijeh imena. Čujte!

„Oj pokle te Previšnji nadari
Umom, silom, licem, r'ječi sličnom,
Da nam budeš megju svijem dičnom,
Srpska Zemljo, der za sebe mari.

Šta ćeš tražit Misirskih oaza,
Vlaških čuda, njemačkih dokaza?
Iznesi nam svoje grude plod,
Kaži sv'jetu svoj junački rod.

Bezočnici raskotiše bruku,
Od savjesti sprdnju načiniše,
Grk i Latin krst nam omraziše,
Vrancuz, Njemac i čast i nauku.

Al' j' u tebe Božja Vjera čista,
Još ti duša kô zlato se blista.
Počuj samo glas srdašca svog,
Uza te je svemu sugja Bog!" [1])

*Mato.* Kamo sreće da sam ja razumio i poslušo te zlatne riječi velikoga Pucića! Ali naši nazovi-Hrvati ne će da slušaju „glas srdašca svog", već slušaju ragje tugjina.

---

[1]) Poma.

*

U tom i jest nevolja. A vidjeli smo kako rade.

Elem, da prijegjem, na čemu sam osto. U velike su me u pošljednje vrijeme mučile sumnje o temeljitosti moga hrvatstva. Bio sam i po Dalmaciji, ali zaludu. Nešto, osim ostaloga, što mi je uvijek bilo pred očima i što je silno drmalo temelje moga hrvatstva, bilo je to: što sam znao, da je Vama, dum-Ivo, dobro poznato sve ono što uče i buče Hrvati, pa da ste uvijek ostali vjerni Srpstvu, jedan od ono malo našijeh popova, koji se nijesu puštali tugjinu u šake. Znao sam i koliko ste Vi, gosparu, bili grogonjeni za Vaše srbovanje, i kako Vam je karijera pokvarena, kako, pored rijetke Vaše učenosti i svetoga života, ostarjeli ste u ovome zaboravljenome uglu naše biskupije, bez ikoje nade, dokle žutokljunci slave i preporočuju svoje ljubimce, zaklete neprijatelje Srpstva. A za što?

*Dum Ivo.* Ostavi, dragi Mato, ostavi. Ne bih im ja dao moj mir i zadovoljstvo, što sam cijeloga svoga vijeka služio potpuno predano svetoj Katoličkoj Crkvi i plemenitome svome narodu srpskome, pa baš ni za sve što je crvenijeh bječava na svijetu.

*Luka.* Eh, gdje su sad stari naši, dika naše Crkve i Vjere: Kukuljica, Gjupanović, Franasović, Stojanović!

*Dum Ivo.* Prekini, kume Luka. Kome čast, čast! Ne sudi brata svoga. Mrzi zlo, a

ljubi brata! I ne gledajmo da nam ko mu drago viče: Živio!

*Mato.* Dakle, imo sam živ primjer u Vama, dum-Ivo. I taj je primjer najviše imo nada mnom snage. S toga sam i pazio Vaš razgovor. Pošteno sam mislio: ako se uvjerim, da sam na krivome putu, ostaviću ga, pa ću na pravi put. Već poslije prvijeh razgovora puklo mi je dobro pred očima, kako su me bili prije prevarili i pohrvatili. Ali sam hotio da sve čujem, da šljepilo svoje rukom dotaknem. Malo sam vrućije krvi, pa sam se gdjegod malo i zanio. Vi ste dobri, molim Vas, to mi oprostite. Vi ste imali velikoga ustrpjenstva sa mnom. Povratili ste me ocu mome, majci mojoj, milome mome srpskome narodu. Uvidio sam po putu Vas, da nijesmo propalice, nego da smo plemeniti Srbi. To mi je sad bistro, kako što mi je bištro da je danas četvrtak. Kako ću Vam zahvaliti, sveti Božji namjesniče?!

*Dum Ivo.* Zahvali Bogu, Mato dragi. Budi dobar kršćanin. Slušaj zapovjedi Božje i svete Matere Crkve. Kad budeš dobar kršćanin, bićeš i dobar Srbin. Jer, da si Srbin to znaš, a kao kršćanin znaš da imaš ljubiti bližnjega svoga. A ko ti je bližnji nego tvoja krv, krv srpska? Istina je sveta, da mi imamo ljubiti svakoga čovjeka; jer je svaki čovjek naš iskrnji; ali sv. Mati Crkva

nas uči, da i tu ima neki prirodni red, jer su nam bliži otac i majka od nekoga dalekoga rogjaka, bliži Srbin od Hrvata, bliži Hrvat od Nijemca, i t. d. Ljubimo srpski narod svoj kao što je i božanski naš Spasitelj ljubio svoj narod, kao što ga je mnoštvo proroka i svetijeh ljudi iz Staroga i Novoga Zavjeta ljubilo. Ne dajmo nigda da tugji duh truje narod srpski naš. Jer narod otrovan nije ni za kakvo dobro sposoban. Takav narod nema ponosa svoga narodnoga, pa je veoma lako da bude od zla zaveden, te propadne. Narod otrovan ne mari za svoje, ne haje za domovinu, zjaje za tugjinom, ostavlja svoju kuću i veseli se kad ide u daleki svijet. A tamo valjalo bi da plače. — Nastojmo da zavedena naša braća vide zamčicu koja im se spravlja, te da se radosni vrate milome, slavnome Srpstvu, u kome je jedini spas za naš narod od tugjina. Poštujmo Isukrstove svećenike. Branimo ih od psovke zloglasnog Starčevića: da su oni narod poživinčili. Isukrstova nauka ne poživinčava. Ona od ljudi čini junake, svece, angjele. Samo fanatični, nerazboriti duh zloglasnog Ante poživinčava one, koji mu se slijepo predadu. A ako, na žalost, ima i svećenika koji su svoje dostojanstvo zaboravili, te primili cjelokupnu nauku onoga, koji za njih veli da su „narod poživinčili“, molimo se, braćo, dobrome Bogu, Ocu milostivome svijeh

nas, da ih prosvijetli, da ih makne sa puta narodne propasti naše a upravi na pravi put. za slavu Imena svetoga Njegova, za ljubav ovoga plemenitoga roda srpskoga našeg, za onu krv koju su srpski oci naši Njemu žrtvovali za krst časni i slobodu.

*Luka i Mato.* Neka te usliši dobri Bog, pravi Njegov namjesniče. Amen, da Bog da!

*Dum Ivo.* Braćo draga! Duša mi se razdragala. Prije nego što se večeras rastanemo, neka Vam spomenem još, kako nâs Srbe slave i najviše naši dušmani, poglavice braće Hrvata. Kukuljević, zaneseni Hrvat, ovako je govorio na 28. augusta 1884. god. u sred puna sabora u Zagrebu: „Ja moram iskreno kazati, da se nekim zanosom sjećam dánâ svoje mladosti. U ono doba, *kada je Hrvatska u dubokom snu spala*, kada je *sva* inteligencija *jedino latinski* govorila, kad je naša aristokracija, ponajviše i plemstvo, sinove svoje pošiljala u Meku i Medinu, u Magjarsku. da se nauče *magjarski* i ono *sve* što je protivno *hrvatskoj* budućnosti i *slovenskoj* u opće: U ono doba ja sam plandovao, iz *Hrvatske nisam smio, a niti mogao* ponijeti čustva narodnoga **Srbi** *su bili, gospodo, koji su me naučili ljubiti svoj narod, štovati plemena srodna, štovati i cijeniti slovensku ideju*.....podučili su mene, što treba da radim. da u slovenskom duhu slovensko ovo pleme hrvatsko napred dogje . . . . .

*podučili, što je patriotizam*, kako se je malen Narod Srpski kroz 400 godina borio i oslobodio od Turaka *hrabrošću svojom. — Vidim kako Srpski Narod i danas napreduje*..... **samo** *u prijateljstvu s njim i slogi može i hrvatski narod napredovati*".

☞ *Mato*. Što će nam drugo preporučiti da čuvamo naše milo Srpstvo, kako ta njegova proslava čak s take hrvatske strane?

*Dum Ivo*. Da nu čujte sad i preporoditelja Hrvata, Gaja. Gaj je još 1846. god. objelodanio čak ovo u svojoj „Danici": „Kako da se prepiremo, što je kod Srbaljah narodno, što li nije; kod Srbaljah, u kojih od oltara do čobana *ništa* biti ne može što ne bi narodno bilo; kod Srbaljah, od kojih *mi jezik* u svojoj mudrosti i u svom bogatstvu i **običaje** u svojoj izvornosti i čistoti učiti moramo, ako hoćemo da ilirski zivot obnovimo; kod Srbaljah, koji su u svetinju svoga Srpstva onaj narodni duh i ono rodoljubstvo uzdržali, kojim smo i mi u *novije* doba, radi sloge, pod prostranim imenom „Ilirstva", novim životom uskrsnuli; kod Srbaljah, *koji su nama od starine* **sve sačuvati**, a kojima **mi malo, ili sa svim ništa** glede samoga narodnoga života dati ne možemo . . . Nikako se ne da izvesti ona posljedica da nešto nije srpski samo zato, što je i ilirski. . . . Ta na primjer sav sviet zna i priznaje da smo mi književnost ilirsku podigli; nu nami još niti

iz daleka nije na um palo ikada tvrditi, da to nije srpski već ilirski jezik; *pače se* **ponosimo** *i hvalimo Bogu velikomu, što mi Hrvati s braćom Srbljima* **sada** jedan *književan jezik imamo*".

Eto tako slavi Srbe baš Gaj, kao pravi otac i preporoditelj Hrvata!

*Mato.* Kad eto i taki veliki Hrvati svjedoče, da bi Hrvati bili bez Srba poginuli, tad ko će od nas više poći ostaviti svoj srpski rod, da se obrati u Hrvata?!! Kad je tako, čemu se možemo od Hrvata veseliti?

*Dum Ivo.* Pamtite dakle i ne dajte se u ruke onijem, koji nam dižu i grde naše ovo plemenito Srpstvo. — A sad, braćo Srbi, neka vam spomenem ovu srpsku našu domovinu, i to opet riječima velikoga patriote Srbina, Meda Pucića našega:

„Slava tebi, Srpska Zemljo stara!
Vječitijem tvojim planinama!
Slava šumam tvojim punim čara!
Nepredjelnim tvojima vodama!
Slava suncu gjecom koj' t' obdara
Silnom srcem, silnom mišicama!
S njih mi sjaje tvoje carsko lice
Svegj veselo kano vid danice".

*Svi.* Slava! Slava!

*Luka.* Slava i krasnome Medu i svijema koji dični barjak njegov srpski na visini održaše.

*Svi.* Slava! Slava!

*Luka.* Slava svijem onijem, koji naš srpski obraz osvjetlaše, koji slavne Dubrovčane ne poniziše pred Bodulima dalmatinskijem!

*Svi.* Slava!

*Mato.* Slava svijem Srbima dubrovačkim koji ne ištu da ih Boduli nauče ko su i što su, niti da ih predvodi kakav Jure ili Duje, nego se ponose svojijem lijepijem dubrovačkijem srpskijem imenom, ponose se svojom prošlosti, drže se junački u sadašnjosti, a rade pouzdano za sretnu budućnost: pred gorijem od sebe ne svijajući koljena.

*Svi.* Slava im i čast!

*Mato.* Slava svoj našoj braći Srbima, junacima, sokolovima, i katolicima i pravoslavnijem i muslemanima, gdje god bili!

*Svi.* Slava, i živjela nam mila braća!

SVRHA

## Gdje je što

Strana